

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TEORİSİ PROGRAMI

KAMU HARCAMALARININ ÖZEL SEKTÖR YATIRIM
HARCAMALARINI DIŞLAMA ETKİSİ: 1980 SONRASI
TÜRKİYE EKONOMİSİ ANALİZİ

Jiyan KILIÇ

Danışman

Prof. Dr. Cüneyt Yenal KESBİÇ

MANİSA – 2017

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TEORİSİ PROGRAMI

KAMU HARCAMALARININ ÖZEL SEKTÖR YATIRIM
HARCAMALARINI DIŞLAMA ETKİSİ: 1980 SONRASI
TÜRKİYE EKONOMİSİ ANALİZİ

Jiyan KILIÇ

Danışman

Prof. Dr. Cüneyt Yenal KESBİÇ

MANİSA – 2017

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 01.08.2017 tarih ve 25/12 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin 23. Maddesi gereğince Enstitümüz İktisat Anabilim Dalı İktisat Teorisi Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Jiyan KILIÇ'ın "*Kamu Harcamalarının Özel Sektör Yatırım Harcamalarını Dışlama Etkisi: 1980 Sonrası Türkiye Ekonomisi Analizi*" Konulu tezi incelenmiş ve aday 14/08/2017 tarihinde saat 13.00'de jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra ..60.. dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna OY BİRLİĞİ
DÜZELTME yapılmasına * OY ÇOKLUĞU
RED edilmesine ** ile karar verilmiştir.

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.

** Bu halde adayın tez konusu değiştirilir veya adayın isteği halinde tezsiz yüksek lisans programına geçişi sağlanır.

BAŞKAN

Prof. Dr. Binyamin Duran

ÜYE

Prof. Dr. C. Genal KELEMEZ

ÜYE

Prof. Dr. Ali ÇAMAŞ

Evet **Hayır**

Tez, burs, ödül veya Teşvik programına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.

Tez, mutlaka basılmalıdır.

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır.

Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.

Tez, basımı gereksizdir.

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum "Kamu Harcamalarının Özel Sektör Yatırım Harcamalarını Dışlama Etkisi: 1980 Sonrası Türkiye Ekonomisi Analizi" adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

14/08/2017

Jiyan KILIÇ

ÖZET

KAMU HARCAMALARININ ÖZEL SEKTÖR YATIRIM HARCAMALARINI DIŞLAMA ETKİSİ: 1980 SONRASI TÜRKİYE EKONOMİSİ ANALİZİ

Türkiye için 1980 sonrası dönemi yıllık veriler kullanılarak kamu harcamaları ve özel sektör yatırım harcamaları arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmanın amacı; 1986 – 2015 olarak belirlenen dönemde kamu sektörü sabit sermaye yatırımlarının özel sektör sabit sermaye yatırımları üzerindeki tamamlama veya dışlama etkisini bulmaktır. Çalışmanın ilk bölümünde ele alınan konu çerçevesinde, kamu harcamaları ve özel sektör yatırım harcamalarına ait teorik çatı hakkında açıklamalara yer verilmiştir. İkinci bölümde ise Türkiye’ de hem kamu sektörü hem de özel sektör açısından meydana gelen bazı ekonomik gelişmelere yer verilmiştir. Son olarak üçüncü bölümde, tezin amacını oluşturan kamu yatırım harcamalarının özel sektör yatırım harcamaları üzerindeki dışlama etkisi analizi oluşturmaktadır. Çalışmada serilerin durağanlığının test edilmesi için gerekli olan Augmented Dickey – Fuller (ADF) birim kök testi ve Phillips – Perron (PP) birim kök testleri gerçekleştirilmiştir. Akabinde ekonomik değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin istatistiksel olarak test edilmesi için Johansen eşbütünleşme analizi yapılmıştır. Modelin ve katsayıların anlamlılığının sınanması için En Küçük Kareler Yöntemi (EKKY) kullanılmıştır. Ve son olarak değişkenler arasında nedensellik ilişkisi ve yönü hakkında Granger nedensellik analizi yapılmıştır. Elde edilen analiz sonuçlarına göre Türkiye’ de 1986 – 2015 dönem aralığında kamu yatırım harcamalarının özel sektör yatırım harcamaları üzerinde DIŞLAMA (Crowding-Out) ETKİSİ yarattığı ortaya çıkmıştır.

ABSTRACT

THE CROWDING – OUT EFFECT OF PUBLIC EXPENDITURES ON PRIVATE SECTOR INVESTMENT EXPENDITURES: ANALYSIS OF TURKISH ECONOMY AFTER 1980

The relationship between public expenditures and private sector investment expenditures has been examined for Turkey using annual data for the post – 1980 period. The aim of the study is to find out whether the public sector fixed capital investments will have the effect of crowding out or crowding in on the private sector fixed capital investments in the period 1986 – 2015. In the first part of the study, there is a discussion on public expenditures and the theoretical framework of private sector investment expenditures. In the second part, some economic developments were made in Turkey, both in the public sector and in the private sector. Finally, in the third part, the analysis of the crowding – out effect on the private sector investment expenditures of the public investment expenditures which constitute the purpose of the thesis is formed. The Augmented Dickey Fuller (ADF) unit root test and Phillips Perron (PP) unit root test were performed to test the stability of the series in the study. And then, the Johansen cointegration analysis was conducted to statistically test the long – run relationship between economic variables. The Least Squares Method (EKKY) was used for testing the significance of the model and coefficient. And finally, the Granger causality analysis was made about the causality relation and direction between the variables. According to the results of the analysis, it was found that the public investment expenditures had a crowding out effect on private sector investment expenditures in the period 1986 – 2015 in Turkey.

TEŞEKKÜR

Çalışmamın her aşamasında bana destek olan, bilgi ve tecrübesi ile lisansüstü öğrenim hayatımın tüm zorlu aşamalarında yardımcı olan danışman hocam Sayın Prof. Dr. Cüneyt Yenal KESBİÇ' e, lisanstan beri hiçbir zaman bilgisi ve manevi desteğini esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Bünyamin DURAN'a, bilgi ve deneyimleri ile yol gösteren, tecrübeleri ile beni aydınlatan ve desteğini hiç eksik etmeyen, kendisini tanımaktan büyük onur duyduğum sevgili hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Ferhan SAYIN'a, yüksek lisans tez çalışması sırasında desteğini, yardımlarını esirgemeyen büyük bir özveri gösteren Sayın Özlem DÜNDAR'a ve lisans ve yüksek lisans ders ve tez aşamasında manevi desteğini esirgemeyen arkadaşım Gökhan SALMAN'a çok teşekkür ediyorum.

Öğrenim hayatım boyunca beni maddi olarak destekleyen, sabır gösteren, şevklendiren, çalışmalarım sırasında manevi desteklerini her zaman hissettiğim en değerlilerim babam Aslan, annem Halise, abilerim İlyas, Feyyaz' a ve kardeşlerim Serhat, Esra' ya ve son olarak hep yanımda olan ilk öğretmenim Semra Tokgöz DİNÇALP'e yürekten teşekkür eder şükranlarımı sunuyorum.

Jiyan KILIÇ
Manisa, 2017

İÇİNDEKİLER

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	xii
TABLolar LİSTESİ	xiii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAMU HARCAMALARI VE ÖZEL SEKTÖR YATIRIM HARCAMALARI

1.1. KAMU HARCAMALARININ TANIMI.....	3
1.2. İKTİSADİ DOKTRİNLERİN DEVLET MÜDAHALELERİNE BAKIŞ AÇILARI.....	5
1.3. KAMU HARCAMALARININ ÖNEMİ	9
1.4. KAMU HARCAMALARININ ARTIŞINI AÇIKLAYAN MODELLER	10
1.4.1. Kalkınma Modeli	10
1.4.2. Kamu Harcamalarının Artışı Kanunu.....	11
1.4.3. Sıçrama Tezi	12
1.4.4. Nispi Verimlilik Yaklaşımı	13
1.4.5. Maksimizasyon Yaklaşımı	13
1.4.6. Politik Model	14
1.4.7. Musgrave' in Kamu Harcamaları Artış Modeli	14
1.4.8. Rostow'un Kamu Harcamaları Artış Modeli	15
1.5. KAMU HARCAMALARININ ARTIŞ NEDENLERİ	15
1.5.1. Reel Olmayan Kamu Harcamaları Artış Nedenleri.....	16
1.5.1.1. Para Değerinin Düşmesi	16
1.5.1.2. Safi Bütçe Usulünün Değişmesi	16
1.5.1.3. Mal ile Ödeme Usulünün Terk Edilmesi.....	17
1.5.1.4. Ülke Sınırlarının ve Nüfusun Değişmesi.....	17
1.5.2. Reel Kamu Harcamaları Artış Nedenleri.....	17
1.5.2.1. Müdahaleci Devlet Anlayışı	18
1.5.2.2. Savaşlar ve Savunma Hizmetleri.....	18

1.5.2.3. Siyasal Nedenler	18
1.5.2.4. Nüfus Artışı	19
1.5.2.5. Şehirleşme.....	19
1.5.2.6. Bilimsel ve Teknolojik Gelişmeler.....	20
1.6. KAMU HARCAMALARININ SINIFLANDIRILMASI.....	20
1.6.1. İdari Sınıflandırma	22
1.6.2. Fonksiyonel Sınıflandırma	23
1.6.3. Bilimsel Sınıflandırma	23
1.6.3.1. Reel Harcamalar – Transfer Harcamaları.....	24
1.6.3.2. Cari Harcamalar – Yatırım Harcamaları	25
1.6.3.3. Verimli Harcamalar – Verimsiz Harcamalar	27
1.7. KAMU HARCAMALARININ EKONOMİK DEĞİŞKENLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ.....	27
1.7.1. Kamu Harcamalarının Kaynak Dağılımı Üzerindeki Etkisi	27
1.7.2. Kamu Harcamalarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi.....	28
1.7.3. Kamu Harcamalarının Fiyatlar Genel Düzeyi Üzerindeki Etkisi	28
1.7.4. Kamu Harcamalarının Milli Gelir Üzerindeki Etkisi.....	29
1.7.4.1. Çarpan Etkisi.....	29
1.7.4.2. Hızlandırıcı Etki	31
1.7.5. Kamu Harcamalarının Yatırımlar Üzerindeki Etkisi	32
1.7.5.1. Crowding In Etkisi.....	33
1.7.5.2. Crowding - Out Etkisi.....	33
1.8. ÖZEL SEKTÖR YATIRIM HARCAMALARI	38
1.8.1. Yatırım Kavramı	38
1.8.2. Yatırımlara İlişkin Teorik Yaklaşımlar.....	39
1.8.3. Yatırım Fonksiyonunun Yapısı ve Bileşenleri.....	40
1.8.3.1. Otonom Yatırımlar.....	40
1.8.3.2. Uyarılmış Yatırımlar	41
1.8.4. Yabancı Sermaye Yatırımları.....	42
1.8.4.1. Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımı	43
1.8.4.2. Dolaylı Yabancı Sermaye Yatırımı	43
1.8.5. Özel Sabit Sermaye Yatırımları	44
1.8.6. Kamu Sabit Sermaye Yatırımları.....	45

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KAMU VE ÖZEL SEKTÖR YATIRIM HARCAMALARI

2.1.	1980 ÖNCESİ VE SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ HAREKETLİLİK.....	46
2.2.	1980 – 2000 DÖNEMİ EKONOMİK GELİŞMELER.....	48
2.2.1.	Kamu Sektörü Açısından	49
2.2.1.1.	Konsolide Bütçe Türü Ve Yapısı	49
2.2.1.1.1.	Konsolide Bütçe Harcamaları	50
2.2.1.1.2.	Konsolide Bütçe Gelirleri	52
2.2.1.2.	Tüketici Fiyat Endeksleri (TÜFE).....	53
2.2.1.3.	Faiz Oranları	55
2.2.1.4.	İthalat, İhracat ve Yurtiçi Tasarrufları	57
2.2.1.5.	Kamu Sabit Sermaye Yatırımları ve KİT' ler	59
2.2.1.6.	Kamu Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı	61
2.2.1.7.	Büyüme Hızı	63
2.2.1.8.	Dış Borç Stoku	65
2.2.2.	Özel Sektör Açısından.....	66
2.2.2.1.	Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımları.....	66
2.2.2.2.	Özel Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı.....	68
2.2.2.3.	Özel Tasarruflar.....	70
2.2.2.4.	Yabancı Sermaye Yatırımları	72
2.2.2.5.	Portföy Yatırımları.....	73
2.3.	2001- 2016 DÖNEMİ EKONOMİK GELİŞMELER.....	75
2.3.1.	Kamu Sektörü Açısından	75
2.3.1.1.	Konsolide Bütçe Harcamaları	75
2.3.1.2.	Konsolide Bütçe Geliri.....	76
2.3.1.3.	Tüketici Fiyat Endeksleri (TÜFE).....	77
2.3.1.4.	Faiz Oranları	78
2.3.1.5.	İthalat, İhracat ve Yurtiçi Tasarrufları	79
2.3.1.6.	Kamu Sabit Sermaye Yatırımları ve KİT' ler	80
2.3.1.7.	Kamu Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı	81
2.3.1.8.	Büyüme Hızı	83
2.3.1.9.	Dış Borç Stoku	84
2.3.2.	Özel Sektör Açısından.....	85
2.3.2.1.	Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımları.....	85

2.3.2.2. Özel Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı.....	87
2.3.2.3. Özel Tasarruflar.....	88
2.3.2.4. Yabancı Sermaye Yatırımları	90
2.3.2.5. Portföy Yatırımları.....	91

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE' DE KAMU YATIRIM HARCAMALARININ ÖZEL SEKTÖR YATIRIM HARCAMALARINI DIŞLAMA ETKİSİ ANALİZİ

3.1. LİTERATÜRDE İLGİLİ KONU İLE İLGİLİ YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR.....	92
3.1.1. Yabancı Ülkelere Yönelik Yapılan Çalışmalar	92
3.1.2. Türkiye İçin Yapılan Çalışmalar	97
3.2. TÜRKİYE İÇİN DIŞLAMA ETKİSİ ANALİZİ: 1986 -2015	99
3.2.1. Çalışmada Kullanılan Veri Seti ve Yöntem.....	99
3.2.2. Ekonometrik Analiz Sonuçları	100
3.2.2.1. Birim Kök Testleri	100
3.2.2.2. Johansen Eşbütünleşme Testi.....	103
3.2.2.3. En Küçük Kareler Yöntemi Sonuçları	104
3.2.2.4. Engle - Granger Nedensellik Analizi	106
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	108
KAYNAKÇA	111

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

ADF	Augmented Dickey – Fuller
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
DF	Dickey - Fuller
DI	Yerli Yatırımlar
DYY / FDI	Doğrudan Yabancı Yatırımlar
EKKY/OLS	En Küçük Kareler Yöntemi
FAVAR	Factor Augmented VAR
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HM	Hazine Müsteşarlığı
İBFO	İç Borç Faiz Oranı
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KSSY	Kamu Sektörü Sabit Sermaye Yatırımları
MultiREG-spVAR	Çoklu Bölgesel VAR
OSSY	Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımları
PP	Phillips – Perron
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SVAR	Yapısal Vektör Otoregresyon
TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TÜFE	Tüketici Fiyat Endeksleri
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
vb.	ve benzeri
VECM	Vektör Hata Düzeltme Modeli

TABLÖLAR LİSTESİ

TABLO 1: ADF Birim Kök Testi Sonuçları (Olasılık (Prob.) Değerleri)	100
TABLO 2: Phillips – Perron Birim Kök Testi Sonuçları (Olasılık (Prob.) Değerleri).....	102
TABLO 3: Kısıtlanmış Eş – Bütünleşme Derecesi Testi (İz)	103
TABLO 4: EKKY Analiz Sonuçları	104
TABLO 5: Granger Nedensellik Analizi Sonuçları	105

ŞEKİLLER LİSTESİ

ŞEKİL 1: Crowding – Out Etkisi	33
ŞEKİL 2: Likidite Tuzağı Durumu	34
ŞEKİL 3: Klasik Durum	35
ŞEKİL 4: Yatırım Fonksiyonu	40
ŞEKİL 5: Konsolide Bütçe Harcamaları (1980 – 2000)	50
ŞEKİL 6: Konsolide Bütçe Gelirleri (1980 – 2000)	52
ŞEKİL 7: Tüketici Fiyat Endeksleri (1980 – 2000)	53
ŞEKİL 8: Faiz Oranları (1980 – 2000)	55
ŞEKİL 9: İthalat, İhracat ve Yurtiçi Tasarrufları (1980 – 2000)	57
ŞEKİL 10: KİT'ler, Toplam ve Kamu Sabit Sermaye Yatırımları (1980 – 2000) ..	59
ŞEKİL 11: Kamu Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (1980 – 2000).....	61
ŞEKİL 12: Büyüme Hızı (1980 – 2000)	63
ŞEKİL 13: Türkiye Dış Borç Stoku (1980 – 2000)	65
ŞEKİL 14: Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımları (1980 – 2000)	66
ŞEKİL 15: Özel Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (1980 – 2000).....	68
ŞEKİL 16: Özel Tasarruflar (1980 – 2000)	70
ŞEKİL 17: Yabancı Sermaye Yatırımları Girişi (1980 – 2000).....	72
ŞEKİL 18: Portföy Yatırımları – Net Yükümlülük Oluşumu (1986 – 2000)	73
ŞEKİL 19: Konsolide Bütçe Harcamaları (2001 – 2014)	74
ŞEKİL 20: Konsolide Bütçe Gelirleri (2001 – 2014)	75
ŞEKİL 21: Tüketici Fiyat Endeksleri (2001 – 2016)	76
ŞEKİL 22: Faiz Oranları (2001 – 2016)	77
ŞEKİL 23: İthalat, İhracat ve Yurtiçi Tasarrufları (2001 – 2016)	78
ŞEKİL 24: KİT'ler, Toplam ve Kamu Sabit Sermaye Yatırımları (2001 – 2016) ..	80
ŞEKİL 25: Kamu Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (2001 – 2016).....	82
ŞEKİL 26: Büyüme Hızı (2001 – 2016)	83
ŞEKİL 27: Net Dış Borç Stoku (2001 – 2016)	84
ŞEKİL 28: Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımları (2001 – 2016)	85
ŞEKİL 29: Özel Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (2001 – 2016).....	86
ŞEKİL 30: Özel Tasarruflar (2001 – 2016)	88
ŞEKİL 31: Yabancı Sermaye Yatırımları Girişi (2001 – 2016)	89
ŞEKİL 32: Portföy Yatırımları – Net Yükümlülük Oluşumu (2001 – 2016)	9

GİRİŞ

Kamu yatırımları ve özel sektör yatırımları arasındaki ilişki son yıllarda da olmak üzere her dönem güncelliğini koruyan ve önemini sürdüren bir araştırma konusu haline gelmiştir. Çünkü bir ülkenin ekonomisini hem kamunun hem de özel sektörün oluşturduğunu ve yönlendirdiğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla devletin uygulayacağı herhangi bir politikanın piyasalardaki etkisi oldukça önemlidir. Devletin uygulama kararı aldığı politika gereğince ekonomide oluşabilecek olumlu yada olumsuz her durum ciddi bir önem taşımaktadır. Kaldı ki devletin piyasalarda ki rolünün önemi yadsınamaz bir gerçeklik haline gelmiştir. Bu sebep ile kamu harcamaları kapsamında kamu yatırım harcamaları ile özel sektör yatırım harcamaları arasındaki ilişkinin yönü çalışmayı gerekli kılmıştır ve önem arz etmektedir.

Kamu yatırım harcamaları ile özel sektör yatırım harcamaları arasındaki ilişki teorik olarak iki şekilde mümkündür. Bunlardan ilki olan geleneksel görüş olarak kabul edilen, kamu harcamalarının özel sektörü dışladığı, crowding – out etkisi yarattığıdır. İkincisi ise geleneksel olmayan görüş çerçevesinde, kamu harcamalarının özel sektörü teşvik edip tamamladığı, crowding – in etkisi yarattığıdır. Eğer devlet uygulayacağı genişletici bir maliye politikası gereğince kamu yatırım harcamalarını arttırdığı durumda, kamu yatırım harcamalarının niteliği bakımından özel sektör yatırımlarını destekliyor ise tamamlayıcı bir etki ortaya çıkmaktadır. Ve bu çerçevede kamu yatırım harcamalarının özel sektör yatırım harcamalarını arttırdığından dolayı içlediğini yada crowding – in etkisi oluşturduğu söylenir. Bir diğer durum ise; kamu yatırım harcamalarının niteliği sonucu özel sektör yatırımlarına rakip olma durumu söz konusu ise ve özel sektör yatırımları azalmaya başlayacak, ikameci bir etki ortaya çıkacaktır. Kamu yatırımlarının özel sektör yatırımlarını dışladığını yada bu durum crowding – out etkisi olarak ifade edilir.

Bu çalışmadaki başlıca amaç; kamu sektörünün kamu yatırım harcamaları ile özel sektörü dışladığı veya içlediğine yönelik teorik altyapı çerçevesinde analiz edip, Türkiye için ampirik olarak test etmektir. Bu çalışma, konuyla ilgili ortaya çıkan sonuç ve önerilerin politika yapıcıları ve girişimcileri açısından Türkiye' ye yapılacak olan herhangi bir yatırım kararının alınmasında veya ne çeşit bir yatırım şekli olması gerektiğine katkı sağlayacaktır.

Çalışmada Türkiye ekonomisi ele alınarak mekan sınırlandırılması yapılmıştır. Ele alınan 1980 sonrası dönemde, çalışılan değişkenlere ait verilerin 1986 – 2015 yılları arasında elde edilmesinden dolayı da yıllık zaman serileri kullanılmıştır.

Yukarıda bahsedilen amaç doğrultusunda, çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kamu harcamalarının tanımı, önemi, sınıflandırılmaları, iktisadi doktrinlerin devlet müdahalelerine bakış açıları, kamu harcamalarının artışını açıklayan modeller, kamu harcamalarının artış nedenleri, kamu harcamalarının ekonomik değişkenler üzerindeki etkileri ve özel sektör yatırım kavramı, yatırımların yapısı ve bileşenleri teorik çatı altında ele alınmıştır. İkinci bölümde ise Türkiye’de 1980 sonrası dönemden itibaren hem kamu hem de özel sektör açısından ekonomide meydana gelen değişikliklere yer verilmiştir. Çalışmanın son bölümü olan üçüncü bölümde ise dünyada ve Türkiye’de kamu yatırımları ile özel sektör yatırımları arasındaki ilişkiyi analiz eden makaleler ve çalışmalar incelenmiştir. Bu çalışmalarda kullanılan yöntemlere ve elde edilen sonuçlara kısaca değinilmiştir. Akabinde Türkiye’de 1980 sonrası dönemde 1986 – 2015 yılları arasında kamu yatırım harcamalarının özel sektör yatırım harcamalarını dışlama etkisi analizi oluşturmaktadır ve ekonometrik analiz yöntemleri ile test edilmiştir. Granger nedensellik analizi ile değişkenler arasındaki nedenselliğin yönü test edilmiştir. Johansen eş bütünleşme testi ile de uzun dönemli ilişkinin varlığı analiz edilmiştir. En küçük kareler yöntemi ile de modelin ve katsayıların anlamlılığı test edilmiştir. Çalışmanın sonucunda Türkiye’de kamu yatırım harcamalarının özel sektör yatırım harcamalarını dışladığı yani crowding – out etkisi olduğuna ilişkin bulgular elde edilmiştir.

Elde edilen sonuçlar doğrultusunda ise son olarak sonuç ve öneriler kısmında ortaya çıkan etkinin iyileştirilmesi bakımından önerilerde bulunulmuştur. Sonuç itibari ile hem politika yapıcılarının hem de özel sektör girişimcilerinin yatırım kararlarında dikkate alınmasını gerektiren sonuçlar barındırması bakımından önem arz etmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAMU HARCAMALARI VE ÖZEL SEKTÖR YATIRIM HARCAMALARI

1.1. KAMU HARCAMALARININ TANIMI

Kamu harcamalarını tanımlarken herkesin ortak bir tanım içerisinde uzlaştığı bir açıklama olmamasına rağmen incelendiğinde birbirine çok yakın tanımlarla ifade edildiği görülmektedir. Aşağıda, çoğu araştırmacı ve yazara göre, kamu harcamalarının nasıl ele alındığına ve ifade edildiğine yer verilmektedir. Kamu harcamalarını dar anlamda ve geniş anlamda tanımlamak mümkündür.

Öncelikle Maliye Bakanlığı'nın 24.12.2003 tarihli resmi gazetesinde yayımlanan 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu gereğince yapılan kamu giderleri tanımına aşağıdaki gibi yer verilmiştir (Maliye Bakanlığı, 2013: 8660).

Kamu gideri: Kanunlarına dayanılarak yaptırılan iş, alınan mal ve hizmet bedelleri, sosyal güvenlik katkı payları, iç ve dış borç faizleri, borçlanma genel giderleri, borçlanma araçlarının iskontolu satışından doğan farklar, ekonomik, malî ve sosyal transferler, verilen bağış ve yardımlar ile diğer giderleri, ifade eder.

Dar anlamda kamu harcaması, merkezi idare tarafından gerçekleştirilen mal ve hizmetler için yapılan harcamalardır. Merkezi idare olarak kastedilen ise, genel bütçeli idareler, özel bütçeli idareler, düzenleyici ve denetleyici kurumlar tarafından yapılan harcamalar dar anlamda kamu harcamaları olarak kabul edilmektedir. Bunların yanı sıra Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) zararları ve vergi harcamaları da dar anlamda kamu harcaması olarak kabul edilmektedir. Vergi harcamalarından kastedilen, vergi kanununda kabul edilen, vergi indirimleri, vergi muafiyetleri ve vergi istisnaları olarak dar anlamda ele alınmaktadır.

Aksoy'a göre; dar anlamda kamu harcaması denildiği zaman, devletin para halinde yaptığı harcamaların toplamı olarak anlaşılması gerektiğini ve bu tanıma göre bütçede ve bütçe ile alakalı diğer hesaplarda harcama kalemi olarak yer almamış olan giderler, kamu harcaması olarak sayılamayacağını, dar anlamda kamu harcaması daha çok devletin ve diğer kamu kuruluşlarının ne kadar gelire ihtiyacı olduğunun tespitinde önem arz etmekte olduğunu ve diğer bir ifade ile

devletin ve diğ er kamu kuruluşlarının ihtiyaç duydukları gelir miktarının tespitine yaradığı şekilde ifade etmektedir (Aksoy, 1998: 62).

Sönmez ise; dar kapsamlı bir yaklaşımda merkezi ve yerel devlet örgütü yani genel bütçeye dahil merkezi yönetim ve bağlı dairelerin, yerel yönetimlerin ve katma bütçeli dairelerin yaptıkları harcamalar kamusal harcamalar olarak nitelendirilmekte olup ve bu yaklaşımla sınırlı bir kamu kesimi anlayışından hareket edilerek dar kapsamlı kamu harcamaları kavramına ulaşılmaktadır (Sönmez, 1987: 5-6).

Akdoğan; kamu harcamalarını, merkezi idare tarafından gerçekleştirilen hizmetler dolayısıyla yapılan harcamaları dar anlamda ifade etmekte iken, geniş anlamda ise; merkezi idare harcamalarını, yerel yönetim harcamalarını, merkezi ve yerel yönetim kuruluşlarının iktisadi girişimleri ve sosyal güvenlik gibi hizmetleri dolayısıyla katlanılan harcamaları kapsamakta olduğunu belirtmiştir. Bu harcamalar ise ülkeden ülkeye göre değişen bir yapıya sahiptir (Akdoğan, 2011: 63).

Geniş anlamda kamu harcamalarını ifade ederken dar anlamda ifade edilen mahalli idarelere ek olarak, sosyal güvenlik kurumlarının, mahalli idarelerin, döner sermayeli kuruluşların, para fiskal kurumların (meslek odalarına yapılan üyelikler gibi, BARO vb.), kamu fonlarının yaptıkları harcamalar olarak belirtebiliriz.

Çetinkaya, Edizdoğan ve Gümüş 'ün de belirttiği üzere; geniş anlamda kamu harcamaları tanımı, harcamaları yapan bireylerin salt hukuki kişilikleri yerine, devletin sosyal hayat ile ekonomik faaliyetlerdeki rolünü ve devleti karakterize eden kamu yetkisini göz önüne almaktadır. Bu bakımdan kamu harcamalarının ekonomik tanımı yada sosyo ekonomik yaklaşımı olarak nitelendirilen bu tanıma göre kamu harcamaları; başta devlet olmak üzere kamu tüzel kişilerinin ve devredilen yetkilere sahip kuruluşların emretme yetkilerinin uygulanması dolayısıyla yaptıkları harcamalardır. Geniş anlamda kamu harcamaları kapsamına giren harcamalar ülkeden ülkeye göre değişen bir yapıya sahip olmaktadır (Çetinkaya, Edizdoğan ve Gümüş, 2011: 44).

Çelebi, Muter ve Sakıncı'a göre, kamu harcamalarını tanımlarken dört ayrı çerçevede ele almışlardır. Bunlardan birincisi olan ve harcamacı kuruluş bakımından kamu harcamaları hukuki tanım içerisinde; harcamayı yapan kurum kamu tüzel kişiliği ise, kamu harcaması olup özel kesim kişi ve kuruluşlarının yaptığı harcamalar da, özel harcamalardır. İkincisi; ekonomik etkileri bakımından, özel kesim tarafından arz edilmeyen ve sosyal faydanın artmasını sağlayan harcamalar, kamu harcamasıdır. Üçüncüsü dar anlamda kamu harcamaları, devlet bütçesinde gösterilen veya hizmet sunmada kanunlara göre zorunlu görülen kurumlar olan kamu tüzel kişilerin arz ettikleri, özel kesimin sunduğu mallardan farklı olarak, tüketimin ve katılımın zorunlu tutulduğu kamu hizmetlerinin karşılığı olarak

tanımlamaktadırlar. Geniş anlamda kamu harcamaları olarak dördüncü çerçevede ele aldıkları tanıma göre ise, devletin sadece tüzel kişiliği dikkate alınmamakta, bununla birlikte, devletin ekonomik ve sosyal hayata ilişkin tüm dolaylı ve dolaysız müdahalelerinin gerektirdiği harcamalar olarak ifade etmektedirler (Çelebi, Muter ve Sakınç, 2011: 49 – 52).

Ve yine Akdoğan'ın kamu harcamaları konusunda, toplumun gelişmesiyle ihtiyaçların da artış gösterme eğiliminde olmasına dikkat çekerek kamu harcaması kavramını yeniden ele almıştır. İnsanlığın ve toplumsal örgütlenme biçimlerinin gelişimine bağlı olarak, karşılanması gereken söz konusu ihtiyaçların yapısı ve kapsamı da hem değişmiş hem de önemli boyutlara ulaşmıştır. Bu ihtiyaçların yerine getirilebilmesi açısından gerekli mal ve hizmetlerin sağlanabilmesi için gittikçe önemi artan bir biçimde harcama yapılması zorunluluğunda kalınmıştır. İşte; kamu ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yapılan ödemelere, kamu harcamaları denilmektedir (Akdoğan, 2011: 61, 62).

Ulutürk' e göre de kamu harcamaları, siyasal bir organın kamu mal ve hizmetlerinin üretilmesi için topladığı vergiler ve sağladığı diğer kaynaklardan bütçe belgesi ile ayrıldığı tüm ödeneklerdir (Ulutürk, 1998: 110).

Yapılan bir çok ekonomist yazara göre kamu harcamaları tanımları ele alındığında, kamu hizmetlerinin karşılanması için yapıldıkları, kamu kurum ve kuruluşları tarafından gerçekleştirildiği ve toplumsal faydayı arttırıcı niteliklere sahip olmaları gibi pek çok noktalarda ortak payda içerisinde toplandıkları anlaşılmaktadır.

1.2. İKTİSADİ DOKTRİNLERİN DEVLET MÜDAHALELERİNE BAKIŞ AÇILARI

16. ve 18. yüzyılda Avrupa ülkeleri tarafından benimsenen Merkantilizm, ekonomik ve sosyal kararlarda etkili olan ve uygulanan bir doktrindir. Merkantilistlerin en temel özelliği, zenginliğin kaynağı olarak parayı görmeleridir. İnsanlar para biriktirerek zenginleşebiliyorsa, devlette kıymetli maden biriktirerek zengin ve güçlü bir devlet olabilirdi. Daha açık bir şekilde ifade edilirse zenginliğin ölçütü devletin stoklarındaki altın ve gümüştü. Dolayısıyla merkantilistlerin bir diğer genel özelliklerinden olan ihracata önem vererek, ithalatı azaltıp ülke içindeki madenlerin dışarı çıkmasını engellemektir. Bu politikayla birlikte, ihracatı arttırmaya ve ithalatı azaltmaya yönelik olan her eylem devletin zenginleşmesine giden yoldu. Böylece, ithalatı kısıtlayıcı ve belirli kotalar koyabilen politikalar üreterek ithalatın ihracattan çok daha az gerçekleşmesini sağlayacak güçlü bir otoriteyi savunmakta ve devletin piyasaya kesinlikle müdahale etmesi gerektiği görüşündeydiler. Ve böylelikle Merkantilistlerin savundukları bir diğer görüş olan ihracatın ithalattan daha

fazla olması yani dış ticaret fazlası verme emelleri de gerçekleşmiş olacaktı ve bu sonuca ulaşmada devletin rolü büyüktü.

Merkantilistlerin, zenginliğin kaynağı paradır görüşünün aksine doğa olduğunu savunan Fizyokrat görüş, 18. yüzyılın ortalarında Fransa'da ortaya çıkmış ve Klasik görüşün temellerini oluşturacak olan bir doktrindir. Nasıl ki evrende doğal bir sistem var ise ekonomide ve piyasalarda da doğal bir düzenin var olduğunu ve bu doğal düzenin bozulmasına dışarıdan bir müdahalenin (devlet müdahalesi) sebep olacağını savunuyorlardı. Doğal düzende oluşacak herhangi bir aksaklığa müdahale edilmemesi gerektiği ve kendiliğinden tekrar doğal haline geleceği ve düzene gireceği görüşündelerdir. “ Laissez faire laissez passer ” (Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler) sözleriyle tarihe çeltik atan Fizyokratlar, devlet müdahalesini kesinlikle istemiyorlardı. Bireyler, bireysel çıkarlarını koruyarak, toplumsal çıkarlarını da koruyacaklarından sistemde bir aksama olmayacağı görüşüyle, devletin sadece toplumda adalet ve güvenlik konusunda etkin olması gerektiğini savunuyorlardı.

Klasik görüş, 18. yüzyılın sonları ile 1929 Ekonomik Buhran dönemleri arasında ortaya çıkmış bir görüş olan, Fizyokratların devamı niteliğinde olup, Merkantilistlere karşı doğmuş bir doktrindir. Fizyokratların doğal düzen fikrinden etkilenip, savunmuşlardır. Fakat “görünmez el” olarak değişime uğrattıkları bu kavramın temel yapıları aynıdır. Piyasada meydana gelebilecek aksaklıklara devletin müdahale etmemesinin , görünmez el vasıtasıyla piyasa kendiliğinden düzene girebileceği görüşündedirler. Tıpkı Fizyokratlar 'da da olduğu gibi kişi kendi çıkarlarını düşünerek bireysel fayda elde eder ve böylece bireysel faydaların oluşturduğu toplumsal fayda da elde edilmiş olacaktır. Dolayısıyla devlet özel kesimin yapacağı işlere müdahale etmemelidir. Devlet sadece iç ve dış güvenliği sağlamalı ve adalet ile yürütme işleriyle ilgilenmelidir.

Kamu harcamalarının artması vergilerin de artmasına sebep olacaktır. Bunun doğuracağı sonuç ise bireylerin ellerindeki kullanılabilir gelir miktarında azalmanın meydana gelmesidir. Bilindiği üzere, Klasiklere göre yatırımlar gelirin bir fonksiyonudur. Bunun yanı sıra kamu harcamaları, basit bir tüketim olarak kabul edilmektedir. Ve böylece harcamaların milli geliri azaltıcı hatta yok edici nitelikte olduğu kabul edilmektedir. Dolayısıyla kamu harcamalarında meydana gelecek her artış devletin ekonomiye olan müdahalesi demek olup, klasiklerin 'tarafsızlık' ilkesine ters düşmektedir.(Nadaroğlu, 1981: 128).

Klasiklere göre otomatik mekanizmanın devreye girmesiyle birlikte, piyasada oluşacak aksaklıklar hemen veya kısa süre sonra düzelecektir. Fakat bütün bu görüşlerin aksine devletin piyasadaki aksaklıklara müdahale etmemesi sonucu 1929

yılında meydana gelen Ekonomik Buhran, klasiklerin otomatik mekanizmasını yani görünmez el görüşünü çökertmiş, tarafsız devlet yerine müdahaleci devleti kaçınılmaz kılmıştır. Ve böylece Klasik anlayışa pek çok konuda zıt, yeni bir ekol olan Keynesyen görüş doğmuştur. Keynesyenlere göre piyasada eksik istihdam söz konusudur. Sözü geçen istihdamı belirleyen kalem ise efektif taleptir. Efektif talebin ise tüketim ve yatırım harcamalarına dahil olduğu bugün tüm iktisatçılar tarafından kabul edilmektedir. Yani piyasada var olan eksik istihdamın sebebi eksik efektif taleptir. Efektif talep eksikliğini; toplam harcamaların, kıt kaynakların tümünün kullanılmasına yetmeyişi olarak ifade edilmektedir (Nadaroğlu, 1981: 129).

Yaşanan 1929 ekonomik kriz ile ortaya çıkan Keynesyen görüş, Klasik iktisatın savunduğu görüşler sonucu piyasada oluşan başarısızlıklar her zaman tam istihdam seviyesinde gerçekleşmeyeceğini ve ekonomik kriz ile birlikte görünmez el kavramı başarısızlığa uğrayarak yerine devletin görünür elinin olması gerektiğini savunmuşlardır ve böylelikle Keynesyen dönem başlamıştır. Bilgili ise, Klasik anlayışın tam aksi yönde görüşlere sahip olan Keynesyen ekolün etkin bir maliye politikası anlayışı ile; ekonomideki bu istikrarsızlıkları engellemenin ancak devletin mali kalemleri olan kamu harcamaları ve vergilerle müdahale edilerek gerçekleşebileceğini ve böylelikle var olan ekonomik kriz ile mücadele konusunda devletin ekonomiye müdahalesi olması gerektiğini savunduklarını ve bu doğrultuda devlete dört önemli görev tanımlandığını belirtmiştir (Bilgili, 2012: 109). Bunlar;

- Harcanmayan gelirleri harcama görevi,
- Ekonomiyi likidite tuzağından kurtarmak,
- Etkin olan politikayı seçmek ve
- Ekonomik büyümeyi sağlamaktır.

Keynesin 1936 yılında yayınladığı “ İstihdamın, Paranın ve Faizin Genel Teorisi” adlı kitabında eksik istihdamın nedenleri ve devletin bu durumdan çıkmak için neler yapması gerektiği üzerinde durarak, ekonomideki istikrarsızlıkların düzeltilmesinde ciddi anlamda devlet müdahalelerinin gerekliliği anlatılmaktadır. Keynesyen görüşe göre ekonominin içinde bulunduğu deflasyonist ve enflasyonist bir dönemde kamu harcamalarının seyri ele alınmaktadır (Bilgili, 2012: 147).

Deflasyonist bir ekonomide, Keynes kamu harcama politikası gereğince; kamu harcamaları arttırıldığında (G), insanlar tüketimlerini (C) arttırmaktadır. Yatırımlarda (I) ve toplam talepte (AE) artış meydana gelip sonuç olarak hasılanın (Y) artmasına sebep olmaktadır. Kamu harcamasında meydana gelen bir artış çarpan mekanizması sayesinde kendinden daha büyük bir milli gelirden artışa sebep

olmaktadır. Bu mekanizmanın işlenişi literatürde Genişletici Maliye Politikası olarak bilinir. Aşağıda anlatılanlar formülize edilmiştir.

$$\Delta G \uparrow \rightarrow C \uparrow \rightarrow I \uparrow \rightarrow AE \uparrow \rightarrow Y \uparrow$$

$$\Delta Y = k \times \Delta G$$

↳ Çarpan katsayısı

Enflasyonist bir ekonomide, Keynes kamu harcama politikasına göre ise; kamu harcamaları azaltılır, tüketim miktarı düşer. Azalan tüketim sonucu talepte düşecektir ve toplam talepte düşme meydana gelecektir. Kamu harcamalarındaki azalış çarpan mekanizması ile çarpan katsayısı kadar milli gelirden azalmaya neden olur. Bu durum ise daraltıcı maliye politikası olarak bilinir.

$$\Delta G \downarrow \rightarrow C \downarrow \rightarrow AE \downarrow \rightarrow Y \downarrow$$

$$\Delta Y = k \times \Delta G$$

↳ Çarpan katsayısı

M. Friedman öncülüğünde ortaya çıkan Monetarist görüş, Keynesyen görüşle bir çok konuda ters düşmüş bir görüş olup, parasalcı olarak bilinirler. Monetarist görüş gereği Keynesyenlerin aksine ekonomik istikrarsızlıklar, uygulanan para politikası ile düzene girecektir. 1929 Ekonomik krizinin temelinde de bu yatmaktadır, para arzının yeterli ve doğru zamanda arttırılmamasından dolayı ortaya çıkmıştır. Bu sebep ile birlikte devletin yapacağı kamu harcamaları vasıtasıyla yapılan maliye politikasının etkin olamayacağını aksine para politikasının etkin olduğunu savunmaktadırlar. Dolayısıyla Keynesyenlerin savunduğu kamu harcama politikasının da aksini savunmaktadırlar. Kamu harcamalarının finansman şeklinin ekonomik sorunlar yaratacağı görüşündedirler. Uygulanan bir kamu harcama politikasında eğer para arzı arttırılarak kamu harcamaları finanse edilirse ekonomide enflasyonun oluşacağını eğer borçlanma ile kamu harcamaları finanse edilirse de

özel sektörün dışlanacağını ve böylelikle maliye politikasının etkin bir yöntem olamayacağı fikrindedirler.

Yeni Klasik yaklaşım diğer bir deyiş ile Rasyonel Beklentiler yaklaşımını savunanlara göre, devletin uygulayacağı kamu harcamaları ve vergi ile ilgili politikaların ekonomi üzerinde etkili olamayacağını, bunun sebebinin ise kişi ve firmaların her türlü bilgiyi bilme ve değerlendirme yeteneğine sahip olduğu varsayımıdır. Ekonomik karar birimleri böylelikle devletin uygulayacağı politikaların ne sonuçlar doğuracağını hemen bilirler, yorumlarlar ve uygulanan politikaların bu sebeple etkili olamayacağını savunmaktadırlar.

Anayasal iktisat yaklaşımının önde gelen temsilcilerinden olan J. Buchanan – G. Tullock, F. Hayek gibi iktisatçılara göre 1970' lerin başında meydana gelen enflasyonun temel sebebinde aşırı devlet müdahalesi yatmaktadır. Anayasal iktisatçılara göre, devletin ekonomi üzerindeki etkisi anayasal düzenlemelerle sınırlandırılması gerektiğini savunmaktadırlar. Aksi durumda anayasal düzenlemede var olmayan bu sınırlandırmalar, devletin gücünü kötüye kullanma riski doğuracağını ve ekonomik sorunlara yol açacağı görüşündedirler. Bütün bu risklerin önüne geçmek ancak devletin gücünü yani ekonomi içindeki rolünü anayasal düzenlemelerle birlikte kısıtlanarak sağlanabilirdi.

1.3. KAMU HARCAMALARININ ÖNEMİ

Devlet faaliyetlerinin, doğası ve kapsamı gereği halkın çıkarlarına uygun hedeflerin gerçekleştirilmesine yöneliktir (Wagner, 1994: 5). Dolayısıyla bu süreç; kamu harcamalarının öneminin özellikle 1929 Büyük Buhran sonrası Keynes ile birlikte artış göstermiştir. İktisadi gelişmelerde yürütülen politikalarda, kamu harcaması kalemi, hedefe ulaşmak için bir araç niteliği kazanmıştır ve politikalara yön vermede önemli bir değişken haline gelmiştir.

Devletin piyasaya müdahaledeki en etkin yöntem, ekonominin mevcut piyasa koşullarına göre uygulayacağı genişletici veya daraltıcı maliye politikasıdır. Maliye politikasının en önemli iki kalemi, kamu harcamaları ve kamu gelirleri araçlarından oluşmaktadır. Kamu harcamalarının miktarı, niteliği, alanı ve kapsamı üzerinde ayarlamalar yapılması koşuluyla devlet, mali nitelikteki fonksiyonları yanında ekonomik ve sosyal fonksiyonlarını da gerçekleştirici nitelikte etkiler yaratabilmektedir (Akdoğan, 2011: 62).

Kamu gelirleri aracılığıyla milli gelirin çok önemli bir bölümünü ekonomiden çekmek ve kamu harcamaları yoluyla tekrar aktarmak suretiyle devlet, önemli ekonomik ve sosyal etkiler yaratmaktadır (Akdoğan, 2011: 62, 63). Karar alacağı

politikayla, kamu harcamalarının azalması ve artmasıyla birlikte doğuracağı sonuçlar ekonomideki bir çok istikrarsızlığın ve aksaklığın önüne geçebilecektir. Hele ki piyasada, müdahaleci bir devlet anlayışının hakim olduğu bu dönemde devletin işlevselliği, başarısı ve yürüttüğü politikaların ne anlama geldiğini kavramak açısından önem arz etmektedir.

Bazı hükümetlerin; kamu ekonomisine gelir dağılımı eşitsizliklerinin düzeltilmesi ve sosyal refahı sağlamak gibi sorumlulukları verdiğiinden dolayı nüfus, teknoloji, gelişme ve gelir düzeyleri neredeyse birbirine yakın olan ülkeler arasında kamu harcamaları açısından, kamunun ekonomideki payı her ülkeye göre farklılık göstermektedir (Bulutoğlu ve Kurtuluş, 1981: 16). Bu ülkelerin yapısını saptayabilmek ve araştırmaları yürütmek açısından oluşan farklılıkların analizlerinde önemli bir yere sahiptir.

Türkiye’ de de genişletici maliye politikası gereğince kamu harcamaları artışları; hem özel harcamaları hem de ülkedeki reel milli geliri arttırmak açısından etkili bir sonuç yaratmaktadır (Kuştepeli, 2014: 191).

1.4. KAMU HARCAMALARININ ARTIŞINI AÇIKLAYAN MODELLER

Literatürde, kamu harcamalarının artışını açıklayan pek çok model söz konusudur. Bunlar; Kalkınma Modeli, Kamu Harcamalarının Artışı Kanunu, Sıçrama Tezi, Nispi Verimlilik Yaklaşımı, Maksimizasyon Yaklaşımı, Politik Model, Musgrave’in Kamu Harcamaları Artış Modeli ve Rostow’ un Kamu Harcamaları Artış Modeli olarak ele alınmıştır.

1.4.1. Kalkınma Modeli

Richard A. Musgrave ve Walt Whitman Rostow tarafından öne atılan bu modelde; ülkelerin kalkınma ve büyüme süreci ile kamu harcamaları artışı arasında ilişki olduğunu açıklamaktadırlar. Kamu harcamalarının varlığı ekonomik kalkınma için bir ön koşulu oluştururken, bu harcamaların düzeyi ülkenin varıldığı kalkınma düzeyi tarafından belirlenir.

Ekonomik büyüme ve kalkınmanın ilk aşamalarında; kamu sektörü başlangıçta yollar, elektrik, içme suyu gibi fiziki altyapı çalışmaları ve eğitim ihtiyaçlarını karşılamak için yapılan harcamalar olduğu tespit edilmiştir. Kalkınmanın ilk aşamasında, kamu yatırım harcamaları toplam yatırımlar içinde oldukça yüksek bir payı oluşturmaktadır. İkinci aşama olan gelişme aşamasında, devlet halka hizmet sunmanın yanı sıra bu çalışmaları özel kesimi destekleyen ve tamamlayan nitelikteki

harcamalar olarak oluşturmaktadır. Olgunlaşma aşamasında ise; yapılan kamu harcamalarının niteliği değişmektedir. Kalkınma ve büyüme arttıkça artık kamusal yatırımlar giderek beşeri sermaye yatırımlarına kaymakta; eğitim, sağlık ve kültür gibi hizmetlere dönük kamu harcamaları önem kazanmaktadır. Bunun nedeni giderek kentleşen toplumdaki artan iş bölümünün idaresi ve koruyucu düzenlemeleri gerektirmesidir. Ve bunlar ancak kamusal müdahalelerle sağlanabilmektedir. Ülkelerin kalkınması ve gelişmesinin son aşamasında ise; yapılan kamu harcamalarının gelir düzeyini koruması, iyileştirilmesi ve refahın artırılmasına yönelik yapılan harcamalardır. Görüldüğü üzere ekonomik kalkınma ve büyümenin her aşaması kamu harcamalarını arttırıcı niteliktedir. Böyle bir kamu harcaması artışı vatandaşların ve hükümetlerin istediğinden bağımsız olarak ortaya çıkan bir artış olmaktadır. (Durmuş, 2008: 234).

Kalkınma modeli ile birlikte kamu harcamalarının sürekli olarak artış gösterdiği ifade edilebilir.

1.4.2. Kamu Harcamalarının Artışı Kanunu

Alman ekonomist Adolph Wagner, 19. yüzyılın sonlarına doğru, İngiltere, Kuzey Amerika, İsviçre ve Prusya gibi gelişmiş batı ülkelerinde yaptığı çalışmada kamu harcamalarını incelemiştir ve kamu harcamalarının sürekli olarak artış eğiliminde olduğunu gözlemlemiştir. Bu durumu; devlet geliştikçe, sanayileşme arttıkça, toplum ilerledikçe, milli gelirin artış göstermesiyle birlikte ve bireylerinde gelirinin arttığı ve dolayısıyla kamu hizmetleri de artış göstermektedir. Artan bu hizmetleri karşılayabilmek için devlet, harcamalarını arttırmak zorunda kalmaktadır. İşte bu artış Wagner' in Kamu Harcamalarının Artışı Kanunu veya Wagner Kanunu olarak literatüre kazandırılmıştır.

Her toplumda istenilen ve beklenen; sürekli bir şekilde büyüme ve kalkınmadır. Mevcut koşullardan daha iyi koşullara sahip olma çabalarıdır. Bu çabanın her an devam edeceği ve buna paralel olarak ortaya çıkan gereksinimleri karşılamada özel sektör tek başına yeterli kalamayacak, devletin piyasaya müdahalesi kaçınılmaz olacaktır. Böylelikle bir yandan toplum istenilen seviyeye gelme çabası gösterirken diğer yandan da kamu harcamalarında artışlar meydana gelecektir.

Wagner' e göre; devletin ekonomi içindeki payı Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH)' dan aldığı pay ile belirlenir. Böylelikle milli gelir arttıkça bireylerin talepleri artacak ve yapılacak hizmetler ise kamu harcamalarıyla karşılanacaktır. Söz konusu talebin, gelir esnekliğinin 1' den büyük olduğu ve gelir arttıkça hizmet talebinin de

artması söz konusudur. Sonuç olarak talebin gelir esnekliğinin 1'den büyük olması, kamu harcamalarının artmasına sebebiyet vermektedir.

$$\frac{\Delta G/G}{\Delta Y/Y} > 1$$

Reel milli gelirdeki % 1' lik bir artış, talep edilen kamu hizmetlerinin miktarında % 1' den daha fazla artış göstermelidir. Gelirin, geçim düzeyini aşmasıyla birlikte hükümet hizmetleri daha da önem kazanıp toplumun eğitim, sağlık hizmetleri ve otoyollar gibi ihtiyaçlar da paralel olarak artış gösterir (Buchanan ve Flowers, 1987: 78).

Adolph Wagner'den sonra kamu harcamalarının artışı konusu çeşitli iktisatçılar ve maliyeciler tarafından incelenmiştir. Bunlar arasında; Henry Carter Adams, Francesco Nitti, S. Fabricant, Richard Musgrave, A. Peacock ve J. Wiseman belirtilebilir (Türk, 1992: 50-60).

1.4.3. Sıçrama Tezi

Peacock ve Wiseman' ın 1890 - 1950 yılları arasında İngiltere' de yapılan kamu harcamalarını incelemişlerdir. Yaptıkları çalışma ile kamu harcamalarının Wagner'in iddia ettiği gibi sürekli olarak artmadığını, basamaklı bir şekilde, savaş ve kriz dönemlerinde sıçramalar yaşandığı sonucuna varmışlardır. Devlet, ülkenin savaş ve kriz dönemlerinde, vergi oranlarını arttırarak, toplumunda bu durumu normal karşılması ile birlikte daha fazla vergi geliri elde eder ve harcamalar bu şekilde finanse edilmektedir. Fakat savaşın ve kriz dönemlerinin sona ermesiyle vergi oranlarında bir azalış meydana gelmemiş aksine halk bu oranda vergi ödemeye devam etmişlerdir. Her ne kadar savunma ve savaş harcamaları azalma gösterse de, kamu harcamaları savaş ve kriz dönemleri öncesi gibi aynı seviyeye doğru, geri çekilememiştir. Kamu harcamaları ve vergi oranları aynı miktarda devam etmiştir. Bu görüşe göre kamu harcamalarındaki artışın, kamu gelirleri (vergi oranlarından elde edilen gelir, kamu gelirdir) artışına paralel olarak artma eğilimi gösterdiği savunulmaktadır.

Bir diğer araştırmacı olan Francesco Nitti' de kamu harcamaları artışının nedenini savaş harcamaları olarak belirtmektedir.

1.4.4. Nispi Verimlilik Yaklaşımı

William J. Baumol tarafından öne atılan bu görüşün temelinde; kamu kesiminin, üretim faktörleri fiyatlarında yapılacak olan herhangi bir artış sonucu kamu harcama miktarında artışların meydana gelmesi söz konusudur. Yani, özel kesimde emeğin ücretlerinin yüksek olması, verimliliğinde yüksek oluşmasına sebep olmaktadır. Kamu kesiminin mevcut üretim dengesini koruması için; emeğin özel kesime kaymasına engel olmak amacıyla emeğin ücretlerinde yapacağı artış kamu harcamaları miktarında artışa neden olmaktadır. Kamu kesiminde üretim, emek - yoğun olarak gerçekleşmesinden dolayı verimlilik artışı olmasa dahi yapılan ücret artışları kamu harcamalarını arttırmaktadır.

1.4.5. Maksimizasyon Yaklaşımı

A. Downs, J.M. Buchanan ve G. Tullock tarafından geliştirilen ve araştırılan bu yaklaşım ile birlikte, kamu harcamalarının siyasi bürokratlar tarafından yapılması sonucu oluşan artışlar ifade edilmektedir. Özellikle demokrasi ile yönetilen ülkelerde, bürokratların elde edecekleri faydaları maksimize etme çabaları için devletin bütün olanaklarını kullanmaları dolayısıyla, siyasi liderlerin veya partilerin daha uzun süre yönetime hakim olmaları ve oy toplama politikaları, seçimi gerçekleştiren halkın elde ettikleri kamu hizmetleri faydasının maksimize edilmesi, çıkar ve baskı gruplarının fayda maksimizasyonu gibi nedenlerden dolayı seçim süresi boyunca ortaya çıkan kamu harcamalarındaki artış ifade edilmektedir.

Bu görüşü destekler nitelikte olan Niskanen'e göre; kamu harcamaları artış nedeni olarak bürokratların kendi çıkarlarını maksimize etmelerinden dolayı ortaya çıkmaktadır.

Bir başka benzer nitelikte olan ve Baumol Yasası olarak da bilinen bu görüşe göre; oy toplamak isteyen politikacıların, devletin kaynaklarını isteklerine göre şekillendirip, kamusal hizmetlerde artışa yol açmaktadırlar. Böylelikle kamu sektöründe oluşan aşırı büyümeyi karşılamak için emek, kamu hizmetlerine kaydırılarak, özel kesimin zararına sonuçlanmaktadır (Şener, 2006: 36).

Maksimizasyon yaklaşımı Prof. T. W. Hutchinson tarafından yeniden ileri sürülmüştür. Günümüzde de bilimselliği ve uygulanabilirliği açısından geçerliliğini sürdürmesi ve büyük önem taşımasından dolayı çeşitli çalışmaların yapılmasına olanak sağlamıştır (Akdoğan, 2011: 75).

1.4.6. Politik Model

Vergi mükelleflerinin demokratik seçim aracılığıyla, kamusal hizmetleri ne ölçüde finanse etmek istediklerini gösterdikleri varsayılır. Bu kabul edilebilir orandaki bir vergileme ile gerçekleşir (Bailey, 2002'den aktaran Durmuş, 2008: 240). Fakat bu normal gidişin ötesinde savaş, açlık ve diğer ulusal düzeydeki kriz dönemlerinde kamu harcamaları daha fazla artabilir ve eski düzeyine geri dönmesi çok yavaş olabilir. Bunun nedeni kriz sırasında yapılan borçlanmanın, borçların geriye ödenmesinin zaman alması bunun da kamu harcamaları düzeyinin kriz bittikten sonra bile devam etmesidir (bu aslında sıçrama tezidir). Sonuçta uzun vadede yükselme trendine sahip kamu harcamalarında kısa vadeli sıçramalar yaşanır. Nihayetinde vatandaşların vergi ödeme isteği kamu sektörünün büyüklüğünü belirler. Bu istek ise sadece gelire bağlı değildir (Durmuş, 2008: 240-241).

1.4.7. Musgrave' in Kamu Harcamaları Artış Modeli

Richard A. Musgrave, 1948 – 1980 yılları arasında Birleşik Devletlerinde yaptığı kamu harcamaları artışını incelemiş fakat meydana gelen artışlarda süreklilik ve çok fazla miktarda artışlar gözlenmemiştir. Araştırma boyunca elde edilen kamu artışları da savaş ve savaş ile ilgili dönemlerde ortaya çıkmıştır. Bu dönemler, araştırma kapsamından ayrı tutulduğunda ise kamu harcamalarında süreklilik düzeyinde veya aşırı artış bakımından gerçek bir artışın olmadığı tespit edilmiştir. Yapılan çalışmada; savaş dönemlerinin çıkarılması ile milli gelir ile kamu harcamaları arasında istikrarlı bir seviyenin olacağı ve savaş gibi nedenlerden dolayı kamu harcamalarında artışlar meydana geleceği sonucuna varılmaktadır. Savaş dönemleri sonrasında yapılan kamu harcamalarının seyri savunma harcamalarından, hizmet harcamalarına kaymıştır.

Musgrave 'in kamu harcamaları artışı modeli; Wagner'in Kamu Harcamalarının Artışı Kanunu ile zıt, Peacock ve Wiseman' in Sıçrama Tezi' ne göre paralel bir görüşe sahip olduğunu, fakat savaş dönemlerinin sona ermesi ile kamu harcamaları ve milli gelir arasındaki istikrarın süreceği ve savaş dönemi sonrasında savunma harcamalarının hizmet harcamalarına dönüşmesi tespitleriyle Sıçrama Tezinden ayrılmaktadır.

1.4.8. Rostow'un Kamu Harcamaları Artış Modeli

W. W. Rostow'a göre devletin ekonomideki rolü ne kadar çok artarsa kamu harcamaları da buna paralel olarak o kadar artış gösterecektir. Devlet topluma karşı ne kadar görev üstlenir ise yapacağı hizmetler sonucu kamu harcamaları da artış gösterecektir. Devletin ekonomik refahı desteklemesi ve bunun için yaptığı her harcama sonucu harcamalar kaleminde artış meydana gelecektir.

1.5. KAMU HARCAMALARININ ARTIŞ NEDENLERİ

Kamu harcamalarının artış gösterme nedenleri; reel olmayan artış nedenleri ve reel artış nedenleri olarak iki grupta gösterilmektedir. Topluma arz edilen mal ve hizmetlerin niteliğinde veya miktarında bir artış meydana gelmemesine karşın, kamu harcamalarının tutarında ortaya çıkan artışa görünürde artış veya reel olmayan artış denilmektedir. Dolayısıyla, topluma arz edilen mal ve hizmetlerin kalitesinde veya miktarında gerçekleşen artış yanında, kamu harcamaları tutarının da artmasına gerçekte artış veya reel artış denilmektedir (Akdoğan, 2011: 67, 68).

Türk'e göre kişi başına düşen kamu harcamaları miktarının artış göstermesi, kamu harcamalarında artış olarak tanımlanmaktadır. O halde, kişi başına düşen kamu harcamaları tutarlarının yükselmesine rağmen, kişi başına denk gelen kamu hizmetleri veya kamu mallarının kalitesinde ve miktarında bir artış meydana gelmiyor ise kamu harcamalarında reel olmayan artış söz konusudur. Kamu harcamalarının reel olmayan artışı, kamu faaliyetlerinin ekonomi içindeki payının artması olmayıp, rakamların yükselmesine yol açan artışlardır. Bunun aksi durumunda ise; Kişi başına düşen kamu harcamaları tutarının yükselmesiyle birlikte, kişi başına denk gelen kamu hizmetlerinin veya kamu mallarının kalitesi ve miktarının da artması durumunda ise kamu harcamalarındaki reel artışlar olarak ifade edilmektedir. Kamu harcamalarının reel artışı; devletin ekonomide üretilen mal ve hizmetlerdeki payının ve ekonomik kararlardaki etkisinin de aynı oranda artması şeklinde açıklanabilmektedir (Türk, 1992: 56).

Sosyo-ekonomik ve mali açıdan güçlü ülkelerde görülen kamu harcamaları artışının, temel olarak reel artış nedenlerinden dolayı ortaya çıkmasına karşın, mali durumu yeterince güçlü olmayan, sosyo-ekonomik anlamda zayıf bir yapıya sahip olan ülkelerde ise kamu harcamalarının reel olmayan artış nedenleri daha fazla etkinlik göstermektedir (Akdoğan, 2011: 68). Sonuç olarak kamu harcamalarındaki bu artışların nedenleri olarak, ülkelerin sahip olduğu ekonomik yapıya göre farklılık göstermektedir.

1.5.1. Reel Olmayan Kamu Harcamaları Artış Nedenleri

Devlet tarafından kullanılan iktisadi malların miktarında bir değişme olmadığı halde, çeşitli sebepler ile kamu harcama rakamları artış gösteriyorsa bu artmalar görünürdeki, reel olmayan artışları ifade etmektedir (Gürsoy, 1980: 82). Kamu harcamalarının reel olmayan artışı, ihtiyaçlarda köklü bir değişiklik olmamasına, topluma arz edilen hizmetlerde değişiklik yaratmamasına karşın, harcama rakamlarının yükselmesini belirtmektedir (Akdoğan, 2011: 77) Kamu harcamalarında reel olmayan artışa neden olan faktörler; para değerinin düşmesi, safi bütçe usulünün değiştirilmesi, mal ile ödeme usulün terk edilmesi ve ülke sınırları ve nüfusun değişmesi olarak sıralanabilir.

1.5.1.1. Para Değerinin Düşmesi

Yapılan harcamalarda miktar veya kalitede değişiklik olmamasına karşın paranın değerinin düşmesi neticesiyle, yapılan harcamalara ayrılan tutar nominal olarak daha fazla olacaktır. Gerçekleştirilecek olan hizmete karşılık yapılan eski tutar harcaması ile paranın değerinin düşmesi sonucu o hizmeti aynı harcama düzeyinde karşılayamayacaktır. Ve dolayısı ile daha yüksek bir harcama yapılması söz konusu olacaktır. Özellikle enflasyon dönemlerinde fiyatların yükselmesiyle birlikte elde tutulan paranın değerinin düşeceğinden dolayı, her zaman alınan mal ve hizmete ödenen tutarın miktarı artış göstermektedir. Bu durumda gerçekleştirilen harcamalarda miktar değişmemiş fakat harcamanın tutarını reel olmadan, nominal olarak arttırmış bulunmaktadır.

1.5.1.2. Safi Bütçe Usulünün Değişmesi

20. yüzyılın başına kadar, harcamalar, bütçe içerisinde safi bütçe usulüne göre hazırlanmaktaydı. Kamu gelirlerinin tahsili için yapılan harcamalar, elde edilen gelirden düşülüyor ve kalan tutar bütçede yer alıyordu. Yapılan giderlerin ve sağlanan gelirlerin toplamı ayrı ayrı ve açık bir şekilde ifade edilmiyordu. Bu durum ise yolsuzluklara, bazı usulsüzlüklere, net ve şeffaf olmayan bilgilerin doğuracağı sonuçlara zemin hazırlıyordu. Bu sebep ile birlikte devlet bütçesi safi bütçe usulünü terk ederek gayri safi usule geçmiştir. Artık harcamaların bütçede gösterilme usulü değişmiş olup, hangi rakamın nereden geldiği ve nereye gittiği açık bir şekilde ifade edilmesinden dolayı daha da şeffaflaşarak kamu harcamalarında rakamsal olarak

artışa sebep olmaktadır. Elde edilen gelir ile o gelir ile yapılan harcamalar tek tek aktif ve pasif varlıklar olarak kayıt altında toplanmaktadır.

1.5.1.3. Mal ile Ödeme Usulünün Terk Edilmesi

Eskiden kamu hizmetlerinin karşılanması mal ve eşya ile yani aynı ödemeler olarak mümkündü. Fakat aynı ekonomiden, nakdi ekonomiye yani finansal ekonomiye geçiş sonucu yapılan kamu hizmetlerinin karşılanmasında para ile ödeme yapıldığından dolayı bütçede rakamsal bir artışa neden olmaktadır.

1.5.1.4. Ülke Sınırlarının ve Nüfusun Değişmesi

Ülke sınırlarının büyümesi kamu harcamalarının reel olmayan artış nedenlerinden bir diğeridir. Sınırların genişlemesinden dolayı oluşacak hizmet artışlarını karşılamak için yapılan harcamalarda artışa sebep olmaktadır. Ülke sınırlarının genişlemesiyle birlikte nüfusta meydana gelen artış, toplam kamu harcamalarında artışa neden olmaktadır. Devletin, artan bu nüfusun ihtiyaç duyacağı sağlık, eğitim, konut vb. konulardaki ihtiyaçlarını karşılamak için yapacağı harcamalarda, kamu harcamalarının artmasına neden olmaktadır.

Başka bir deyişle nüfus artışı, devletin gördüğü hizmete olan talebin gittikçe artmasına yol açmış, hizmetin kalite ve standardında herhangi bir artma söz konusu olmasa dahi, kamu harcamalarının yükselen bir durum göstermesi sonucunu yaratmıştır (Akdoğan, 2011: 79).

1.5.2. Reel Kamu Harcamaları Artış Nedenleri

Devletin, genişleyen ve artan kamu hizmetlerini karşılamak için daha fazla iktisadi mal ve hizmet kullanıyor ise artışlar gerçektir (Gürsoy, 1980: 82). Topluma götürülmesi gereken yeni mal ve hizmet türlerinin ortaya çıkması, ekonomik, sosyal ve teknolojik koşullardaki değişiklikler sonucu toplumun devletten beklentilerine bağlı olarak, devletin yüklendiği görevlerin niteliklerinde değişiklikler ortaya çıkmaktadır (Akdoğan, 2011: 79). İşte bu değişiklikler kamu harcamalarını arttıran reel artış nedenleri olmaktadır ve bunları müdahaleci devlet anlayışı, savaşlar ve savunma hizmetleri, siyasal nedenler, nüfus artışı, şehirleşme, bilimsel ve teknolojik gelişmeler olarak belirtmek mümkündür.

Aşağıda da değinilecek olan, ülkelerin nüfusunda meydana gelen değişimler, kamu harcamalarının hem reel hem de reel olmayan artış sebepleri

arasında yer almaktadır. Nüfus artışının yanında kişi başına düşen harcamaların da artması kaydıyla reel artıştan bahsedilebilir. Kişi başına kamu harcamaları artmadığı sürece reel artıştan söz edilememektedir (Doğruyol, 2012: 92).

1.5.2.1. Müdahaleci Devlet Anlayışı

Devletin ekonomideki aktif rolü kamu harcamalarının reel artış nedenlerindedir. Klasik dönemde devletin, sadece temel gereksinimleri karşılamada rol alması gerektiği düşüncesindeydiler. Aksi halde devletin bu amaçlar dışındaki müdahaleleri piyasanın doğal düzenini bozacağı savunulmaktaydı. Fakat değişen siyasi yapılar, ekonomik düzen ve sosyal şartlar sonunda bu devlet anlayışı yerine özellikle Keynesyen dönemde savunulan, müdahaleci devlet anlayışına geçilmiştir. Böylelikle piyasada devlet aktif rol oynayarak harcamalarını arttırmak durumundadır. Devletin topluma karşı görevleri artmakta ve bunun gerekliliği olarak kamu harcamalarında da reel artışlar meydana gelmektedir.

1.5.2.2. Savaşlar ve Savunma Hizmetleri

Hiç şüphesiz ki kamu harcamalarında en büyük pay savunma hizmetlerine ayrılmaktadır. Savunma ve askeri alanda hızla gelişen teknolojiyi, yenilikleri, en son gelişmeleri takip etmek için yapılan kamu harcamalarıdır. Günümüzde de son teknolojiyi yakalamak için, savunma, askeri teçhizat açısından yeniliklerin gerisinde kalmamak adına savunmaya ayrılan pay oldukça yüksektir. Bu alanda gerçekleştirilen ihtiyaçların maliyetlerinin yüksek olması da bütçe rakamlarında harcamaların yüksek olmasına sebep olmaktadır. Devletin savaş dönemlerinde gerçekleştirdiği harcamalar ise en yüksek seviyeye sığramaktadır ve devletin ekonomik gücünün eski haline dönmesi ise epeyce bir zaman sonra mümkündür. Ülke topraklarına hakimiyet açısından önemli bir yere sahip olan savunma ve askeri alandaki harcamalar sadece savaş döneminde değil, savaşın olmadığı zamanlarda da güncelliğini ve devamlılığını korumaktadır.

1.5.2.3. Siyasal Nedenler

Halkının oy kullanarak devlet adamlarını seçme hakkına sahip olan ülkelerde, siyasi nedenlerden dolayı meydana gelen kamu harcamalarıdır. Siyasi partilerin yönetimde etkili ve kalıcı olabilmesi için ve seçim boyunca yaptıkları politikalar gereği halka verdikleri sözleri yerine getirebilmek amacıyla devlet

kaynaklarının bu yönde kullanılarak harcama kaleminde artışa sebep olmaktadır. Özellikle seçim dönemlerinde kamu harcamalarında artışlar meydana gelmektedir. Toplumların hızla gelişmesiyle birlikte, toplumun artan ihtiyaçlarına karşı devletin görevlerini yerine getirmesi de kamu harcamalarında artışa sebep olmaktadır.

1.5.2.4. Nüfus Artışı

Devletin yapmış olduğu hizmetlerin niteliği, miktarı ve çeşitleri bakımından, nüfus artışının etkileri; kamu harcamalarının reel artışına sebep olmaktadır. Artan nüfus ile birlikte, bireylerin ve toplumun konut, eğitim, sağlık, elektrik, su gibi hizmetlere olan talebi de artacağından bu hizmetleri karşılamak için yapılan harcamalarda artış göstermektedir.

Nüfus artış hızındaki değişiklikler yaş dağılımındaki değişiklikleri meydana getirir ve bu eğilim eğitim için yapılan harcamaların yanı sıra yaşlılara yapılan bakımlara da yansıtılır. Eğer nüfus artışları devam ederse eğitim ihtiyaçları, konut olanakları taleplerine yol açacak ve nüfus artışı yaş ölçeğinde daha da arttıkça elli ya da altmış yıl sonrası için başlıca mali sorunu yaşlılar için yapılan destekler kapsayabilir (Musgrave, R.A. ve Musgrave, P.B. 1989: 123).

Nüfusun artışı, hem yerel hizmetler için daha fazla harcama yapılması hem de sağlık, eğitim gibi hizmetlerin geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır ve aynı zamanda nüfus artışı, gelir dağılımı ve istihdam sorunlarının da büyümesine neden olmaktadır (Aksoy, 1998: 112-113). Artan nüfustan dolayı gelir dağılımının dengesi değişecek, açık iş pozisyonunun yetersiz kalmasından dolayı istihdam sıkıntıları yaşanacaktır.

Özellikle az gelişmiş ülkelerde görülen hızlı nüfus artışı, zaten eksik ve yetersiz olan kamu hizmetlerini karşılamada, devlet bütçesi üzerindeki yükü tamamen ağırlaştırmaktadır. Zira devlet, mal ve hizmet üretiminin hacmini nüfusu ile doğru orantılı olarak artırmak zorunda kalmaktadır (Çetinkaya, Edizdoğan ve Gümüş, 2011: 73).

1.5.2.5. Şehirleşme

Nüfusun şehirlerde yoğunlaşması, sanayileşmenin artması, ulaşım ihtiyacının karşılanması ile ilgili çalışmalar, toplum sağlığı ile ilgili olarak çeşitli sorunların doğuşuna neden olmaktadır. Şehir büyüdükçe, insanların bir arada yaşamalarının gereği olarak ortaya çıkan yol, metro, kanalizasyon, haberleşme, temizlik, elektrik, su, gaz, okul, güvenlik, emniyet vb. hizmetler yoğunluk kazanmaktadır. Şehirleşmenin harcamaları artırıcı etkisi buradaki kamu

hizmetlerinin yoğunlaşmasından dolayı oluşmaktadır. Kamu hizmetleri için kullanılan iktisadi mallardan kişi başına düşen miktar yükseldiğinden şehirleşme sonucu kamu harcamaları reel olarak artış göstermektedir (Çetinkaya, Edizdoğan ve Gümüş, 2011: 70).

1.5.2.6. Bilimsel ve Teknolojik Gelişmeler

Teknik gelişmeler bir yandan yapılan hizmetlerin çeşitliliğini artırırken, diğer yandan önceki hizmetlerin niteliğini de değiştirerek kamu harcamalarında artışlara sebep olmaktadır. Gelişen teknolojilerle birlikte yapılan hizmetlerin özellikleri artırılarak daha kaliteli, daha sağlam ve daha uzun ömürlü olarak yapılmaya çalışılmaktadır. Ve nihayetinde bu durum, var olan kamu harcamalarının reel olarak artış göstermesine sebebiyet vermektedir.

Teknolojik değişim, sosyal malların payını önemli derecede etkilemektedir. Teknoloji değiştikçe, üretim süreçleri ve üretmek için verimli olan ürünlerin bir araya gelmesini sağlar. Bu durumda, teknolojideki bu değişiklikler, faydaları büyük ölçüde dışsal olan ve dolayısıyla hükümet tarafından sağlanması gereken sosyal nitelikteki mallara önem kazandırmaktadır (Musgrave R.A. ve Musgrave P.B. 1989: 122).

Yeni teknik buluşlar yeni ihtiyaçların doğmasına neden olmuş, hem bireysel hem de toplumsal boyutta önemli ihtiyaçların karşılanması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Kara, deniz ve hava ulaştırması ile ilgili araçların bulunması ve geliştirilmesi, bu araçlardan yararlanılabilmesi için gerekli harcamaların yapılması sonucunu yaratmıştır. Sağlıkla ilgili hizmetlerin etkin bir şekilde sürdürülebilmesi için, bu alandaki teknik gelişmelerin izlenmesi ve ülkeye getirilmesi ihtiyacı doğmuştur. Enerji, telekomünikasyon, eğitim ve kültür alanlarında önemli harcamalar yapılması, sını ve zirai faaliyetlerin, savunma hizmetlerinin etkinleştirilmesi için teknoloji kullanımı, bütçe kalemleri üzerinde önemli artışların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Teknolojik alanda buluş ve gelişmeler, ihtiyaç düzeyinin ve bunlar ile ilgili hizmetlerin artmasına yol açmıştır. Bu anlamda; ulaşım, radyo, televizyon, su, elektrik, gaz, trafik hizmetlerini gerçekleştirmeye yönelik harcamalar örnek olarak gösterilebilir (Akdoğan, 2011: 80).

1.6. KAMU HARCAMALARININ SINIFLANDIRILMASI

Kamu harcamaları artışını açıklayan faktörler ve yarattığı etki açısından bir değerlendirme yapabilmek için bu harcama çeşitlerinin sınıflandırılması önem arz etmektedir (Durmuş, 2006: 256). Aynı nitelikte olmaları bakımından, benzer sonuçlar

doğurmaları itibari ile ve yapılan harcamaların kim tarafından yapılması gibi bir çok benzer özelliklerin bir arada toplanmasıyla ve bir çok analizde kolaylık sağlanması bakımından kamu harcamaları çeşitli özelliklere göre aynı çatı altında toplanmıştır.

Birbirinden farklı kamu hizmetlerine ilişkin yapılan harcamaların belirli ölçülere göre gruplandırılması ve gruplar arasında karşılaştırmalar yapılması, bu hizmetler arasında denge kurarak devletin kısıtlı kaynaklarının ulusal gereksinimlerin önemine göre dağıtılması, ödenen vergilerin hangi hizmetlere ve ne miktarda harcandığının görülmesi, çeşitli hizmetlerin maliyet unsurlarının incelenebilmesi ve mali istatistiki bilgilerin oluşturulmasında kolaylık sağlanması bakımından yararlı olmaktadır (Ulutürk, 1998: 112). Kamu harcamalarının belirli ölçülere göre sınıflandırılması ve bu sınıflar arasında karşılaştırmalar yapılmasıyla sağlanan faydaları aşağıdaki gibi sıralamak uygundur (Çetinkaya, Edizdoğan ve Gümüüş, 2011: 79):

- İhtiyaçların karşılıklı ağırlıklarını belirlemede kolaylık sağlarlar.
- Bütçeyi oluşturmada yardımcı olurlar.
- Bütçe-plan ilişkisinde uyumu sağlamada önemli rol oynarlar.
- Devlet işlerinin özelliklerini, her işlevin içindeki harcamalara ilişkin yöntemleri incelemede yardımcı olurlar.
- Kamu muhasebesinin oluşumunda temel oluştururlar.
- Maliye, Sayıştay ve Meclis denetiminde kolaylıklar sağlarlar.
- Kamu harcamalarının yarattığı sonuçları, etkileri, sosyal hasılaya katkısını, topluma yüklediği yükü incelemede önemli rol oynarlar.
- Devlet harcamaları ile gelirleri arasındaki ilişkileri göstermede kolaylıklar sağlarlar.

Kamu harcamalarının sınıflandırılması; kamu hizmetlerinin neler olduğunun yanı sıra, yapılacak olan hizmetin hangi kurum ve kuruluşa en iyi şekilde yaptırılmasını belirlemede, verimliliği arttırmada, kaynakların verimsiz ve atıl kullanımını engellemede, maliyet – sosyal fayda analizini gerçekleştirebilme yetisi kazandırmada, denetleme ve yürütme konusunda koordineli çalışma imkanı vermede vb. durumlarda fayda sağlamaktadır.

1.6.1. İdari Sınıflandırma

Kamu harcamalarındaki bu sınıflandırma en eski ve en çok kullanılan, kamu harcamalarının bakanlıklara yani idari teşkilata bölünmesiyle oluşan genel bir sınıflandırmadır. Bu yüzden idari sınıflandırmalar; organik sınıflandırma veya kurumsal sınıflandırma olarak da bilinmektedir. Bu sınıflandırma türünde yapılacak olan hizmetin içeriği ve niteliği önem kazanmamaktadır.

İdari sınıflandırma daha çok, devletin yetki, kontrol, görev ve muhasebeleştirme işlemlerinin görülebilmesi bakımından önem arz etmektedir. Bu sınıflandırmadaki harcamalar, bunları yapan kamu kurum ve kuruluşlarına göre tek tek ayrılmakta ve fonksiyonel ayırımın aksine harcamaların toplumsal ve ekonomik etkileri dikkate alınmamaktadır (Ulutürk, 1998: 120). Bu sınıflandırmanın amacı hangi kuruma ne kadar ödenek ayrılması gerektiğinin tespitinde sağlayacağı kolaylıktır.

Kamu harcamaları, gerek merkezi gerekse yerel yönetim kuruluşlarının hizmet birimleri dikkate alınmak koşuluyla, bu kuruluşlar tarafından yapılan hizmetler ve gerçekleştirilen harcamalar göz önünde bulundurularak bir ayırım söz konusu olabilmektedir (Akdoğan, 2011: 91). Bu kuruluşların yaptıkları harcamalar ile de isimlendirilirler. Örneğin, savunma hizmetleri ile ilgili harcamalar; Milli Savunma Bakanlığı tarafından belirlenirken Milli Savunma Bakanlığı harcamaları olarak, eğitim ile ilgili hizmetler; Milli Eğitim Bakanlığı 'nca belirlenirken Milli Eğitim Bakanlığı harcamaları olarak, sağlık ile ilgili ve sosyal nitelikteki harcamalar; Sağlık Bakanlığı tarafından belirlenirken Sağlık Bakanlığı harcamaları olarak adlandırılmaktadır.

Kamu hizmetlerinin geniş bir alana nüfus etmesinden dolayı bu hizmetler kamu kurum ve kuruluşlarınca bölüştürülmüştür. Bütçede, harcamalara ayrılan bu payın kamu idarelerince paylaşılması organik bütçe sınıflandırmasına sebep olmaktadır.

Kamu harcamaları yoluyla, farklı yerleşim yerleri arasında örneğin; merkezi teşkilat ve yerel teşkilatlar gibi hibelerin dağıtımı gibi ekonomik kaynakların aktarılması üretken gücü arttırmaktadır (Dalton, 2003: 226). Kamu idaresinin örgütlenmesine paralel olarak toplumu ilgilendiren harcamalar merkezi idarece, mahalli nitelikte olanlar ise kural olarak mahalli idarelerce yapılmaktadır. İdari örgütlenme şekli göz önünde tutulduğunda, kamu harcamaları, merkezi idare harcamaları ve mahalli idare harcamaları olarak başlıca iki grup oluşturacak şekilde organik sınıflandırılmaktadır. Savunma, eğitim ve büyük ölçüde sağlık harcamaları ile transfer ödemeleri merkezi nitelikte; çevre temizliği, su, şehir içi ulaşım gibi

mahalli ihtiyaçların karşılanmasına yönelik harcamalar ise mahalli nitelikteki harcamalardır (etinkaya, Edizdoğan ve Gümüş, 2011: 79-80).

1.6.2. Fonksiyonel Sınıflandırma

Fonksiyonel sınıflandırma; devletin gerçekleştirilmesini istedikleri kamu hizmetleri söz konusudur. Gerçekleştirilmek istenen hizmetlerin görülmesi için yapılan kamu harcamalarının toplamını oluşturmaktadır. Hangi idari birimin yaptığı önemli değildir (Aksoy, 1998: 94). Aksine kaynakların hangi amaçları gerçekleştirmek için kullanıldığı önem arz etmektedir (Ulutürk,1998: 119). Bu sınıflandırma yapılan harcamaların ne gibi fayda sağladığı ve ne amaçla kullanıldığı konusunda yapılacak olan tespitlerde kolaylık sağlamaktadır.

Bazı hizmetler hiç yapılmazken bazı hizmetlerin sürekli olarak tekrarlanmasını önlemek, yapılacak olan bilimsel araştırmalara daha açık bilgiler sunulması ve kamu kaynaklarının etkin ve verimli bir biçimde kullanımının tespitinde fonksiyonel sınıflandırma önem arz etmektedir.

Bu sınıflandırmadaki harcamaların yapılacağı hizmetler üç grupta toplanılmaktadır. Bunlardan birincisi genel hizmetler olarak adlandırılan savunma, adalet, yasama, yargı alanında yapılan hizmetler, ikincisi ekonomik hizmetler olarak adlandırılan ulaştırma, enerji, altyapı, haberleşme hizmetleri ve son olarak sosyal hizmetler olan sağlık, eğitim, sosyal güvenlik hizmetleri gibi alanlardır.

1.6.3. Bilimsel Sınıflandırma

Kamu harcamalarının niteliği ve türleri bakımından daha anlaşılır ve belirginleştirmek, devletin faaliyetlerini sınıflandırmada yardımcı olması ve yapılan harcamaların ekonomik analizlerde daha net sonuçlandırabilmek için iktisatçılar ve maliyeciler tarafından yapılmış olan bilimsel sınıflandırmalardır. Ekonomik sonuç doğurmaları bakımından da bu sınıflandırma çeşidi aynı zamanda ekonomik sınıflandırma olarak da bilinir. Bu sınıflandırma çeşidinde reel harcamalar - transfer harcamaları, cari harcamalar - yatırım harcamaları ve verimli harcamalar - verimsiz harcamalar olmak üzere üç kategoriye ayrılmaktadır.

1.6.3.1. Reel Harcamalar – Transfer Harcamaları

Reel harcama ve transfer harcama ayrımını yapan ilk kişi Pigou'dur. Bu iki harcama türünde asıl ayrımı yapabilmek için hangi harcama kaleminin ekonomide mal ve hizmet satın aldığı, hangisinin ise satın alma gücünün el değiştirmesine olanak sağladığının bilinmesidir. Devletin yapmış olduğu harcamalarla, para karşılığında mal ve hizmet satın alması reel harcamaları oluşturmakta iken devletin yapmış olduğu harcamalar ile mal ve hizmet miktarında değişme olmaksızın sadece bireyler arasında satın alma gücü meydana getirmesi transfer harcamalarını oluşturmaktadır. Devlet, reel harcamalar yoluyla, yeni gelir akımları yaratır ve milli gelirden artış meydana getirir. Transfer harcamaları, reel harcamalar gibi direkt olarak milli gelir üzerinde bir etkiye sahip değildir. Sadece transfer harcamalarının yapıldığı, bireyler ve topluluklar arasında satın alma gücü el değiştirir. Transfer harcamaları karşılıksız yapıldığından ve mal ve hizmet talep etmediğinden dolayı ekonomideki toplam mal ve hizmet miktarında bir değişim söz konusu olamaz.

Reel harcamalar; devletin daha fazla üretim faktörleri satın alarak harcamalar yapması anlamına gelmektedir. Şöyle ki Gürsoy bu durumu şu şekilde açıklamaktadır. Devletin bir mal, eşya veya hizmet satın alması durumunda devlet doğrudan üretim faktörlerinden birini satın almış olmakta, diğer durumda da otomobil, mobilya, bir dişçinin veya mütahtinin hizmeti gibi, özel kesimce üretim faktörleri kullanılarak oluşturulmuş mal, eşya ve hizmetlerin satın alınmasıyla da devlet dolaylı olarak üretim faktörü satın almış olmaktadır (Gürsoy, 1980: 131). Her iki durumda da dolaylı ve dolaysız olarak üretim faktörü satın alarak reel harcamalar gerçekleşmiş olmaktadır.

Devletin belirli amaçlara ulaşmak için yaptığı, bu amaçlar içerisinde kamusal hizmetlerinin karşılanması yanı sıra iktisadi ve sosyal amaçların gerçekleştirilebilmesi, gelir dağılımının iyileştirilmesi, tam istihdamın sağlanması ve ekonomik kalkınma ve gelişmenin gerçekleştirilmesi için, devletin üretim faktörlerini direkt olarak veya mal ve hizmetlere girmiş olarak arz ettiği, hatta bazen özel kesime karşılıksız yani üretim faktörü talep etmeksizin ödemelerde bulunduğu bu tür kamu harcamaları, devletin transfer harcamalarını oluşturmaktadır (Aksoy, 1998: 90).

Devlet borçlarının faiz ödemeleri ¹, sübvansiyonlar, iktisadi amaçlı mali yardımlar, sosyal yardımlar, sosyal sigorta yardımları, muhtaç öğrencilere verilen burslar, yetim ve dul aylıkları, emekli maaşları, aş evleri, gazilere ödenen maaşlar

---

¹ Devlet yurt içinde veya yurt dışında borçlanmaya gidebilir ve bunun karşılığında faiz ödemeleri gerçekleştirir. Faiz ödemelerinde bulunurken, herhangi bir mal ve hizmet satın almadığı için devletin faiz ödemeleri transfer harcamaları arasında gösterilmektedir.

vb. harcamalar transfer harcamalarına örnek gösterilebilir. Kırtasiye harcamaları, personel maaşları, ısıtma, personel giderleri, askeri harcamalar, milli eğitim harcamaları, idari harcamalar, kira ve bakım onarım gibi ihtiyaçları karşılamada yapılan harcamalar ise reel harcamalara örnek verilebilir.

1.6.3.2. Cari Harcamalar – Yatırım Harcamaları

Cari harcamalar, ele alınan dönemde gayri safi milli hasılaya katkıda bulunan ve o dönemde tüketilen harcamalardır. Bu harcamalar ekonominin var olan üretim kapasitesini kullanmak için gerekli mal ve hizmetlerin satın alınmasına yönelik olarak yapılmaktadır. Devletin belirli hizmetleri gerçekleştirmek için piyasadaki hizmet üretiminde kullanılmak üzere mal ve hizmet satın alması yada piyasada üretilmiş mal ve hizmetleri satın alma yoluna giderek hizmeti yerine getirmeye çalışması durumunda yapılan bütün bu harcamalar cari harcamaları oluşturmaktadır (Miynat, 1993: 36).

Cari harcamaları, genel yönetimin getirdiği ve sermaye mallarına ayrılmış olan harcamalar olarak tanımlayan Gürsoy, nitelikleri itibari ile cari harcamaların;

- Her yıl tekrar eden,
- Faydalarının kullanıldığı yıl içinde tüketildiği,
- Tüketime yönelik oldukları,
- Bu sebepten dolayı tüketim dengesi ile ilişkisi olduğunu belirtmektedir. Yani milli gelirin kullanımını açığa çıkarır (Gürsoy, 1980: 122).

Bütün bu açıklamalar doğrultusunda cari harcamalar; devletin kamu kurum ve kuruluşlarınca her sene yenilenen, cari bütçe yılı içinde gerçekleştirilen ve tüketime yönelik olan, mal ve hizmet üretiminde kullanılmak üzere yapılan bütün harcamaları vermekte olduğunu ifade etmek doğru olacaktır. Kırtasiye harcamaları, personel giderleri, genel yönetim giderleri, küçük demirbaş alımları, bakım ve küçük onarımlar, ısıtma giderleri, enerji ve elektrik harcamaları vb. örnek olarak gösterilebilmektedir. Kamu harcamaları içinde en yüksek paya sahiptirler.

Ekonomik kalkınma süreci içinde kıt kaynaklarla gerçekleştirilen kamu yatırımlarından yüksek seviyede verim sağlamak için, nitelik ve nicelik açısından yeteri kadar miktarda cari harcama yapılmasıyla mümkündür (Ulutürk, 1998: 114). Aksi halde yeterli miktarda yapılmayan cari harcamalar, ekonomik gelişmeye olumlu bir katkı sağlamayacaktır. Verimliliği düşürecek, kaynak israfına ve birçok ekonomik dengenin zarar görmesine dolayısıyla aksaklıklara yol açacaktır. Eğitim, sağlık gibi

sosyal hayatta gelişim gösteremeyecek, devletin büyümesi ve kalkınması çok daha uzun bir sürece yayılacaktır.

Yatırım harcamaları ise, üretimi artıran, üretim faktörlerinin verimliliğini yükselten, üretkenliği pozitif yönde etkileyen, kaynakların daha iyi kullanılmasını sağlayan, genellikle dayanıklı nitelikte olan ve sağladıkları faydaların birden fazla yıla yaygın uzun ömürlü mallara yapılan harcamalardır (Gürsoy, 1980: 122). Ayrıca gelecek dönemlere kalan varlıklara yapılan harcamalar da yatırım niteliğindedir.

Söz konusu yatırım harcaması; ele alınan dönemde , ekonominin üretim gücünü direkt olarak arttıran, GSMH' ya önemli derecede katkı sağlayan, toplam talebi etkileyen, istihdam yaratan ve ülkenin sermaye stokunu arttıran özelliklere sahiptir. Yatırım harcamalarının etkisi uzun dönemde görülmektedir. Ülkenin gelecekteki üretim gücünü de arttırarak, milli gelire katkı sağlar. Bu harcama kalemi ekonomideki bazı istikrarsızlıkların kısa dönemde düzenlenmesinde iyileştirici bir politika aracıdır.

Sermaye harcamaları, yeni yada var olan varlıkların satın alınması, stok artırımını ve sermaye aktarımları için yapılmaktadır. Yeni yatırımlar ülkenin sermaye stokuna eklendiği halde (yeni yol, yeni bina gibi), bir toplumda var olan varlıkların devletçe satın alınması sadece devlet kesimi için yatırım niteliğini taşıyabilmektedir. (Ulutürk, 1998: 115).

Tıpkı cari harcamaların niteliğini belirleyen Gürsoy' a göre yatırım harcamalarının nitelikleri ise şu şekildedir.

- Yatırımlar bir fedakarlık gerektirir.
- Yatırım harcamaları sermaye malları stokunu çoğaltır.
- Çok kere dayanıklı mal biçimindedir.
- Bu mallar tüketimden alıkonularak çoğaltıldıklarından ve kendileri de tüketime elverişli olduklarından bir fedakarlık gerektirir.
- Sağladıkları faydalar uzun sürelidir.
- Üretkenliği arttırmaları.
- Kamunun sermaye malları oluşumuna katkı sağlar.
- Tasarruf – yatırım dengesi ile ilişkilidir.

Yatırım harcamalarına örnek ise; etüt ve proje giderleri, büyük onarım giderleri, makine tesisleri için yapılan harcamalar, kamu binaları inşa etmek, yol ve baraj yapımları vb. gösterilebilir (Gürsoy, 1980: 122).

1.6.3.3. Verimli Harcamalar – Verimsiz Harcamalar

Kamu harcamalarının yapısını ve miktarlarını oluşturması bakımından verimli ya da verimsiz harcamalar büyük önem taşımaktadır. Kesin bir ayrıma varmak ise oldukça zor olmasına rağmen çoğunlukla, yapılacak olan hizmetin; eğer milli geliri veya kamu gelirlerini arttırıcı, üretim kapasitesini yükseltici ve büyümeyi destekleyici bir nitelikte ise yapılacak harcama, verimli harcama olup aksi durumda verimsiz harcama söz konusu olduğu fikrinde karar kılınmıştır. Söz konusu harcama verimsiz gözükse de başka alanlarda verimli olabileceğinden dolayı kesin ayırım yapmak bu noktada zorlaşmaktadır. Bu açıklamalar çerçevesinde, milli gelir kapasitesini yükseltmeyen, kamu veya özel sektörün üretim kapasitesini arttırmayan, kamu gelirlerinde bir artış yaratmayan ve kaynak tüketimine sebep olan kamu harcamaları da verimsiz harcamaları oluşturduğunu ifade etmek mümkündür.

Devlet faaliyetlerinin temel olarak, kıt kaynakların en iyi şekilde ve üretim faktörlerinin optimal bir düzeyde kullanılma olanakları sağlama amacını benimsedikleri bilinmektedir. Bu sonuçları veren faaliyetlerin de verimliliği arttırıcı hizmetler oldukları, dolayısıyla bunlara verilen paraların da verimli harcamalar sınıflandırılmasına katılmaları gerektiği ortaya konulmuştur (Gürsoy, 1980: 129). Bu sebeple yapılan her harcamanın verimliliği arttırması ve olumlu sonuçlar doğurması bakımından verimli harcamalar olarak sınıflandırılmaktadır.

1.7. KAMU HARCAMALARININ EKONOMİK DEĞİŞKENLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Kamu harcamalarının kaynak dağılımı, gelir dağılımı, fiyatlar genel düzeyi, milli gelir ve yatırımlar gibi ekonomik değişkenler üzerinde çeşitli etkileri bulunmaktadır. Bunlar aşağıda tek tek ele alınmıştır.

1.7.1. Kamu Harcamalarının Kaynak Dağılımı Üzerindeki Etkisi

Kamu harcamaları, ekonomideki kaynak dağılımını öncelikle kamu kesimi ve özel kesim arasında dağıtır. Kamu harcamalarının ne kadarlık payının kamu kesimi ve özel kesime ayrılacağını belirlemede yardımcı olmaktadır. Kaynakların büyük bir kısmının kamu harcamalarına ayrılması üzere özel kesim daha az pay alacaktır. Dolayısıyla bunun tersini söylemekte mümkün olacaktır. Kamu harcamalarının kaynak dağılımı hangi sektörlerce paylaşılacağı önem arz etmektedir. Bu durum kamu harcamalarının sektörel açıdan dağılımını doğrudan etkileyen reel harcamalar

ile birlikte dolaylı etkiye sahip olan transfer harcamaları etkilemektedir (Çelebi, Muter, Sakınç, 2008: 80).

1.7.2. Kamu Harcamalarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi

Kamu harcamalarının, gelir dağılımını denkleştirici ve düzenleyici bir etkisi vardır. Şöyle ki kamu harcamalarının finansmanında devletin uyguladığı maliye politikası gereğince, zenginlerden veya vergi ödeyebilme gücü olan bireylerden ve kuruluşlardan alınan vergilerin, maddi durumu iyi olmayan vatandaşların ihtiyaçlarını karşılamada ve çoğunlukla geri ödeme yapılmaksızın ödenen transfer harcamaları altında yapılan harcamalar sonucunda gelir dağılımında iyileştirme olmaktadır.

Gelir dağılımının ölçülmesinde, Lorenz eğrisi ve Gini katsayısı kullanılarak analiz yapılmaktadır. Lorenz eğrisi; nüfusun yüzde kaçlık diliminin milli gelirden ne kadar pay aldığını gösteren eğriyi ifade etmektedir. Gini katsayısı ise; gelir dağılımının rakamsal olarak karşılığıdır ve her zaman 0 (sıfır) ile 1 arasında bir değer almaktadır. Eğer, Gini katsayısı 0' a doğru yaklaşırsa gelir dağılımında eşitsizliğin azaldığını, 0' a eşit olursa mutlak eşitliği yani adaletli bir gelir dağılımı söz konusudur. Eğer ki, Gini katsayısı 1'e yakın bir değer alırsa gelir dağılımında eşitsizliğin arttığını, 1' e eşit olması durumunda ise mutlak eşitsizliği yani gelir dağılımı adaletsizliğini ifade etmektedir.

1.7.3. Kamu Harcamalarının Fiyatlar Genel Düzeyi Üzerindeki Etkisi

Tam istihdamın sağlanması, kamu harcamaları miktarının, ekonomideki tüm kaynak kullanımını yapabiliyorsa mümkündür. Aksi takdirde kamu harcamalarındaki artış tam istihdam seviyesinin üstüne çıkarsa, yani kamu harcamaları talep edilenlerden daha fazla olursa, piyasada fiyatlar genel düzeyi yükselir ve enflasyon hakim olacaktır. Kamu harcamalarında meydana gelebilecek bir artış; kamu mal ve hizmet fiyatlarında bir artışa neden olması taktirde aynı oranda fiyatlar genel seviyesinin de artmasına neden olmaktadır (Beck, 1981: 96). Tam istihdam sınırı altında kalan kamu harcamaları ise piyasada işsizliğe ve durgunluğa sebep olacaktır. Fiyatlar genel düzeyindeki sürekli artışlar, enflasyonu tanımlamaktadır. Burada bahsedilen enflasyon ise talep enflasyonudur. Ekonomi tam istihdam seviyesinde iken toplam talepte meydana gelen artışı ifade etmektedir. Böylelikle toplam talepteki bu artış fiyatlar genel düzeyini de arttırmaktadır ve talepteki bu artışı düşürmek için, kamu harcamaları miktarının azaltılması, maliye politikası için bir araç olarak kullanılmasıyla mümkündür.

1.7.4. Kamu Harcamalarının Milli Gelir Üzerindeki Etkisi

Devletin; ya üretim faktörü satın alarak veya kiralayarak direkt olarak üretime katkı sağlaması yada hazırda bulunan mal ve hizmetleri satın alarak, üretim faktörlerini dolaylı olarak mal ve hizmetler içinde alarak üretime sokmasıyla yaptıkları kamu harcamaları sonucu, gelirden artış meydana gelir. Devlet her iki durumda da üretim faktörü satın almış olmaktadır ve milli gelir üzerinde arttırıcı etkiye sahiptir.

Ülke, eğer tam kapasite ile çalışmakta ise ve devletin yapacağı bu harcama tipi ile özel sektörün kullanacağı mal ve hizmetler veya üretim faktörlerinde bir azalış meydana getirerek, kamu kendi payını arttıracaktır. Bu durum özel sektörün ekonomideki payını azaltmış olacaktır. Fakat eksik kapasitenin var olduğu bir ekonomide; devlet, üretim faktörleri veya mal ve hizmet satın alarak, istihdam yaratmış olacak, kullanılmayan üretim faktörlerini piyasaya kazandıracak, hatta devletin yol yapımı, köprü, baraj, alt yapı çalışmaları gibi maliyetleri özel sektör için çok yüksek olan hizmetleri karşılamasıyla birlikte hem gelir yaratılmış olacak hem de özel sektör yatırımları destekleyici, arttırıcı nitelikte olacaktır.

Klasiklerde olduğu gibi kamu harcamaları, basit bir tüketim olmaktan çıkıp, kamu harcamalarının Keynesyen dönemde gelirden arttırıcı etkisinin fark edilmesiyle çarpan etkisi ve hızlandırıcı etkisi olarak iki özel kavram önem kazanmıştır.

1.7.4.1. Çarpan Etkisi

Çarpan katsayısı, otonom bir harcama artışının, milli gelirden ne kadarlık bir artış yaratacağını ifade eden bir katsayıdır. Bu kavramın öncüsü R. F. KAHN, çarpan kavramını ilk kez istihdam açısından açıklamıştır ve daha sonra J. M. KEYNES, 1936'da yayınladığı 'Genel Teori' adlı kitabında, sözü geçen kavramı, gelir analizinde kullanılacak bir araç haline dönüştürmüştür (Nadaroğlu, 1981: 180).

Keynesyenlere göre devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini savunduklarından dolayı çarpan mekanizmasının da piyasada etkin bir rol aldığını savunmaktadırlar. Şöyle ki ekonominin eksik istihdamda olduğunu kabul ettiklerinden dolayı kamu harcamalarında meydana gelecek bir artışın çarpan mekanizması sayesinde işlerlik kazanacak ve milli gelirden artışa yol açacaktır. Çarpan mekanizmasının işlerliğinin, eksik istihdamdan tam istihdama kadar olan süre içerisinde gerçekleşeceği kabul edilmektedir. Ekonomi tam istihdam seviyesine

geldikten sonra çarpan mekanizması işlevselliğini kaybedip, artan kamu harcamaları sadece fiyatlarda artışa sebep olacaktır.

Klasikler ise ekonominin tam istihdam seviyesinde olduğunu kabul ettiklerinden ve devlet müdahalesine karşı geldiklerinden dolayı çarpan mekanizmasının işlerliğini kabul etmemektedirler. Onlara göre ekonomi tam istihdam seviyesindeyken kamu harcamalarında meydana gelecek bir artışın sadece fiyatlar genel seviyesini yükselteceği kabul edilmektedir.

Bir ülkedeki çarpan katsayısını, marjinal tüketim eğilimi (c) ve marjinal tasarruf eğilimi (s) vermektedir. Basit çarpan modelini açıklamadan önce kişiler gelirlerinin bir kısmını tüketirken diğer kısmını ya tasarruf eder yada yatırımlara dönüştürür. Şöyle ki yatırım harcamalarında meydana gelen bir artış çarpan katsayısı kadar gelirden değişime neden olur.

Aşağıda yatırım harcamasında meydana gelen artışı (ΔI), çarpan katsayısını (k) ve toplam gelirden meydana gelen değişikliği ise (ΔY) ile ifade edilmektedir. Tanım itibari ile; yatırımlarda meydana gelen değişimin (ΔI), çarpan katsayısı kadar (k) gelirden değişim (ΔY) meydana gelecektir.

$$\Delta Y = \Delta I \times k \quad \text{veya} \quad k = \frac{\Delta Y}{\Delta I}$$

O halde $\Delta Y = \Delta C + \Delta I$ olduğuna göre, denklem yeniden düzenlendiğinde; $\Delta I = \Delta Y - \Delta C$ 'dir. Dolayısıyla çarpan katsayısı denklemini tekrar ele alacak olursak;

$$k = \frac{\Delta Y}{\Delta Y - \Delta C} \Rightarrow \text{pay ve paydayı } \Delta Y \text{ 'ye bölelim.}$$

$$k = \frac{\frac{\Delta Y}{\Delta Y}}{\frac{\Delta Y}{\Delta Y} - \frac{\Delta C}{\Delta Y}} = \frac{1}{1 - \frac{\Delta C}{\Delta Y}}$$

Son eşitlikte dikkat çekilmesi gereken nokta ($\Delta C / \Delta Y$) denkleminin marjinal tüketim eğilimini ifade etmesidir. Ve son olarak denklem;

$$k = \frac{1}{1 - c} \text{ olarak basit çarpan modeli oluşturulmuştur.}$$

Çarpan katsayısını belirleyen bir diğer durum ise marjinal sermaye eğilimidir ve bunu “ s “ ile ifade ederken $s = \frac{\Delta S}{\Delta Y}$ olarak bilinmektedir.

O halde, $\Delta Y = \Delta C + \Delta S$ ise her iki tarafı ΔY ' ye böleriz.

$$\frac{\Delta Y}{\Delta Y} = \frac{\Delta C}{\Delta Y} + \frac{\Delta S}{\Delta Y}$$

$$1 = \frac{\Delta C}{\Delta Y} + \frac{\Delta S}{\Delta Y}$$

$$1 - \frac{\Delta C}{\Delta Y} = \frac{\Delta S}{\Delta Y} \rightarrow 1 - c = s$$

$$k = \frac{1}{1 - \frac{\Delta C}{\Delta Y}} \rightarrow k = \frac{1}{\frac{\Delta S}{\Delta Y}} = \frac{1}{\text{marjinal tasarruf eğilimi}} = \frac{1}{s}$$

O halde;

$$k = \frac{1}{1 - \text{marjinal tüketim eğilimi}} = \frac{1}{\text{marjinal tasarruf eğilimi}} = \frac{1}{1 - c} = \frac{1}{s}$$

Son eşitliği ele alacak olursak, çarpan katsayısı; marjinal tasarruf eğilimi düştükçe ve marjinal tüketim eğilimi arttıkça yükselir. Aksi durumda ise çarpan katsayısı; marjinal tüketim eğilimi düştükçe ve marjinal tasarruf eğilimi arttıkça düşüş göstermektedir. Kısacası çarpan katsayısı marjinal tüketim eğilimi ile doğru orantılı iken, marjinal tasarruf eğilimi ile ters orantılıdır.

1.7.4.2. Hızlandırıcı Etki

Tüketim harcamaları talebinde meydana gelen bir değişikliğin yatırımların belirli bir katsayıya göre artmasına veya azalmasına neden olan etkiye hızlandırıcı etki denilmektedir. Bu değişimi gösteren katsayıya da hızlandırıcı katsayısı denilmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta olan çarpan etkisi, otonom yatırımlardaki bir değişimin tüketim harcamalarına olan ilişkisini incelerken, hızlandırıcı etkisi; tüketim harcamalarının gelire bağlı olan uyarılmış yatırım harcamalarını nasıl ve ne yönde etkilediğini incelemesidir. Yani diğer bir ifade ile tüketim harcamalarında meydana gelen bir artış, yatırımları hızlandırıcı katsayısı

kadar arttırmasına sebep olmaktadır. Buradaki yatırımlar, otonom yatırımları değil sadece gelire bağılı olan uyarılmış yatırımlar kastedilmektedir. Tüketimin ise gelirin bir fonksiyonu olduğunu ve meydana gelecek olan söz konusu artışın gelir artışıyla gerçekleştiği ifade edilir.

Hızlandırıcı katsayısını (β), yatırımlarda meydana gelen değişimi (ΔI), tüketim harcamalarındaki değişimi (ΔC) ve milli gelirdeki değişimi (ΔY) ile ifade ettiğimizi kabul edersek eğer, yapılan açıklamalar dahilinde aşağıdaki eşitliği oluşturmak mümkündür.

$$\beta = \frac{\Delta I}{\Delta Y} = \frac{\Delta I}{\Delta C}$$

Yukarıdaki denklemden de anlaşılacağı üzere hızlandırıcı katsayısının, gelirden meydana gelecek olan bir birimlik değişimin yatırımlarda yaratacağı değişimi veren, marjinal yatırım eğilimine ($\Delta I/\Delta Y$) eşit olduğu gösterilmektedir.

Gelirden meydana gelen bir artış, tüketim malları talebini arttırmaktadır. Artan bu talep doğrultusunda üretim artacak yada dolaylı olarak stokların tekrar doldurulması için üretim yine arttırılacaktır. Tüketim mallarında meydana gelen bu talep artışı sonucu yatırımlar artmakta ve üretim gerçekleşmektedir. Tüketim harcamalarının en nihayetinde yatırımları arttırması hızlandırıcı katsayısı kadar mümkün olacaktır.

1.7.5. Kamu Harcamalarının Yatırımlar Üzerindeki Etkisi

Kamu harcamalarının, özel sektör yatırımları üzerinde iki türlü etkisi vardır. Yapılan kamu harcamalarının, özel sektör yatırımlarını tamamlayıcı nitelikte olması durumunda, özel sektör yatırımlarını destekler ve pozitif bir ilişki doğurarak CROWDING - IN etkisi yani çekme etkisi yada tamamlayıcı etkisi söz konusu olmaktadır. Diğer etki ise yapılan kamu harcamalarının, özel sektör yatırımlarına ikame edilebilme özelliğinden dolayı, özel sektör yatırımlarını dışlayarak negatif bir ilişki doğurmaktadır. Bu durum ise kamu harcamalarının özel sektör yatırım harcamaları üzerinde CROWDING-OUT etkisi yani dışlama etkisi yaratması olarak bilinmektedir.

1.7.5.1. Crowding In Etkisi

Kamu harcamalarının alt yapı, araştırma ve geliştirme, eğitim gibi alanlarda yapılan harcamalar özel sektör verimliliğini artırıcı özellik taşımaktadırlar. Bu tür kamu harcamalarının özel sektör verimliliğini artırıcı etkisi, özel sektör yatırımlarını tamamlayıcı bir özellik taşımaktadır ve özel sektörü çekme etkisini ifade eden bu durum literatürde CROWDING - IN etkisi olarak adlandırılmaktadır. Kamu yatırımları, özel yatırımların marjinal verimliliğini artırdığı için tamamlayıcı etkisi vardır (Buyrukoğlu ve Tülümce, 2013: 67).

Keynesyenlerin, ekonominin her zaman tam istihdam seviyesinde olamayacağı varsayımından hareketle bütçe açıklarının yani kamu harcamalarının kamu gelirlerini aşması durumunda toplam talebi artırması, kamu harcamalarından kaynaklanan milli gelirin artış göstermesi, artan milli gelirle birlikte özel sektör yatırımcılarının iyimser beklentilere sahip olması ve haberleşme, ulaştırma sektörleri vb. gibi yapılan kamu harcamalarının özel sektör yatırım karlılığını artırması özel sektör yatırımları üzerinde artışa ve dolayısıyla CROWDING – IN etkisi oluşmasına neden olmaktadır (Başar ve Temurlenk, 2010: 96).

Kamu harcamaları fiyat istikrarını bozmadığı sürece özel sektörün yapacağı kısa ve uzun dönemli yatırım harcamalarında dengeyi sağlamaktadır. Bölgedeki kalkınma ve büyüme çalışmaları sonucu oluşacak kamu harcamaları, bir çok alanda yatırımların gerçekleşmesine zemin hazırlar (Doğruyol, 2012: 127). Kamu harcamalarının özendirici bir özelliği olması durumunda yatırım harcamalarında artış meydana gelmektedir. Devletin yapmış olduğu her özendiricilik faaliyeti özel sektör yatırımlarını teşvik etmektedir. İş dünyasında güven oluşumunu sağlayarak, tasarrufların yatırımlara dönüşümünde etkili olmaktadır. Devlet bazı sektörlerin gelişmesini sağlamak için sübvansiyonlarda bulunarak o sektöre yatırım yapılma imkanı tanımaktadır. Ekonomide genel faaliyet hacminde daralma gerçekleştiği zaman telafi edici politikalar uygulayarak, tasarrufların yatırıma doğru harekete geçmesini sağlamakta ve teknik açıdan ilerleme ve gelişme sağlamaktadır (Türk, 2010: 92). Kamu yatırımlarının özel sektör yatırımları üzerinde dışlayıcı yada özel yatırımların marjinal verimliliğini artırdığı için tamamlayıcı etkisi vardır.

1.7.5.2. Crowding - Out Etkisi

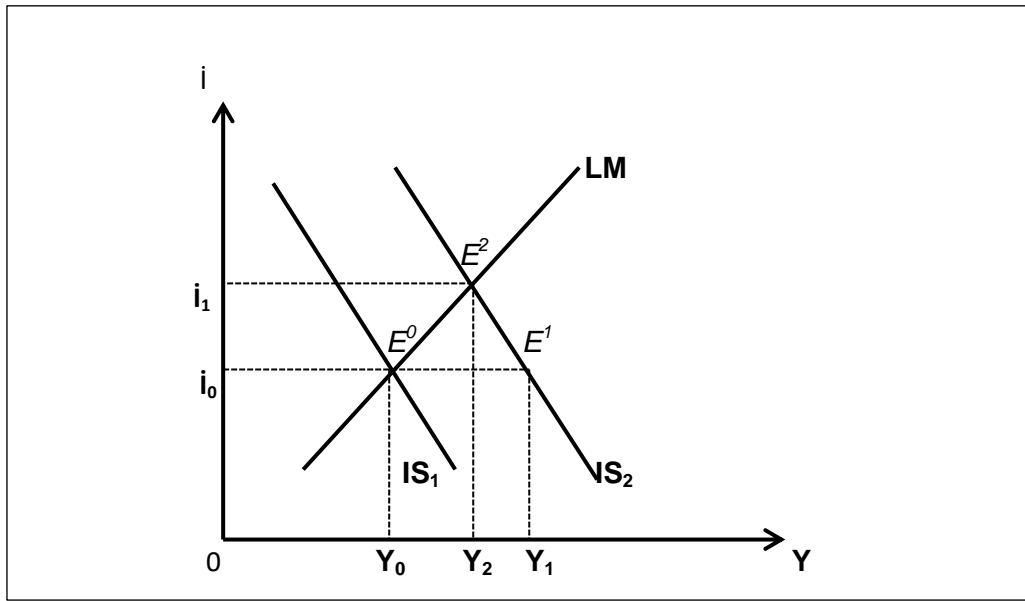
Kamu kesiminin payı ekonomide büyüdükçe devlet, altyapı çalışmaları yerine kamu hizmetlerine yönelmektedir (Yavuz, 2005: 270). Kamu harcamalarının sağlık, konut, gıda gibi sektörlerde gerçekleşmesi, özel sektör ile rekabet ortamı oluşmasını

sağlamakta ve özel sektör faaliyetlerine ikame edici özellik taşımaktadır. Bu tür kamu harcamalarının, özel sektörü daraltması ve piyasa payını azaltan nitelikte olmasından dolayı; kamu harcamalarının özel sektör üzerinde yarattığı etkiye dışlama etkisi anlamına gelen CROWDING - OUT etkisi olarak tanımlanmaktadır.

Aşağıdaki şekil 1' de görüldüğü üzere; kamu harcamalarındaki artış, özel sektör yatırım harcamaları azalışından daha büyük ve az da olsa gelir artışı meydana gelmiş ise (çarpan katsayısı 0 ile 1 arasında değer alır) bu durumda tam olmayan yada kısmi crowding-out etkisi söz konusudur (Altunöz, 2013: 29).

ŞEKİL 1: CROWDING - OUT ETKİSİ

Şekil 1' de görüldüğü üzere; ekonomi başlangıçta hem para piyasasında (LM) hem de mal piyasasında (IS₁), E⁰ noktasında Y₀ milli gelir ve i₀ denge faiz seviyesinde dengededir. Mali genişleme politikası olarak, kamu harcamalarında yapılan bir artış, aynı faiz düzeyinde (i₀) kalmak koşulu ile toplam talepte artışa (IS₁' den IS₂' ye) neden olmaktadır. Artan talebin karşılanabilmesi için firmalar üretime geçmekte, yatırımlar gerçekleşmekte ve milli gelirden artışlar (Y₀' dan Y₁' e) meydana gelmektedir. Çıktı miktarındaki bu artış, kamu harcamalarında meydana gelen bir artışın çarpan katsayısı kadar çıktıda (milli gelir) yarattığı artışı ifade etmektedir. Yeni oluşan durum E¹ ile ifade edilirken, artan talebin karşılanması ile sadece mal piyasası dengede olup para piyasası o noktada dengede değildir. Fakat bu durum; artan gelir ile birlikte para talebini arttırmasıyla hem faiz oranlarında (i₀' dan i₁' e) hem de çıktı düzeyinde artışa (Y₀' dan Y₂' ye) neden olmaktadır. E² noktasında hem

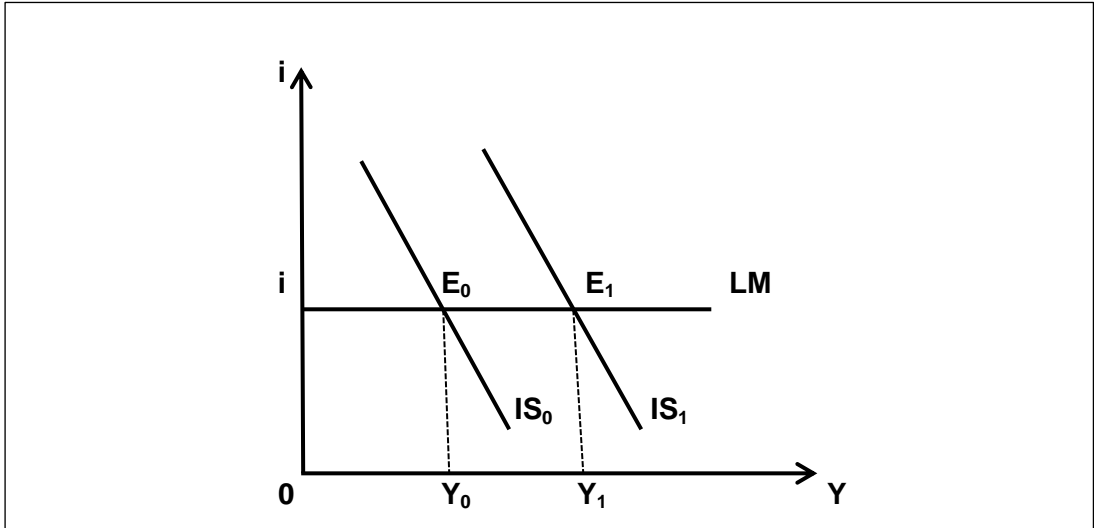
mal piyasası hem de para piyasası i_1 faiz düzeyinde, Y_2 milli gelir seviyesinde dengededir. Elde edilen yeni denge milli gelir miktarı ($Y_2 - Y_0$), basit çarpanın yarattığı gelir miktarından daha azdır. Firmalar, yüksek faiz oranlarından dolayı planladıkları yatırım harcamaları miktarından vazgeçerek, yatırımlarda azalış meydana gelir. Ve böylece yapılan kamu harcamaları miktarındaki bir artış özel sektör yatırımlarını dışlamış olmaktadır ve ortaya çıkan bu etki dışlama etkisidir.

IS ve LM eğrisinin eğiminin değişim göstermesiyle meydana gelecek farklılıklar şu şekildedir (Dornbusch ve Fischer, 1994; s.131):

- IS eğrisi ne kadar çok yatık ise; faiz oranı ve milli gelirden o kadar az artar. Dışlama etkisi ise daha az olur.
- LM eğrisi ne kadar çok yatık ise; faiz oranı o kadar az, milli gelirden o kadar çok artar. Dışlama etkisi ise daha az olur.
- Çarpan katsayısı ve dolayısıyla IS eğrisindeki sağa kayma ne kadar çok ise milli gelir ve faiz oranı o kadar çok artar. Dışlama etkisi ise daha fazla olur.

Kamu harcamaları artışıyla birlikte faiz oranlarında meydana gelen değişimin farklılık göstermesi sonucu likidite tuzağı ve klasik durum adı altında iki durum oluşmaktadır. Meydana gelen dışlama etkisi ise aşağıda gösterilmektedir.

ŞEKİL 2: LİKİDİTE TUZAĞI DURUMU

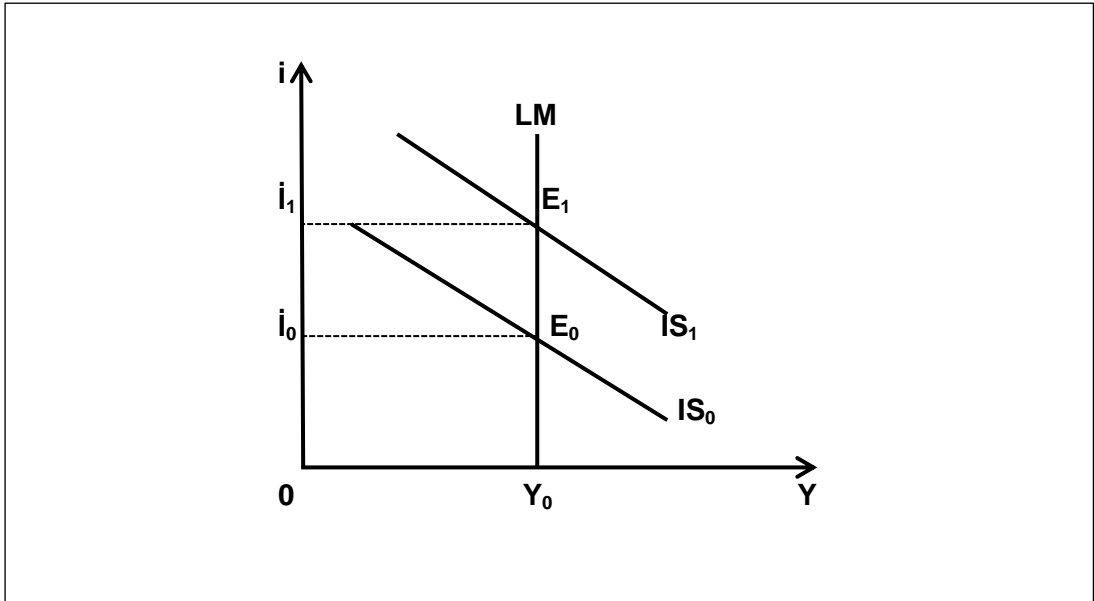
LM eğrisinin yatay olduğu yani para talebinin faiz esnekliği sonsuz olan bir piyasasının söz konusu olduğu bu durum likidite tuzağı durumu olarak adlandırılmaktadır. Böyle bir durumda yukarıdaki şekil 2' de görüldüğü gibi ekonomi

başlangıçta E_0 denge noktasında; i faiz ve Y_0 milli gelir seviyesinde hem para hem de mal piyasasında dengededir.

Kamu harcamalarında meydana gelen bir artış toplam talebin artış göstermesiyle, IS eğrisini IS_1 konumunda sağa doğru kaydırmaktadır. Artan talebi karşılamak için firmalar üretime geçmekte ve milli gelirden artışa neden olup bu miktar Y_0 ' dan Y_1 'e doğru olmaktadır. Keynesyen görüşün savunduğu, faiz oranlarının belli bir seviyeye kadar düşeceğini ve daha sonrasında yükselmeye başlayacağını ve faizin minimum seviyesinde, tahvil fiyatlarının düşmesini bekleyip sermaye kaybını önlemek amacıyla ellerinde likit olarak tuttıkları yani para talebinin sıfır olduğu likidite tuzağı durumunda, faiz oranları değişmeyecek, aynı seviyede kalıp yeni denge E_1 noktasında Y_1 gelir seviyesinde gerçekleşecektir. Piyasa likidite tuzağı durumunda iken dışlama etkisi söz konusu olmayıp dışlama etkisi sıfıra eşittir. Yapılan kamu harcamaları özel sektörün yapacağı yatırım harcamaları üzerinde destekleyici bir etki yaratmıştır. Bu durumda maliye politikasının tam etkinliği söz konusudur.

Bir diğer durum olan para piyasasının faiz oranlarına karşı duyarsız olduğu yani para talebinin faiz esnekliğinin sıfır olduğu durumda, LM eğrisinin yatay eksene dik düştüğü bir ekonomide klasik durum söz konusudur. Buna göre aşağıdaki şekil 3' te söz konusu ekonomi başlangıçta i_0 faiz düzeyinde ve Y_0 milli gelir seviyesinde E_0 noktasında hem para hem mal piyasası dengededir.

ŞEKİL 3: KLASİK DURUM

Kamu harcamalarında meydana gelen bir artış toplam talebi arttıracığından tekrardan IS eğrisi sağa kayarak IS_1 konumunu alır. Kamu harcamalarının

artmasıyla birlikte artan talep milli gelir üzerinde hiçbir etkiye sahip olmayarak sadece faiz oranlarında artışa sebep olmaktadır. Para talebinin faize olan duyarsızlığı sonucunda LM eğrisinde bir değişim yaratmadığı için milli gelir seviyesi de değişmemiştir (çarpan katsayısı sıfırdır). Klasik durumda; kamu harcamalarında meydana gelen bir artış sadece faiz oranlarını arttırıcı etkiye sebep olarak, özel sektör yatırımları üzerinde tam dışlama etkisi yaratmaktadır. Bu durum maliye politikasının etkisizliği olarak ifade edilmektedir.

Kamu harcamalarının özel sektör üzerinde oluşturacağı etki incelendiğinde, kamu harcamalarının finansman şeklinin önemli derecede belirleyici olduğunu savunan Monetarist görüşe göre bu durumu üç şekilde ifade etmek mümkündür (Bilgili, 2012: 150). Bunlardan ilki kamu harcamalarının vergi oranlarındaki artış ile finanse edilmesidir. Bu durumda vergi artışları özel kesimi olumsuz yönde etkileyeceğinden dolayı, vergi artışı kadar özel kesimin harcama yapma imkanı azalmaktadır. İkinci olarak kamu harcamalarının para arzının arttırılması ile finanse edilmesidir. Artan para arzının sonucu olarak fiyatlar genel seviyesinde yükselmeler meydana gelmektedir. Kamu harcamalarının finansman şeklinde son olarak devletin borçlanması sonucu finansmanın sağlanmasıdır. Ödünç verilebilir fonlar piyasasına kamunun da girmesiyle birlikte ödünç verilebilir fon talebi artış göstermektedir. Ödünç verilebilir fonlar talebindeki bu artışlar faizlerin artmasına sebep olmaktadır. Artan faizler ise özel kesimin ödünç verilebilir fonlar talebinde azalma görülmesiyle sonuçlanmaktadır. Dolayısıyla özel kesim yatırımlarındaki bu dışlama kamu harcamalarındaki artış kadar olmaktadır. Dışlamanın gerçekleşebilmesi için; kamu harcamalarını karşılamak için yürütülen politikanın faiz oranlarını yükseltmesi ve özel sektör yatırım harcamalarının da yükselen faiz oranlarına karşı duyarlı olması gerekmektedir. Yükselen faiz oranları ne kadar çok artarsa özel kesimin yapacağı yatırım maliyetleri de o kadar çok artmaktadır. Sonuç olarak özel kesim, yapacağı yatırımlardan vazgeçmek zorunda kalacaktır.

Keynesyenler ise Monetaristlerin bu görüşüne karşı devletin, kamu harcamalarını karşılamak için ödünç verilebilir fonlar piyasasına girdiğinde talebi arttıracığını, artan talep sonucu faizin artış göstereceği ve artan faiz oranları özel kesim yatırımları için bir risk oluşturacağından ötürü özel kesimin ödünç verilebilir fonlar talebinde bir azalma meydana gelecektir. Fakat bu azalmanın kısa bir süre için olacağı kabul edilmektedir. Kamu harcamalarının artışıyla birlikte, çarpan mekanizması işlerlik göstererek çarpan katsayısı kadar milli gelirden artışa sebep olmaktadır. Sonuç olarak kamunun borçlanma piyasasına girmesiyle birlikte; özel kesimde yarattığı dışlama etkisi sonucu oluşan daralma miktarının, kamu harcamalarının milli gelir miktarında artışa azda olsa sebep olduğu için genişletici

maliye politikasının etkinliğinin geçerli olduğu kabul edilmektedir (Bilgili, 2012: 154). Fakat, ekonomi tam istihdama yaklaştıkka dışlama etkisi de kendini göstermeye başlayacaktır (Kara ve Taban, 2006: 13).

Bir başka şekilde ifade etmek gerekirse; kamu harcamalarının günümüz finansmanında ortaya çıkan etkileri; i borçlanma, dış borçlanma ve emisyon ile finanse edilme yöntemiyle üç şekilde gerçekleşmektedir (Kesbiç, 1998: 147-148). Birinci olarak ele alınan i borçlanma finansman yolu ile; devlet, hazine bonosu ve devlet tahvilleri satışlarını piyasaya açarak ödünç verilebilir fonlar piyasasında talep artışına neden olmaktadır. Bu sebeple fon talebindeki bu artış fonların fiyatı olan faiz artışları ile sonuçlanmaktadır. Yükselen faiz oranları özel kesimin kullanacağı fon talebini daraltmakta, bir azalışa sebep olmaktadır. Bir diğer durum, kamunun dış borçlanmaya gitmesidir. Devlet yabancı ülkeden gelen tasarrufları yatırımlarla verimli bir şekilde kullanmadığı taktirde, dış borçların geri ödenmesi durumunda sıkıntıya düşme olasılığı yüksektir. Dış borçların geri ödenmesi ise ya tekrar bir dış borçlanma ile mümkün olmakta ki bu durum dış borç haddinin sınırına kadar gerçekleşmektedir, ya i borçlanmaya başvurarak özel kesim yatırımlarının dışlanması ile sonuçlanmakta yada emisyonla gidilerek, para arzının yükselmesi sonucu fiyatlarda meydana gelen artışlarla birlikte enflasyona sebep olmaktadır.

Cural, Eriçok ve Yılani ise; kamu harcamalarının özel sektör yatırımları üzerindeki dışlayıcı etkisinin nasıl gerçekleştiğini şu şekilde ifade etmektedir. Kamu harcamalarının tarım, imalat, bankacılık, enerji gibi alanlarda gerçekleştirilmesi durumunda özel sektöre rekabet ortamı yaratılarak ve fiziki ve mali kaynakların kıtlığı altında yapılan kamu harcamaları özel sektör payını azaltmakta ve dışlama etkisi ortaya çıkmaktadır. Bu durumun yanı sıra, kamu harcamalarını finanse edebilmek için arttırılan vergi oranları karşısında özel sektörün yüksek vergi oranları yüzünden yapacakları yatırımlar konusunda olumsuz görüşe kapılmaları ve bu sebeple yatırımların geri plana çekilmesiyle dışlayıcı bir etki oluşmaktadır (Cural, Eriçok ve Yılani, 2011: 74).

1.8. ÖZEL SEKTÖR YATIRIM HARCAMALARI

1.8.1. Yatırım Kavramı

Yatırım; bir ekonomide, belli bir dönemde, var olan sermaye malları ve teçhizatı stokuna yapılan net ilavelerdir. Tanımda bahsi geçen sermaye malları, üretim boyunca emeğin verimliliğini arttıran ve insanlar tarafından üretilmiş olan her türlü makine, alet, teçhizat gibi üretilmiş üretim araçlarıdır. Ekonomideki tasarrufların

yatırım harcamalarına dönüştürülmesi ile var olan sermaye malları ve teçhizatları stokuna net ilaveler gerçekleştirilebilmektedir.

1.8.2. Yatırımlara İlişkin Teorik Yaklaşımlar

Klasik iktisatçılara göre, paranın işlem güdüsüyle hareket edilmesinden dolayı, rasyonel bir kişinin elindeki parayı atıl olarak tutmayacağını yani gömülemenin söz konusu olamayacağını, böylelikle planlanan tasarruflar ile planlanan yatırımların eşit olacağı varsayımını kabul etmektedirler. Piyasada meydana gelen bir yatırım tasarruf dengesizliğinde; birinci durumda eğer tasarruflar yatırımları aşarsa ($S > I$), yükselen faiz oranları dengeye gelebilmek için düşmeye başlar, yatırımlar artarak, tasarruflarla eşit konuma gelmektedir. Bunun tam aksi ikinci durumda ise yatırımlar tasarrufları aştığında ($I > S$), bu sefer faiz oranları artış eğilimi gösterip, yatırımlar azalmaya başlayarak tasarruflar ile dengeye gelmektedir. Bu mekanizmanın işlerlik göstermesinin en büyük sebebi ise yatırımların faiz oranlarına karşı yüksek duyarlı olması varsayımdır. Yatırım faizin azalan bir fonksiyonu iken tasarruflar faizin artan bir fonksiyonudur. O halde faizler yükseldiğinde yatırımlar düşmekte, faizler düştüğünde yatırımlar artmaktadır.

Birinci durum: ($S > I$) $\rightarrow$ ($i \downarrow$) $\rightarrow$ ($I \uparrow$) $\rightarrow$ ($S = I$).

İkinci durum : ($I > S$) $\rightarrow$ ($i \uparrow$) $\rightarrow$ ($I \downarrow$) $\rightarrow$ ($I = S$).

Keynesyen görüşe göre; tasarrufların faizin değil harcanabilir gelirin artan bir fonksiyonu olduğunu ve yatırımların ise faizin değil beklentilerin bir fonksiyonu olduğunu varsaymaktadır. Çünkü faiz oranları çok düşük bile olsa kişi geleceğe yönelik olumsuz beklentilere kapıldıysa yatırımlar gerçekleşmeyecektir. Yatırım kararı, bir yatırımdan ekonomik ömrü boyunca beklenen getirinin bugünkü değerini veren sermayenin marjinal etkinliği ile faiz oranlarının karşılaştırılmasıyla verilmektedir (Bilgili, 2012: 130). Yatırımın yapılabilmesi için sermayenin marjinal verimliliğinin, faiz oranlarından (i) yüksek olması beklenmektedir. Yatırımların faiz esnekliğinin, Klasiklerin aksine düşük olduğu savunulmaktadır. O halde piyasada tasarruflar yatırımlardan yüksek olduğunda faiz oranları düşüş göstermemektedir. Çünkü faizler para arzı ile para talebinin eşit olduğu para piyasasındaki denge noktasında oluşmaktadır. Faizlerin düşmesi için para arzının artış göstermesi gerekmektedir.

Keynesyenlere göre; yatırımlar ve tasarruflar açısından oluşan bir dengesizliğin tekrar dengeye gelmesi milli gelir aracılığıyla oluşmaktadır.

Tasarrufların yatırımlardan fazla olduğu birinci durumda ($S>I$); tüketim harcamaları (C) düşüş göstermektedir, bu durumda toplam harcama (AE) kaleminde bir azalma sonucunu doğurarak milli gelirden (Y) bir azalma gerçekleşmektedir. Milli gelirdeki azalma, toplam tasarruf miktarında bir düşüş gerçekleştirilerek tekrardan yatırım tasarruf eşitliği sağlanmaktadır. Tersine olan ikinci durumda ise yani yatırımların tasarruflardan daha yüksek olması durumunda ($I>S$); tüketim harcamaları artış göstermektedir ve toplam harcama kaleminin artması sonucunu doğurarak milli gelirden yükselme oluşmaktadır. Artan milli gelir ise toplam tasarruf miktarında artışa neden olarak yatırımlarla eşit seviyeye gelerek piyasadaki aksaklık giderilmektedir.

Birinci durum: ($S>I$) $\rightarrow$ ($C\downarrow$) $\rightarrow$ ($AE\downarrow$) $\rightarrow$ ($Y\downarrow$) $\rightarrow$ ($S\downarrow$) $\rightarrow$ ($S=I$)

İkinci durum: ($I>S$) $\rightarrow$ ($C\uparrow$) $\rightarrow$ ($AE\uparrow$) $\rightarrow$ ($Y\uparrow$) $\rightarrow$ ($S\uparrow$) $\rightarrow$ ($I=S$)

Yatırımların faize olan duyarlılığının sıfır olduğu bir ekonomide; faiz oranlarında meydana gelen bir artış yatırım harcamaları miktarında bir azalmaya yada artışa sebep olmayacaktır. Çünkü yatırımlar faiz değişimine karşı duyarsızdır. O halde, yatırımların faize olan duyarlılığının sıfır olduğu bir ekonomide (klasik durum), kamu harcamalarındaki herhangi bir artış sonucu faizlerde meydana gelen değişim, yatırımlarda bir azalışa neden olurken milli gelirden bir değişime neden olmayacaktır.

1.8.3. Yatırım Fonksiyonunun Yapısı ve Bileşenleri

Yatırım fonksiyonu; yatırım miktarı ile yatırımları etkileyen faktörler (bağımsız değişkenler) arasında ortaya çıkan ilişkinin matematiksel olarak ifade edilmesidir. Yatırımlar milli gelire bağımlı olup olmamalarına göre ikiye ayrılmaktadırlar. Bunlar milli gelirdeki değişimlerden etkilenmeyen, otonom veya zorunlu yatırımlar ve milli gelirdeki değişimlere bağımlı olarak değişim gösteren, uyarılmış yatırımlardır. Otonom ve uyarılmış yatırımlar, yatırım fonksiyonunun temel bileşenleridir.

1.8.3.1. Otonom Yatırımlar

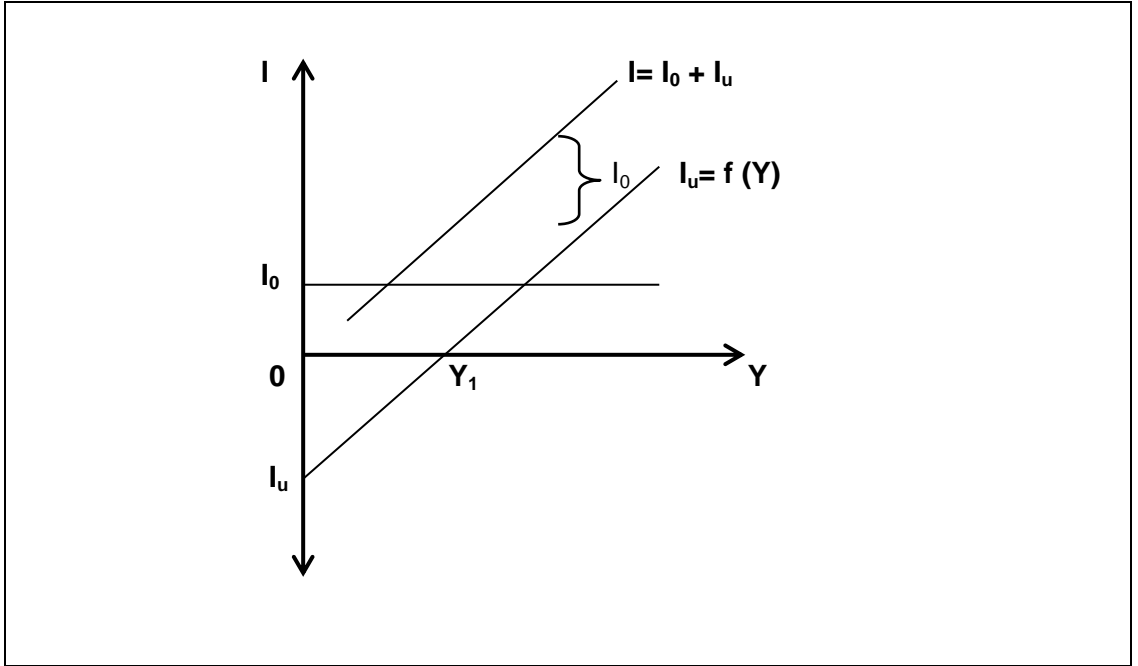
Milli gelirdeki herhangi bir değişimden etkilenmeyen, milli gelirden bağımsız olarak gerçekleştirilen yatırım harcamalarıdır. Aşağıda, şekil 4 üzerinde; (I_0) olarak ifade edilecek olan otonom yatırımlar; milli gelir düzeyi (Y) ne olursa olsun değişim göstermeyecektir ve yatay ekseninde bulunan milli gelire paralel olarak seyir göstermektedir.

Devletin yapmış olduğu yollar, barajlar, köprüler, eğitim, sağlık, alt yapı çalışmaları gibi yatırımlar otonom yatırımlara örnek verilebilmektedir.

1.8.3.2. Uyarılmış Yatırımlar

Milli gelirdeki artışlara bağlı olarak artan, piyasadaki talebi karşılamak için firmalar ve devletin mal ve hizmet üretmek amacıyla, var olan makine ve teçhizata yapılan ilaveler uyarılmış veya bağımlı yatırımları oluşturmaktadır.

ŞEKİL 4: YATIRIM FONKSİYONU

Şekil 4 te; yatırım fonksiyonunun (I), milli gelir (Y) ile ilişkisi verilmektedir. Otonom yatırımlar (I_0), milli gelir değişikliklerinden etkilenmediği için, milli gelirden bağımsız olarak, milli gelire paralel olacak bir şekilde oluşmaktadır. Uyarılmış yatırımlar (I_u) ise, milli gelirdeki değişimlere bağlı olarak değişim gösteren yatırımları ifade etmektedir. Uyarılmış yatırımlar milli gelirin artan bir fonksiyonu olup pozitif eğilimlidir. Fakat burada dikkat edilmesi gereken, milli gelir Y_1 seviyesinin altında iken yatırım fonksiyonu negatiflik göstermektedir. İşte milli gelirin belli bir seviyenin altına düşmesiyle firmalar, yeni yatırımlar yapmak yerine stokta bulunan mallarının kullanımına yönelirler. Bu tip yatırımlar ise negatif uyarılmış yatırımları oluşturmaktadır. Ve son olarak, otonom yatırımlar ve uyarılmış yatırımlardan oluşan yatırım fonksiyonu ($Y = I_0 + I_u$), milli gelir ile doğru orantılıdır.

1.8.4. Yabancı Sermaye Yatırımları

Kendi ülke sınırları dışında kalan bir ülkede, firmaların ve girişimcilerin o ülkelerde yaptığı yatırımlarla birlikte, hem kendi ülkesine sağladığı kazançlar hem de bulunulan ülkeye sağladığı kazançlarla sermaye transferlerinin gerçekleşmesine sebep olan yatırım türleridir. Az gelişmiş ülkelere yapılan yabancı sermaye yatırımları, ülkenin ihtiyaç duyduğu yatırımları karşılayabiliyorsa, bulunulan ülke ekonomisi açısından büyük avantajlar elde eder. Yatırımların yabancı özel sektör tarafından gerçekleşmesi, o sektörde yapılacak kamu harcama miktarının azalmasına veya kamu harcamasının başka sektörlerle aktarılmasına sebebiyet vermektedir. Ve böylelikle birçok alanda yeniliklerin ve gelişimin oluşmasına neden olmaktadır. Ayrıca yabancı sektörler yatırımları gerçekleştirirken, o ülke ekonomisi içerisinde yurtiçi tasarruf miktarının artmasını sağlamaktadır. Diğer yandan da ödemeler bilançosu ve dış ticaret açığının kapanmasında etkin bir rol oynamaktadır.

Yabancı yatırımları gerçekleştirecek ülke, firma veya kuruluşlar; o ülkede sıfırdan bir yatırım yapmayı, var olan bir yapıya, şirkete veya oluşuma yatırım yapsa dahi o ülkeye getireceği bilgi, teknoloji, satış politikaları, yeni bir işletmecilik anlayışı, personel verimliliğini artırma, sağlıklı bir rekabet ortamı oluşturmak gibi pek çok alanda gelişmesine olanak tanımaktadır. Bunların dışında ülkeye sağlanacak döviz rezervlerinde artış, istihdam yaratma, üretimi artırma, sermaye açıklarını kapatma gibi nedenlerden dolayı da ülkeler yabancı yatırımlara ihtiyaç duymaktadır.

Yabancı sermaye talebini etkileyen pek çok durum ve faktör söz konusudur. Bunları, hem sermayeyi ihraç edecek ülke hem de sermayenin yapılacağı ülke açısından aşağıdaki gibi belirtmek mümkündür (Türk, 2011: 270-271-272).

- Sınai yatırımların karlı ve verimli olması gerekmektedir.
- Yabancı sermaye korkusu yaygındır.
- Tutucu çevreler, yabancı özel sermayeye karşı tavrıdır.
- Politik ortam, sermaye ihraç edecek olan ülkeye karşı risk oluşturmaktadır. Ülkede politik istikrar olmalıdır.
- Sermaye ihracatı yapacak ülkenin, yapacakları yatırımların millileştirilmesi korkusu vardır.
- Yapılacak yatırımın getirisi ana ülkedeki yatırımlardan daha karlı olması beklenmektedir.

- Yabancı özel sektörler, yatırım yapmasa da dış yardımların ² özel sermayenin yerini alacağı görüşü vardır.
- Ülke içerisindeki anayasal düzenlemeler; kambiyo kontrolleri, mali kısıtlamalar gibi yer verilen karar ve tüzükler, yabancı sermaye ülkelerinin yatırım yapmalarına engel olmaktadır.
- Az gelişmiş ülkelerin, yabancı özel sermaye kazançlarını farklı vergilendirmeleri dolayısıyla yapılacak olan yatırımlara engel teşkil etmektedir.

Yabancı sermaye yatırımları dolaysız ve dolaylı yabancı sermaye yatırımları olarak ikiye ayrılmaktadır.

1.8.4.1. Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımı

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları olarak da bilinen dolaysız yabancı sermaye yatırımları, bir ülkede bulunan şirketler tarafından başka bir ülkede gerçekleştirilen ve o ülkede bulunan şirketlere yapılan yatırımlar kapsamında yer alan, bir firmayı satın almak, yeni kurulan bir şirket için kuruluş sermayesini sağlamak ve mevcut bir şirketin sermayesini arttırmak yoluyla o ülkede yapılan ve kendisiyle birlikte teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yatırımcının kontrol yetkisini de beraberinde getiren yatırım çeşididir (Karluk (2001)' a göre aktaran Kuduğ, 2006: 6).

Doğrudan yabancı yatırımların (DYY), kamu ve özel sektör yatırımları ile arasındaki bağ olarak; DYY' lerden elde edilen kazançların en üst düzeye çıkmasını sağlayıcı politikaların tespit edilmesi ile birlikte güçlü bir özel yatırım ortamının sağlanması, sermayeye katacağı yüksek getirinin yanı sıra kamu yatırımlarıyla oluşturulmuş kamu alt yapısının oluşması ve böylece iş yapma maliyetlerinin düşürülmesi açısından önemli bir yere sahiptir (Ditimi ve Matthew, 2014: 31).

1.8.4.2. Dolaylı Yabancı Sermaye Yatırımı

Portföy yatırımları veya sıcak para olarak da bilinen dolaylı yabancı sermaye yatırımları, giriş yaptığı ülke ekonomisine olan etkisinin kısa dönemde gerçekleşip hemen sonrasında ülkeyi terk etmesinden ötürü doğrudan değil de dolaylı olarak bir

---

² Dış yardım, ülkedeki; milletlerarası sermaye hareketliliğinin yavaşlaması, milletlerarası sermaye piyasalarından borçlanma imkanlarının güçleşmesi, devletlerarası borçlanmaların yeter derecede gelişmemesi ve milletlerarası mali kuruluşların kaynaklarının yetersizliği sonucu bir ülkenin bu koşullara sahip olan o ülkeye karşılıksız olarak yaptığı ödemelerdir (Türk, MALİYE POLİTİKASI, 2011, s. 211).

etkiye sahiptir. Hassas yapıya sahiptirler, bu yüzden krizlerden en çok etkilenen yabancı sermaye türü olarak bilinmektedirler. Dolayısıyla istikrarlı değillerdir ve çıkarına uygun olduğu her an piyasaya girebildiği gibi, birtakım ekonomik, siyasi ve askeri gelişmelerden dolayı hemen çıkabilme olanağına da sahiptir (Beloscova, 2012: 6, yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Bu çerçevede, dolaylı ve dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının birbirinden farklı özelliklerini birkaç madde de ele alacak olursak;

- Dolaylı yabancı sermaye yatırımları, dolaysız yabancı sermaye yatırımlarına göre çok daha kısa süreli yatırımlardır.
- Dolaysız yabancı yatırımlarda, yabancı ülkede kurulan şirket, doğrudan ana şirketin denetiminde iken, dolaylı yabancı yatırımlar ise yerel yöneticiler tarafından gerçekleştirilmektedir.
- Dolaysız yabancı yatırımlar, yatırım yapılan ülkeye sermaye akışının yanında, teknoloji, know-how, işletmecilik gibi bilgilerinde girmesine olanak sağlarken, dolaylı yabancı sermaye yatırımlarında sadece sermaye akışı gerçekleştirilmektedir.

Kalıcılık, daha uzun ömürlü olması ve pek çok alanda genişletici ve geliştirici etkiye sahip olması bakımından dolaysız yabancı sermaye yatırımları, kısa ömürlü olması ve taşıdığı riskler gibi sebeplerden dolayı portföy yatırımlarından daha fazla önem taşımaktadır. Ülke ekonomisinde yarattığı sonuçlar bakımından dolaysız yabancı sermaye yatırımlarına daha sıcak bakılmaktadır.

1.8.5. Özel Sabit Sermaye Yatırımları

Neoklasiklere göre genel olarak özel sektör yatırımlarının ekonomik büyümeye olan katkısı göz önünde tutulurken, kamu sektörünün yarattığı bir harcama veya genişleme, refahın ve ekonomik büyümenin azalmasına neden olduğu savunulmaktadır (Düzgün, 2007: 11).

Bir malın sabit sermaye yatırımı olabilmesi için; o yatırımın üretici birimlerinin mülkiyetinde olması, üretim sürecinde kullanılması, bir yılı aşkın bir süre boyunca kullanılması, kendisinin de üretilmiş olması ve belli bir bedelin üstünde harcama gerektiren bir yatırım olması gerekmektedir ve dolayısıyla bu koşullar dikkate alındığında mülkiyetin özel kişiler ve kuruluşlara ait olan, genelde kar amacı güden yatırımlara özel sabit sermaye yatırımları denilmektedir (Yılmaz, C. ve Yılmaz H. 1997: 2 - 3).

Özel sektörlerce geliştirilen sabit sermaye yatırımlarının büyük bir kısmını inşaat yatırımları oluştururken diğer kısmını da makina-teçhizat yatırımları oluşturmaktadır (Yılmaz, C. ve Yılmaz H. 1997: 56).

1.8.6. Kamu Sabit Sermaye Yatırımları

Kamusal mal ve hizmet üretimi kamu harcamaları sonucunda gerçekleşmektedir ve bu ürünlerin diğer ekonomik değişkenleri ciddi bir biçimde etkilemesi bakımından yapılan tüm kamu harcamalarını kamu yatırımları olarak kabul etmek mümkündür (Gharamaleki, 2007: 12). Yapılacak olan en ideal kamu yatırımları verimliliği arttıracak ve toplumsal getirileri üst seviyede tutacak pozitif dışsallık taşıyacak olan yatırımlardır (Cavallo ve Daude, 2008: 27).

Bir önceki konuda belirtilen sabit sermaye özellikleri göz önünde bulundurularak; mülkiyeti kamu kurum ve kuruluşlarına ait olan kamusal fayda sağlama ve kamusal hizmet sunma amacı güden dayanıklı yatırımlarda kamu sabit sermaye yatırımlarını oluşturmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KAMU VE ÖZEL SEKTÖR YATIRIM HARCAMALARI

2.1. 1980 ÖNCESİ VE SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ HAREKETLİLİK

1961 Anayasası ile kurulan siyasi ve ekonomik rejim gereği ülkenin ihtiyaç duyacağı tüm malların ülke içerisinde üretilmesi amacı taşıyarak, yurtiçi üretimi arttırmaya yönelik ithal ikameci sanayileşme politikası benimsenmiştir. Ülkenin dışa bağımlılığı azaltılarak, üretim artışı temel hedefler arasında belirlenmiştir. 1980' li yıllara kadar Türkiye, korumacı bir dış ticaret politikası ve ithal ikameye dayalı bir sanayileşme modeli, sabit kur sistemini benimseyen ve denetim altında tutulan döviz kuru rejimi , fiyat mekanizması ve negatif faiz uygulamalarını benimseyen ve kabul eden bir politik anlayış içerisindeydi (Bayrak ve Kanca, 2015: 10)

1980 öncesi bu süreçte; politikanın işlerliği açısından yüksek gümrük vergileri ve tarifeler uygulanarak, dışarıdan ithal edilen mal ve hizmetlerin ülkeye girişi büyük oranda sadece girdi malları olarak gerçekleştiriliyordu. Bu anlayış sadece Türkiye için değil, diğer ülkelerde de geçerliydi.

Bu durum 1980 yılına doğru, enflasyonun üç haneli rakamlarda seyir göstermesi, yüksek döviz sıkıntısı, yaygın karaborsa faaliyetleri, negatif kalkınma hızı, çifte fiyat, giderek azalan ihracat ve yoklukların giderek yoğunluk kazanması kesin tedbirlerin alınmasında ihtiyaç vardı (Nadaroğlu, 1984: 46).

Ülke kaynaklarının kendi kendisine yetememesi, zorunlu olarak ithal edilmesi gereken mal ve hizmet maliyetlerinin aşırı artış göstermesi, ithalatın büyük ölçüde kısıtlanarak ülke içerisindeki tasarruf miktarının çok düşük olması ve buna bağlı olarak yeterli miktarda yatırımların gerçekleştirilememesi, iç piyasaya yönelik mal ve hizmetlerin dışarıya satılamaması, ülke içerisinde küresel piyasalarda rekabet edebilecek bir mal ve hizmetin olmaması, ülke içindeki üretim verimliliğinin ve kalitesinin çok düşük olması gibi sonuçların etkisiyle toplumsal ve ekonomik bunalıma girerek petrol fiyatlarının da aşırı yükselmesiyle birlikte üretim maliyetlerinin artması sonucu ekonomik gerginliklerle ve ciddi aksaklıklarla karşı karşıya kalınmıştır ve tüm dünya ekonomisi için büyük bir yapısal değişim zorunlu hale gelmiştir. İşte bu yapısal değişim dünya ekonomisi için 1980'ler de gerçekleşirken, Türkiye için ise 24 Ocak 1980 yılında alınan kararlar ile ithal ikameci

sanayileşme politikası terk edilerek, ihracata dayalı dışa açık bir büyüme politikasının kabul edilmesiyle küresel anlamda bir dönüm noktası yaşanmıştır.

Durumun git gide kötüye gittiğini fark eden dönemin siyasetçileri tarafından alınan 24 Ocak Kararları ile; devlet müdahalesini en aza indirmek, ülke ekonomisindeki piyasalara hareket kazandırmak, ihracatın miktarını arttırmak, özel kesimin piyasadaki payını arttırmak ve ekonomide makro ve mikro olarak önem taşıyan fiyatların kamu kesimince belirlenmesi yerine piyasada kendiliğinden oluşması amacıyla devlet müdahalelerinin faktör ve mal piyasasından uzaklaştırılması hedef alınmaktaydı. KİT dahil tüm kamu kesiminin müdahalelerinin daraltılması, özel girişimlerin teşvik edilmesi, ithalatta serbestinin sağlanması ile yabancı sermayenin teşvik edilmesi amaçlanmaktaydı (Öztürk ve Özyakışır, 2005: 4).

Dışarıya açılmanın koşulu olarak yurtiçi talep miktarının kısılması gerekmektedir ki ithal edilebilecek malların varlığı söz konusu olsun. Bu yüzden memur maaşları, tarım destekleme alımları, emekli ikramiyeleri gibi ücret maliyetlerine kısıtlama getirilerek halkın talep miktarında bir düşüş planlanmıştır. Yüksek faiz oranları uygulayarak yurtdışı sermaye yatırımlarının ülkeye girişi hedeflenmiştir. Dışa açık bir büyüme politikası gereğinin en önemli kısımlarından olan sabit döviz kuru sistemi terk edilmiş döviz kurunun piyasalarda kendiliğinden ortaya çıktığı serbest döviz kuru sistemine geçilmiştir. Dışarıdan kaynak kullanımı da bu dönemde artış göstermiştir.

24 Ocak Kararları ile serbest döviz kuruna geçilmesi, ithalatın ve ihracatın gerçekleştirilmiş olmasıyla birlikte dışa açılma konusunda kısmi bir başarı elde ederken faiz oranları, fiyatlar ve kurdaki yükselişler, talep miktarının düşürülememesi ve beraberinde enflasyonun görülmesi, kamu finansmanın karşılanması için iç borçlanma yetersiz kalırken dış borçlanmaya gidilerek kamu kesiminin dış borçlanma payının artması, tasarruf ve yatırım yetersizliği gibi sonuçların ortaya çıkması bakımından alınan kararlar başarısızlığa sürüklemiştir.

1990'lı yılların başına kadar etkiler devam etmiştir. Ancak bir döviz krizi olan 1994 ekonomik kriz ile birlikte; 24 Ocak Kararları yerini, 5 Nisan Kararlarına bırakmıştır. 5 Nisan Kararlarının temel hedefleri arasında; enflasyonun düşürülmesi ile yerli paranın değer kazanması ve ihracat gelirlerinin artış göstermesi, kamu açıklarını düşürmek, üretimi arttırmak için sübvansiyon politikaları geliştirmek, ekonominin hızla istikrara kavuşmasını sağlamak ve devamlılığını sağlayarak hem ekonomide hem de devlette yeni yapısal reformlara gitmek yer almaktadır. Kamu açıkları ve enflasyon yüksek derecede seyir göstermesiyle birlikte alınan kararlar arasında; KİT zamları yapılması, özelleştirmeye gidilerek kamunun payının

daraltılması, devalüasyon gerçekleştirmek, destekleme alımlarının azaltılması, tekel ve akaryakıt vergilerinde artışın gerçekleştirilmesi, kamudaki ücret artışlarının sınırlandırılması ve Merkez Bankasının yeniden yapılandırılması gibi tedbirler alınmıştır. Fakat 1988'de yaşanan Doğu Asya Krizinin, Rusya'ya etkileri ve dolaylı olarak da Türkiye'ye etkileri sonucu büyük oranda istikrarsızlıklarla karşı karşıya kalmış ve 5 Nisan Kararları ile birlikte hedeflenen istikrar politikaları başarıyla sonuçlanamamış, enflasyon ve kamu açıkları daha çok artış göstermiştir.

1994' ten 2000 yıllarına kadar süren bu program yerini; 2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programına bırakmıştır. Üç yıl vadeli bu program sıkı bir maliye politikası ile birlikte yükselen kamu açıklarını ve enflasyon oranlarını düşürmeyi hedefleyerek, kapsamlı yeni yapısal reformlar ortaya koymuştur. Ancak bu program ile başarı elde edilemeyerek, 2000-2001 Şubat kriziyle son bulmuştur.

2001 Krizi ile birlikte ülkede; döviz kurları artış göstermiş, borsa ve sermaye piyasaları çökmüş, iflaslar baş göstermiştir. Bu kriz ile mücadele edebilmek için 2001 yılında Güçlü Ekonomiye Geçiş Programına geçilmiştir. Bu programın temel amaçları olarak, başarısız enflasyonu düşürme hedeflerini gerçekleştirmek, istikrarlı büyümeyi sağlamak ve kamu alanında mali disiplin sağlanarak kamu harcamalarının daraltılmasının sağlanmasıdır. Bu program 2008 Küresel Krize kadar kısmen başarı göstermiştir.

2008 Küresel Krizi başta Amerika olmak üzere Yunanistan, İzlanda, İspanya ve diğer Avrupa ülkelerini de kapsamıştır. İhracatın düşüş göstermesi ve yurtiçi sermaye girişlerinde bir miktar azalmalar meydana gelmesi bu krizin Türkiye'deki yansımalarıdır. Fakat Türkiye'deki sermaye piyasalarının yurtdışı sermaye piyasalarıyla ilişkisinin zayıf olması, 2008 krizi etkilerinin ağır bir şekilde yaşanmamasıyla sonuçlanmıştır. Sonuç itibarıyla büyüme yeterli seviyede olamamış, enflasyon hedeflerine ulaşılamamıştır.

2.2. 1980 – 2000 DÖNEMİ EKONOMİK GELİŞMELER

Türkiye'nin ekonomik açıdan yapılan reformlar ve kalkınma çabaları bu dönemde ağırlıklı olarak 1979 - 1983 yıllarını kapsayan dördüncü beş yıllık kalkınma planı, 1985 – 1989 yıllarını içeren beşinci beş yıllık kalkınma planı, 1990 – 1994 yıllarında altıncı beş yıllık kalkınma planı ve 1996 – 2000 yılları arasında yedinci beş yıllık kalkınma planının hedefleri büyük önem taşımakla birlikte gerçekleşmiş olan ekonomik göstergeler bu planlar doğrultusunda şekillenmiştir. Türkiye'nin yeni bir gelişme noktasına erişmesi yapılan kalkınma planlarıyla gerçekleşmektedir.

2.2.1. Kamu Sektörü Açısından

2.2.1.1. Konsolide Bütçe Türü Ve Yapısı

Konsolide Bütçe, Konsolide Bütçe İdareleri olarak adlandırılan genel ve katma bütçeli idarelerin alt bütçelerinin toplamından oluşmaktadır. Genel Bütçeli İdareler; TBMM, Cumhurbaşkanlığı, Yüksek Yargı organları, Başbakanlık, Genel Kurmay Başkanlığı ve tüm bakanlıklardan oluşmaktadır. Konsolide bütçe harcamaları ise; cari harcamalar, yatırım harcamaları ve transfer harcamaları diye üç gruba ayrılmaktadır.

Cari harcamalar kaleminde, en büyük payı personel ödemeleri altında maaş veya ücret ödemeleri yer almaktadır. Ve ikinci ayağı olan diğer cari harcamalar adı altında kırtasiye harcamaları, Türkiye'nin iç ve dış güvenliğini sağlamak için yapılan harcamalar, akaryakıt harcamaları, demirbaş harcamaları vb. olarak yer almaktadır.

Konsolide bütçenin, harcamalar kaleminin ikinci ayağını yatırım harcamaları oluşturmaktadır. Yatırım harcamaları olarak; devletin yapmış olduğu hastane, yollar, okul yada eğitim, sağlık, kamu binaları gibi alt ve üst yapı çalışmalarına yapılan harcamaları kapsamaktadır.

Üçüncü en önemli harcama kalemi olarak transfer harcamaları içerisinde; iç faiz ve dış faiz ödemelerinden oluşan faiz ödemeleri, KİT' lere yapılan transfer harcamaları, Sosyal Güvenlik adı altındaki transfer harcamaları, iadeler ve diğer transferler oluşturmaktadır. Tarım alanında yapılan desteklemelerde bu harcamalar kaleminde yer almaktadır.

Konsolide bütçenin gelir kaleminin en büyük payına sahip olan genel bütçe gelirleri kalemi ve diğer kalem olarak katma bütçe gelirleri oluşturmaktadır. Genel bütçe gelirlerinin büyük bir bölümü vergi gelirlerinden oluşmaktadır. Vergi gelirleri ise; gelir üzerinden alınan vergiler, servet üzerinden alınan vergiler, mal ve hizmet üzerinden alınan vergiler ve dış ticaret vergilerinin değerlerinden meydana gelmektedir. Diğer genel bütçe gelirlerini ise vergi dışı normal gelirler ve özel gelir ve fonlar kalemi oluşturmaktadır.

Kamu bütçeleri, hem kamu hem de özel sektör açısından önemli bir yere sahiptir. Örneğin; kamu fiziki alt yapı yatırımları, özel sektör üretimi için girdi niteliği taşımaktadır. Şöyle ki özel sektör üretimi ve dağıtımı; kamunun sunduğu ulaşım ve çevre imkanlarına bağlıdır (Mikesell, 2007: 244).

2.2.1.1.1. Konsolide Bütçe Harcamaları

Kamu harcama çeşitlerinin, Konsolide Bütçe türüne göre nasıl bir seyir aldığını gösteren şekil 5 'teki verileri incelediğimizde; cari harcamalar, yatırım harcamaları, transfer harcamaları ve toplam harcamaların 1980 ve 2000 yılları arasındaki değişimler ele alınmıştır.

Kamu harcama türlerine ait olan veriler Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) 'ya olan oransal değerleri ile elde edilmiş, yüzdelik ifadelerdir. Söz konusu cari harcamaların ilk on yıl açısından; 1980' de % 7, 1981'de % 6, 1982' de % 5.1, 1983' de % 5.7, 1984' de % 5, 1985' de % 4.4, 1986' da % 4.4, 1987' de % 4.8, 1988' de % 4.5, 1989' da % 5.8 ve 1990' da % 6.7 olarak gerçekleşmiştir. 1980 döneminde planlanan ekonomik programa göre kamunun ekonomideki payının azaltılması büyük bir yer kaplamaktaydı. Bu politika gereği ve gerçekleşen verilerde göz önünde tutulduğunda kamunun cari harcamalar kaleminde 1980' den 1988' e kadar çok yüksek farklar olmasa da düşüşlerin gerçekleştiğini fakat 1989 ile birlikte 1990' da tekrar bir artış meydana gelmiştir.

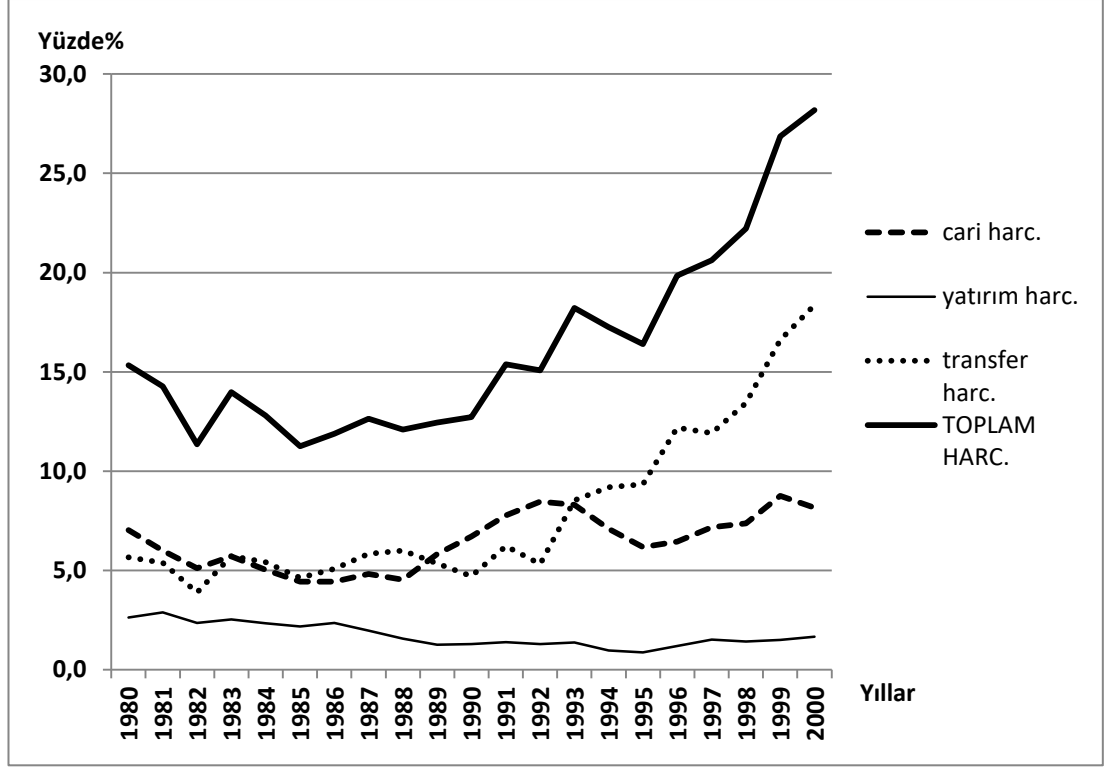
Transfer harcamalarını ele aldığımızda; 1980' de % 5.7, 1981'de % 5.4, 1982' de % 3.9, 1983' de % 5.7, 1984' de % 5.4, 1985' de % 4.6, 1986' da % 5.1, 1987' de % 5.8, 1988' de % 6, 1989' da % 5.4 ve 1990' da % 4.7 olarak gerçekleşmiştir. Dikkat çeken bir nokta olan 1983' e kadar transfer harcamaları, cari harcamaların altına düşüp, 1989' a kadar olan aralıkta cari harcamaların üstünde gerçekleşmiştir. Bu durum kamu harcamalarının 1980 – 1990 döneminde transfer harcamalarına ciddi bir önem verildiğini göstermektedir.

Yatırım harcamalarındaki değişim ise, 1980' de % 2.6, 1981'de % 2.9, 1982' de % 2.4, 1983' de % 2.5, 1984' de % 2.3, 1985' de % 2.2, 1986' da % 2.4, 1987' de % 2, 1988' de % 1.6, 1989' da % 1.3 ve 1990' da % 1.3 olarak gerçekleşmiştir. Yatırım harcamaları bu değerler ile birlikte, cari ve transfer harcamaların çok çok altında gerçekleştiğini görmekteyiz. Mevcut piyasa koşullarında, planlanan yatırımların istenilen düzeyde oluşmadığı ve bu sebeple düşük seviyelerde gerçekleşmiştir.

Devletin yapmış olduğu toplam harcamalar kalemini, yatırım harcamaları, transfer harcamaları ve cari harcamaların toplamı oluşturmaktadır. Toplam harcamaların, GSYH içindeki payları değerlendirildiğinde 1980' de % 15.3, 1981'de % 14.3, 1982' de % 11.4, 1983' de % 14, 1984' de % 12.8, 1985' de % 11.3, 1986' da % 11.9, 1987' de % 12.6, 1988' de % 12.1, 1989' da % 12.5 ve 1990' da % 12.7 olarak gerçekleşmiştir. Planlanan yıllardaki verilere göre kamu harcamalarının ilk yıllarda sert bir düşüş yaşamış olsa dahi tekrar yükselmeler ve akabinde düşüşler

gerçekleşmiştir. 1990' a doğru kısmen de olsa kamunun payı 1980 yılı başına göre daha düşük bir seviyede sonuçlanmıştır.

ŞEKİL 5: KONSOLİDE BÜTÇE HARCAMALARI (1980-2000)

KAYNAK: Kalkınma Bakanlığı (Konsolide Bütçe Dengesi (GSYH' ya Oranı))

Konsolide bütçe harcamalar kalemini oluşturan cari, yatırım ve transfer harcamalarında oluşan değişiklikler 1991 yılı ile birlikte çok farklı yönde değişim göstermiştir.

Öncelikle toplam harcamaları ele almak gerekirse, % 12,7 oranında 1990 yılından devraldığı bu oran 1991 yılında % 15,1 ile sonuçlanmıştır ve kamu harcamalarının diğer yıllarda artış göstermesiyle gelişmiştir. Bu değerler; 1992' de % 15,1, 1993' te % 18,2, 1994' te % 17,3, 1995' te % 16,4, 1996' da % 19,8, 1997' de % 20,6, 1998' de % 22,2, 1999' da % 26,9 ve 2000' de % 28,2 olarak gerçekleşmiştir. Görüldüğü üzere yıldan yıla gerçekleşen artışlar toplam harcamaları arttırırken, toplam harcama bileşenlerinin oranlarında değişiklikler ortaya çıkmıştır.

1980'li yılların sonuna kadar artış eğilimi gösteren cari harcamalar kalemi 1990'lı yıllarda kısmen de olsa artış göstermiş olmasına rağmen 1994' de % 7,1, 1995' te % 6,2 ve 1996' da % 6,5 oranlarında azalma göstererek % 6 ve % 9 bandı dolaylarında sabit bir şekilde artış veya azalışlar göstermiştir. Akabinde 1997 yılı ile

birlikte cari harcamadaki bu artışlar % 7.2, 1998' de % 7.4, 1999' da % 8.8 ile zirve yapıp ve 2000' de % 8.2 oranında gerçekleşmiştir.

Kamu sektörünün bu yıllarda yatırıma ayırdığı bütçenin sabit seviyelerde oluştuğu görülmektedir. Şöyle ki 1980' lerin sonuna doğru azalış gösteren yatırım harcamaları 1991 yılında % 1.4, 1992' de % 1.3, 1993' te % 1.4, 1994' te % 1, 1995'te % 0.9, 1996' da % 1.2, 1997' de % 1.5, 1998' de % 1.4, 1999' da % 1.5 ve 2000' de % 1.7 oranında gerçekleşmiştir. Bu oranlarla yatırım harcamaları konusunda, kamu sektörünün kısıtlamalara yöneldiği anlaşılmaktadır.

Kamu sektörü; cari ve yatırım harcamalarında yaptığı kısıtların, transfer harcamalarına aktarılarak gerçekleşen toplam harcama kalemindeki artışın sebebi olmuştur. Yani ülkede gerçekleşen toplam kamu harcamalarındaki artışın sebebi transfer harcamalarına yapılan artıştan kaynaklanmaktadır. 1980' lerin sonuna doğru azalış gösteren transfer harcamaları 1991 ile birlikte yeniden artışa geçmiştir. O halde yıllar itibariyle gerçekleşen transfer harcamaları 1991 yılında % 6.2, 1992'de % 5.3, 1993' te % 8.5, 1994' te %9.2, 1995' te % 9,3, 1996' da % 12,2, 1997' de % 11.9, 1998' de % 13,4, 1999' da % 16.6 ve 2000' de % 18.4 olarak gerçekleşmiştir. Ortaya çıkan bu sonuçlar ile birlikte alınan kararlar doğrultusunda uygulanan politikalar cari ve yatırım harcamalarını kısıcı transfer harcamalarını arttırıcı yönde olmuştur

2.2.1.1.2. Konsolide Bütçe Gelirleri

Aşağıda şekil 6' da Konsolide Bütçe Dengesine ait toplam gelirler ve bu gelirler içinde büyük yer tutan vergi gelirleri ele alınmaktadır.

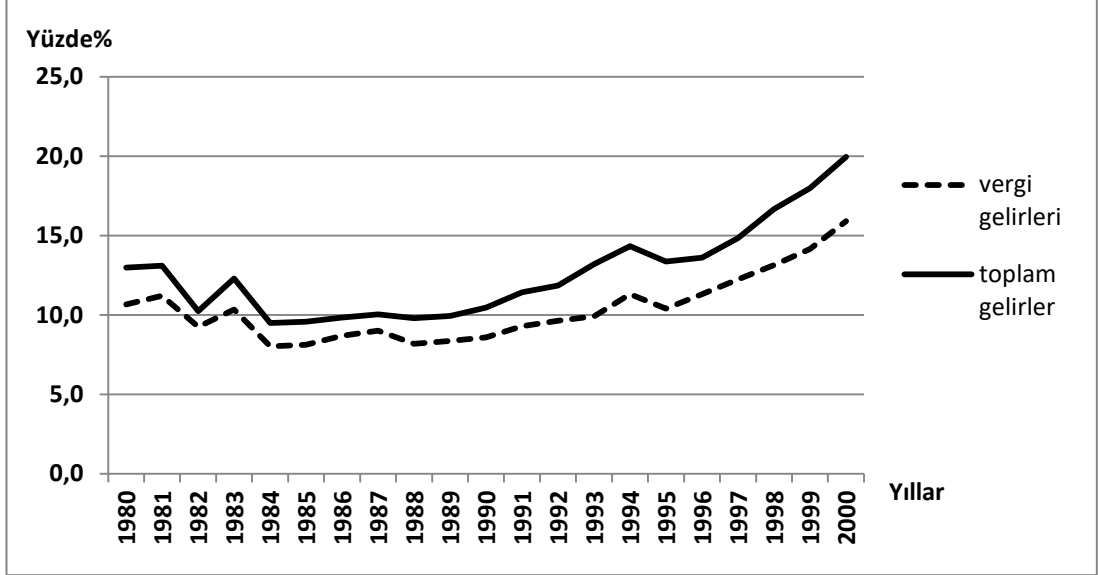
Konsolide Bütçe Gelirleri kaleminde yer alan vergi gelirleri ile toplam gelirler arasında çok büyük fark oluşmamasının sebebi, kamu harcamalarının büyük bir miktarının vergilerle finanse edilmesidir. Bu sebepten dolayı, maliye politikasının en önemli iki ayağından birini vergiler diğerini de kamu harcamaları oluşturmaktadır.

Vergi gelirleri verileri bu dönem aralığında; 1980' de % 10.7, 1981'de % 11.2, 1982' de % 9.3, 1983' de % 10.3, 1984' de % 8, 1985' de % 8.1, 1986' da % 8.7, 1987' de % 9, 1988' de % 8.2, 1989' da % 8.4 ve 1990' da % 8.6 olarak gerçekleşmiştir. Vergilerin yıldan yıla giderek genelde düşme yönünde bir seyir göstermesi, kamu kesiminin ve maliye politikasının etkinliğini düşürme politikası amacına paralel olarak gerçekleşmiştir. Fakat bu durum istenilen seviyeye ulaşmada yine de başarılı olamamıştır.

Vergi gelirlerine paralel bir çizgi oluşturan toplam kamu gelirleri değerleri ise; 1980' de % 13, 1981'de % 13.1, 1982' de % 10.2, 1983' de % 12.3, 1984' de % 9.5,

1985' de % 9.6, 1986' da % 9.8, 1987' de % 10, 1988' de % 9.8, 1989' da % 9.9 ve 1990' da % 10.5 olarak gerçekleşmiştir.

ŞEKİL 6: KONSOLİDE BÜTÇE GELİRLERİ (1980-2000)

KAYNAK: Kalkınma Bakanlığı (Konsolide Bütçe Dengesi (GSYH' ya Oranı))

1980' li yıllarda devam eden yıldan yıla artış gösteren vergi gelirleri 1990' lar ile birlikte bu artışa devam etmektedir. Yine vergi gelirlerinin, toplam vergilerle olan ilişkisine bakıldığında vergi gelirlerinin büyük bir çoğunluğunun Konsolide Bütçe gelirlerini oluşturmakta olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda vergi gelirleri yıllar itibariyle; 1991' de % 9.3, 1992' de % 9.6, 1993' te % 9.9, 1994' te % 11.3 oranına çıkış yapıp, 1995' te % 10.4 oranına düştükten sonra 1996' da % 11.3 oranına tekrar yükselip, 1997' de % 12.2, 1998' de % 13.1, 1999' da % 14.2 ve 2000' de % 15.9 olarak gerçekleşmiştir.

Toplam gelirlerin seyrine bakılacak olursa vergi gelirleri ile paralel olarak seyir göstermektedir. Bu bağlamda toplam gelirler yıldan yıla; 1991' de % 11.4, 1992' de % 11.9, 1993' te % 13.2, 1994' te % 14.3 oranına çıkış yapıp, 1995' te % 13.4 oranına düştükten sonra 1996' da % 13.6 oranına tekrar yükselip, 1997' de % 14.8, 1998' de % 16.7, 1999' da % 18 ve 2000' de % 19.9 olarak gerçekleşmiştir.

2.2.1.2. Tüketici Fiyat Endeksleri (TÜFE)

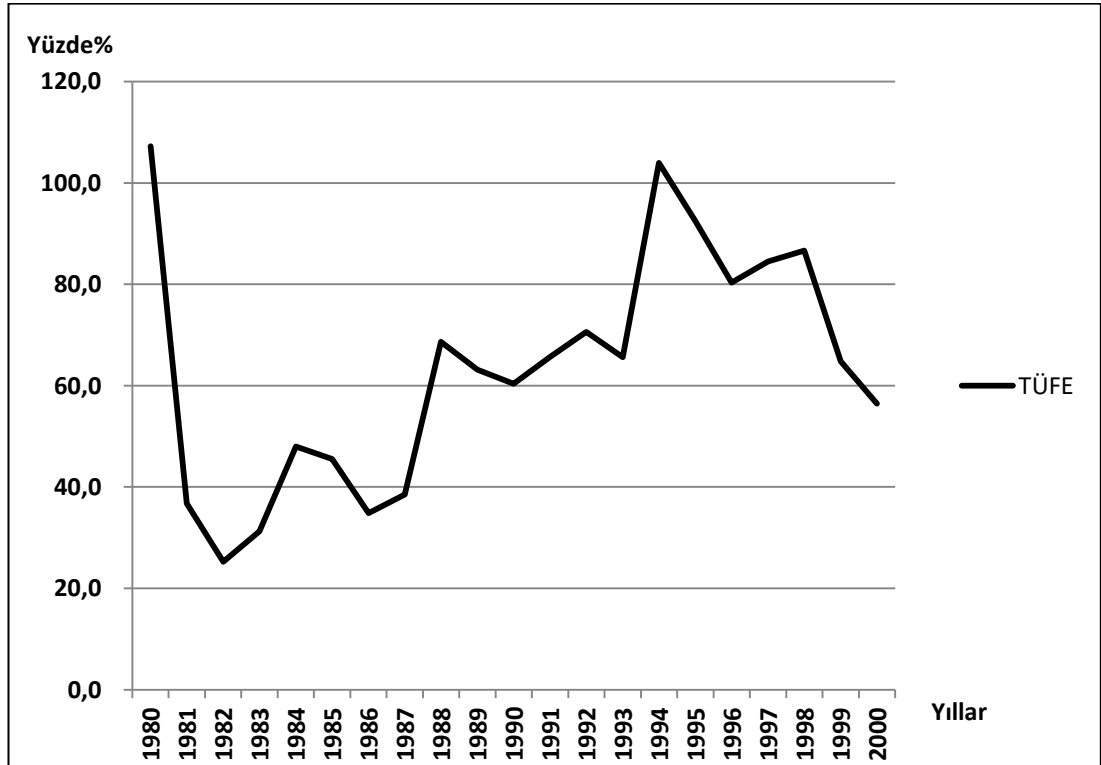
TÜFE, şehirlili tüketicilerin bütçelerini temsil eden sabit mallar ve hizmetlerden oluşan bir sepetin satın alma maliyetlerini ölçer (Dornbusch ve Fischer, 1994: 36).

Aşağıdaki şekil 7’ de ele alınan değerler TÜFE rakamlarının 12 aylık yüzdelerik değişimlerinin, ağırlıklı ortalaması alınarak oluşturulmuştur.

TÜFE, hane halklarının tüketimine yönelik mal ve hizmet fiyatlarının zaman içindeki değişimini ölçmekte olup, piyasada tüketime konu olan mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki değişimi ölçerek enflasyon oranını hesaplamakta kullanılmaktadır. Bu amaca yönelik olarak hane halklarının, yabancı ziyaretçilerin ve kurumsal nüfusun yurtiçinde yaptığı tüm nihai parasal tüketim harcamaları dikkate alınmıştır (Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2016).

1980’ de var olan % 107.2 oranında gerçekleşmiş olan yüksek enflasyon rakamı, aslında alınan 24 Ocak Kararlarının tam zamanında alındığını ve uygulamaya geçilerek 1981’ de % 36.8 ‘e düşmesiyle görülmektedir. Ve devamında oluşan TÜFE değerleri 1982’ de % 25.2, 1983’ de % 31.2, 1984’ te % 48 oranında tekrar artış göstererek 1985’ te % 45.5, 1986’ da % 34.9 ‘ a düşmüştür. 1987 yılı ile birlikte % 38.5 oranında gerçekleşmesi ve fiyatlardaki bu istikrarsız artış ve azalışların 1988’ de % 68.6, 1989’ da % 63.1 ve 1990’ da % 60.4 olarak devam etmesi ile birlikte yüksek enflasyon rakamları yaşanmıştır.

ŞEKİL 7: TÜKETİCİ FİYAT ENDEKSLERİ (1980 – 2000)

KAYNAK: TÜİK³

³ 1983-87 dönemi için DiE 1978-79=100, 1987-1994 dönemi için DiE 1987=100, 1995-2003 dönemi için DiE 1994=100 bazlı endeksler kullanılmıştır.

1980' de gerekleŒmiŒ olan % 107.2 oranındaki yüksek fiyat oranının zaman zaman % 25' ler – 30' lara kadar dŒmesi kısmen de olsa baŒarı saėlamıŒ olsa da diğer yıllarda gerekleŒen fiyat oranları istenilen hedeflere ulaŒmak için pekte baŒarılı bir Œekilde seyir gsterememiŒtir. TÜFE oranlarının bu kadar yüksek seviyede olması enflasyon rakamları olarak dŒnldėnde, ülke kalkınması için gerekleŒmesi gereken istikrarlı bir fiyat politikasını yansıtmamaktadır. Çünkü zaman zaman görülen fiyat oranlarında dengesiz artıŒ ve azalıŒlar gerekleŒmiŒtir. Bu durum ülke kalkınması için planlanan politikaların aksamasına neden olmaktadır.

Altıncı beŒ yıllık kalkınma planı ile birlikte enflasyonist beklendiğerlere yol amayan, istikrarlı bir fiyat politikası, düzenli bir üretim artıŒını hedefleyen bir politika ngrlmŒtr. Fiyat artıŒlarına engel olmakla birlikte enflasyonla mücadelede talep kontrolünün yanı sıra arzı arttırıcı politikaları benimsemek ve fiyat artıŒlarında önemli bir faktör olan kamu açıklarını kontrol altında tutarak, kamu harcamalarını kısıp kamu gelirlerinde artıŒ hedeflenerek hem para hem maliye politikalarını etkin kılma hedeflenmiŒtir (Devlet Planlama TeŒkilatı, 1989: 35).

Bu hedefler doğrultusunda gerekleŒen TÜFE rakamlarına bakılacak olursa 1980' lerden gelen dengesizlik ve istikrarsızlığın devam ettiğini ifade etmek mümkündür. TÜFE rakamları; 1991' de % 65.7, 1992' de % 70.6, 1993' te % 65.6 oranında deėiŒme gösterirken 1994 yılında yaŒanan ekonomik kriz ile birlikte bu durum % 103.9 seviyesine ıkmıŒ, daha sonra 1995' te % 92.4, 1996' da % 80.3, 1997' de % 84.5, 1998' de % 86.7, 1999' da % 64.8 seviyesine dŒŒ gerekleŒerek, bu dŒŒ 2000' de % 56.4 oranında devam ederek gerekleŒmiŒtir.

1994 yılına kadar hedeflenen planlamada istenilen amaca ulaŒılamamıŒtır. Enflasyon yine artıŒlar ve azalıŒlar göstererek dengesizliğini srdrmŒtr. Enflasyon rakamlarının  hanelere kadar çıktığı görülmektedir. Yedinci beŒ yıllık kalkınma planı ile hemen hemen enflasyon ile mücadelede benzer amaçlı politikalar yürütülmesiyle birlikte 1998 yılından itibaren TÜFE rakamlarının dŒme eğilimi gösterdiği görülmektedir.

2.2.1.3. Faiz Oranları

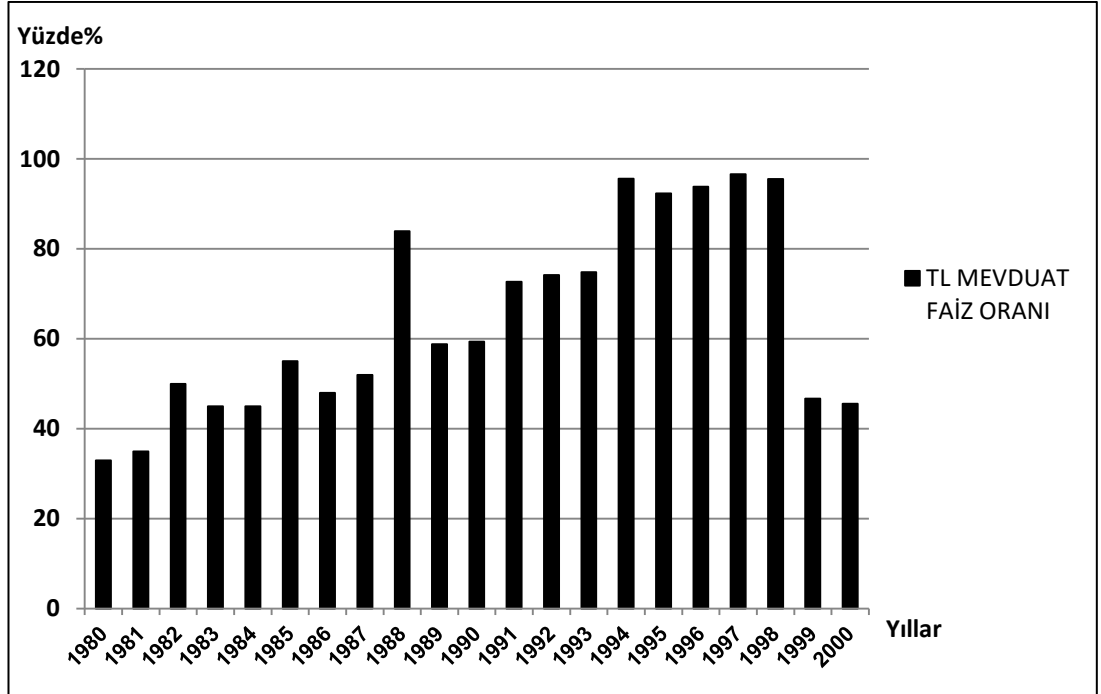
Kamu harcamalarındaki artıŒın ilk etkisi faizlerde meydana gelen artıŒlar olarak gerekleŒeceėinden dolayı konjonktürel mali dengelerle uyumlu olarak tüm iktisadi dengeleri etkilemesi açısından faiz oranlarındaki deėiŒimler kurulacak olan model için önem arz etmektedir (zker, 2003: 102).

Faiz oranları kapsamında alınan TL mevduat faiz oranlarının 1980 – 2000 yıllarında aldığı değerler Œekil 8' de gsterilmiŒtir. Verilere göre 1980' de % 33,

1981’de % 35, 1982’ de % 50, 1983’ de % 45, 1984’ de % 45, 1985’ de % 55, 1986’da % 48, 1987’ de % 52, 1988’ de % 83.9, 1989’ da % 58.8 ve 1990’ da % 59.4 olarak gerçekleşmiştir.

Bu dönemde uygulanmaya çalışılan politikalardan biri de yüksek faiz oranları uygulayarak özel sermayeyi yurt içine çekmektir. Özel sektör sermaye girişini sağlayabilmektir. Bu politika gereği faiz oranlarının bir yandan yükselme eğilimi gösterirken diğer yandan, 1983’ te, 1986’ da ve 1989’ da düşme eğilimi gösterdiği görülmekte, fakat en çok dikkat çekilecek oranın 1988 yılı sonu, 1989 yılı başında yaşanan Orta Doğu Krizi’nin etkileri sonucunda, 1988 yılı faiz oranlarının % 83.9’ a çıkmış olmasıdır.

ŞEKİL 8: FAİZ ORANLARI (1980 – 2000)

KAYNAK: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB)

Özellikle 1994 krizi ile birlikte; Türkiye’nin dış borçlanmaya giderek kotasını doldurması ve bunun neticesinde iç kaynaklara başvurması, ülkenin kredi notunun düşürülmesi, borç açıklarının kapatılamaması vb. olarak gerçekleşen finans piyasalarındaki olumsuz etki ilk olarak faiz oranları artışlarıyla sonuçlanmıştır (Bayraktar, 2009: 290).

1980’ lerde devam eden faiz politikası özel sektörün ilgisini çekmek için sürdürülmüştür. 1993 ‘ e kadar sabit bir oranda ilerleme gösteren faiz oranları 1994 döviz krizi ile birlikte faizler % 95’ ler civarını görmüştür. 1998’ de dahil olmak üzere

bu artışlar bir kaç yıl devam etmiştir. Fakat 1999 ve 2000 yıllarına gelindiğinde bu oran % 95.5' ten sırasıyla % 46.7 ve % 45.6' ya kadar düşüş göstermiştir.

O halde faiz oranları yıllar itibariyle; 1991' de % 72.7, 1992' de % 74.2, 1993'te % 74.8, 1994' te % 95.6, 1995' te % 92.3, 1996' da % 93.8, 1997' de % 96.6, 1998' de % 95.5, 1999' da % 46.7 ve 2000' de % 45.6 olarak gerçekleşmiştir.

Gelişmekte olan ülkelerde işletmeler, bankalarca verilen kredilere olan bağlılığının çok yüksek seviyelerde olmasından dolayı; faiz oranındaki artışın etkisi ile ortaya çıkacak dışlama etkisinin boyutu da yüksek olacaktır (Badawi, 2003: 785). Faiz oranlarının 1998 yılından sonra azalış göstermesine rağmen özel sektör yatırımlarının yeterli miktarda artış göstermemesi, ekonomi piyasalarına olan güvenin zayıfladığı ve yatırımcılarda geleceğe yönelik iyimser beklentilerin azalması gibi nedenlerden dolayı olmuştur ve sonuç olarak 1998 Rusya krizinin de etkisiyle yatırımcılar uzun dönemli yatırımlar yapmak yerine spekülatif ve kısa dönemli yatırımlar yapmayı veya tasarrufa gitmeyi tercih etmişlerdir (Kalem, 2015: 50).

2.2.1.4. İthalat, İhracat ve Yurtiçi Tasarrufları

Yurtiçi tasarruflarının artırılmasıyla, ülke içindeki talep miktarının kısılarak, yurtiçi üretim mallarının ihracata yöneltilmesine dayalı olan ihracatı artırma politikası hedeflenmektedir. İzlenen bu politika ile birlikte yurtiçi tasarruf miktarları 1980' de %33, 1981'de % 35, 1982' de % 50, 1983' de % 45, 1984' de % 45, 1985' de % 55, 1986' da % 48, 1987' de % 52, 1988' de % 83.9, 1989' da % 58.8 ve 1990' da %59.4 olarak gerçekleşmiştir. Ekonomide başta fiyat artışları ile birlikte diğer ekonomik sebeplerden dolayı tasarruf sağlanamamış ve ülke içi mallara talep oranı düşürülememiştir.

Başlangıçta yurtiçi tasarruf miktarı artış göstermesine rağmen istenilen seviyelere ulaşılamaması neticesiyle birlikte ihracat oranlarında da beklenen düzey elde edilememiştir. Aksine hem ithalat hem de ihracat hareketleri inişli çıkışlı değerlerle sonuçlanmıştır.

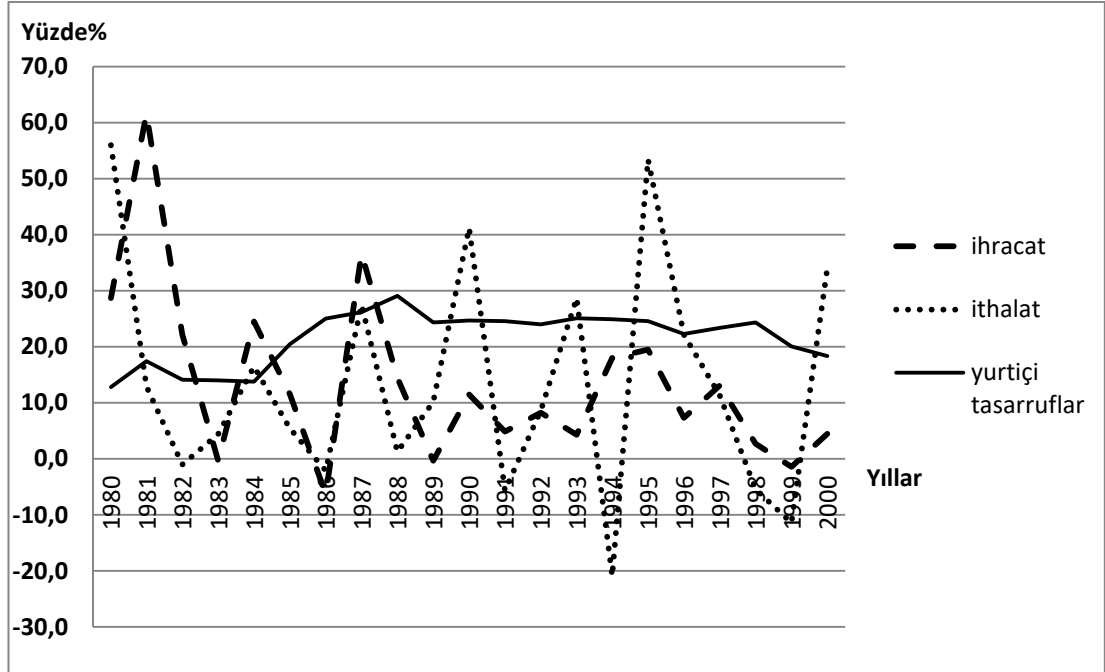
Şekil 9' a baktığımızda 1980 başlarında ihracatı arttırmaya yönelik politikalarla birlikte ihracat oranı % 28,7' lerden, 1981' de % 61,6' ya sıçrama yaparak 1982' de % 22' lere doğru hızlı bir düşüş yaşanmıştır ve bu düşüş akabindeki yılda % -0,3 değeri ile negatiflere düşmüştür. Fakat 1980 yılı ile birlikte dışa dönük bir ekonomi anlayışı benimsendiğini göz önünde bulundurarak 1980 ve 1981 'de gerçekleşen sırasıyla % 28.7 ve % 61.6 ihracat değerleri başlangıç için iyi bir sonuçtur. 1984' te 24,5 oranında tekrar bir artış göstermiş fakat ihracattaki istikrarsızlık 1986 ve 1989 yıllarında negatif seyir göstererek sırasıyla % -6,3 ve %-

0,3 değerlerini almıştır. İhracattaki bu negatif seyirlerin sıkça yaşanmasının sebebi olan, ülke üretiminin ancak yurtiçi talebini karşılaması ve tasarruf miktarının düşük seviyelerde gerçekleşmesiyle birlikte bu durum, 1980 döneminden sonra yapılan politikaların başarısızlıkları ile sonuçlanmıştır.

İthalat rakamlarını ele aldığımızda; 1980' de % 56, 1981'de % 12.9, 1982' de % -1, 1983' de % 4.4, 1984' de % 16.5, 1985' de % 5.5, 1986' da % -2.1, 1987' de % 27.5, 1988' de % 1.3, 1989' da % 10.2 ve 1990' da % 41.2 olarak gerçekleşmesi sonucu planlanan hedeflere ve istikrara ulaşılamamıştır. İthalat rakamlarının da bazı yıllarda negatif bir değişim göstermesi, ihracata paralel olarak gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

ŞEKİL 9: İTHALAT, İHRACAT VE YURTIÇİ TASARRUFLARI (1980 – 2000)

KAYNAK: TÜİK, 2016 Ve KALKINMA BAKANLIĞI, YATIRIM VE TASARRUF GÖSTERGELERİ

1980' lerde ithalatı arttırmak için uygulanan politikardan biri olarak, yurtiçi tasarruf miktarının yüksek olmasını sağlamak 1991' li yıllarda stabil bir şekilde çok az oranda azalarak ilerlemektedir. Şöyle ki yurtiçi tasarruflar; 1991' de % 72.7, 1992'de % 74.2, 1993' te % 74.8, 1994' te % 95.6, 1995' te % 92.3, 1996' da % 93.8, 1997' de % 96.6, 1998' de % 95.5, 1999' da % 46.7 ve 2000' de % 45.6 olarak gerçekleşmiştir.

Yedinci beş yıllık kalkınma planı gereği, ithalatta daha dengeli bir politika izlenmesi hedeflenmiş, yurtiçinde haksız rekabet ortamı yaratabilecek ve çevre sağlığı açısından yeni düzenlemelerin oluşmasına önem verilmiştir. Fakat ithalat

hareketlerine bakıldığında aşırı yükselmeler ile birlikte kriz dönemlerinde iç piyasada yaşanan sıkıntılardan ötürü aşırı düşüşler gerçekleşmiş hatta negatif oranlarda değerler ortaya çıkmıştır. O halde ithalat rakamlarını ele alacak olursak; 1991' de % -5.6, 1992' de % 8.7, 1993'te % 28.7, 1994' te % -20.9, 1995' te % 53.5, 1996' da % 22.2, 1997' de % 11.3, 1998' de % -5.4, 1999' da % -11.4 ve 2000' de % 34 olarak gerçekleşmiştir.

İhracat kalemine önem verildiği bu dönemde de, dış piyasa talebine yönelik malları arz etmek, verimliliği arttırmak ve sektörel olarak uzmanlaşmak gibi pek çok konuda ihracatı destekleyici politikalar ile hedefler belirlenmiştir. Meydana gelen ihracat rakamları; 1991' de % 4.9, 1992' de % 8.2, 1993' te % 4.3, 1994' te % 18, 1995' te % 19.5, 1996' da % 7.3, 1997' de % 13.1' e tekrar yükselmişken 1998 yılı ile birlikte % 2.7 ve 1999' da % -1.4 oranında negatife düşmüştür ve 2000' de tekrardan toparlanarak % 4.5 seviyesine yükselmiştir. Gerçekleşen değerlere bakıldığında ise zaman zaman ithalat kadar aşırı olarak artış ve azalışlar gerçekleşmese de, istikrarlı bir artış gerçekleşmemiştir.

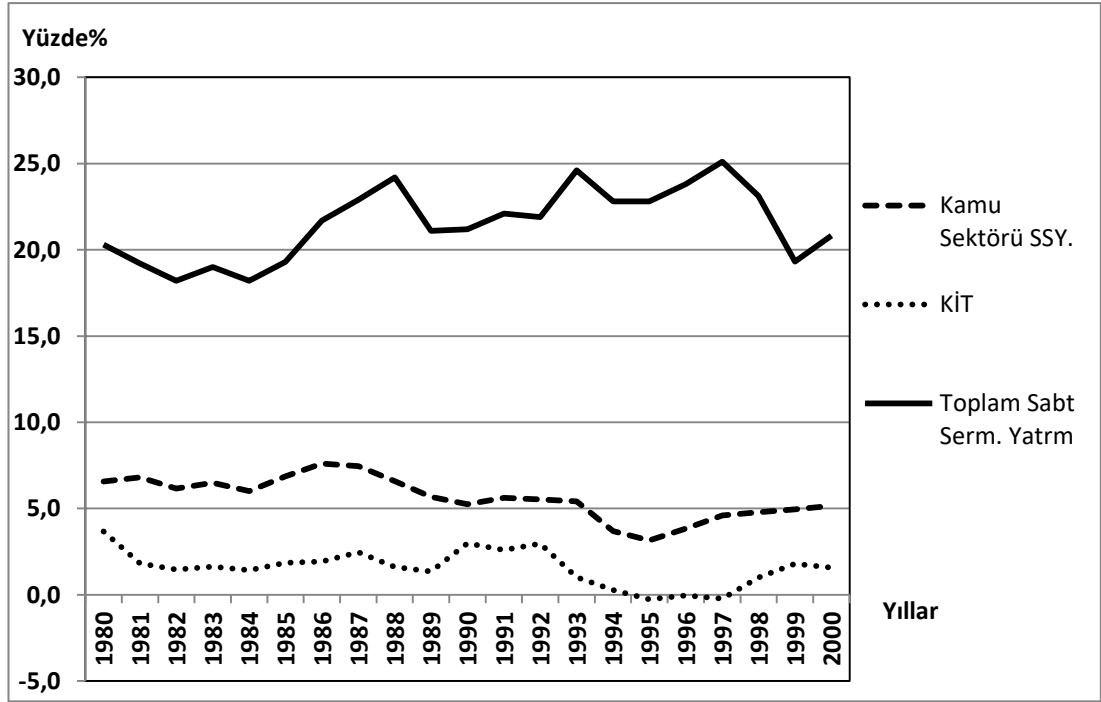
2.2.1.5. Kamu Sabit Sermaye Yatırımları ve KİT' ler

Kamu harcamaları olarak, toplam sabit sermaye yatırımlarını oluşturan iki temel kalemlerden biri olan kamu sabit sermaye yatırımları şekil 10' da gösterilmiştir. Devletin ülke içerisinde yapmış olduğu kamu sabit sermaye yatırım harcamalarının GSYH içerisindeki payı dikkate alınarak oluşturulmuş veri seti, kamu sektörü sabit sermaye yatırımları ile özel sektör sabit sermaye yatırımlarının toplamından oluşan toplam sabit sermaye yatırımlarının GSYH içindeki payı ele alınmıştır. Kamu İktisadi Teşebbüsleri, kamu girişimciliği içinde en büyük paya sahip olan kuruluşlardır. Bu nedenle, aşağıdaki şekilde kamu girişimciliği finansmanı ile ilgili olarak ve devletin ekonomiye müdahalede önemli bir yer tutan KİT' lere yapılan harcamalara yer verilmektedir.

Kamu sabit sermaye yatırım harcamalarının GSYH içindeki payları; 1980' de % 6.6, 1981'de % 6.8, 1982' de % 6.2, 1983' de % 6.5, 1984' de % 6, 1985' de % 6.9, 1986' da % 7.6, 1987' de % 7.4, 1988' de % 6.6, 1989' da % 5.7 ve 1990' da % 5.2 olarak gerçekleşmiştir. Kamunun ekonomi içerisindeki payının azaltılmasına yönelik benimsenen politika da göz önünde tutularak ve grafiğin devletin ekonomideki etkinliğini sembolize ettiğini dikkate alırsak, aslında kamunun ekonomideki payının azalmadığını aksine bazı yıllarda artışlar yaşandığı sonucuna varılmıştır.

KİT'ler 1980'lerin ilk yıllarında azalma eğilimi göstermiş olmasına rağmen 1990' a kadar neredeyse sabit miktarda denilebilecek kadar yakın seviyelerde gerçekleşmiş ve KİT' lere yapılan harcamalar ciddi oranlarda azalma veya artış göstermemiştir diyebiliriz. Planlandığı üzere; KİT' lerin bütçe payında yeniden düzenlemeye gidilip, alacağı payın azaltılması konusundaki çalışmaları, en azından artış göstermese dahi eski seviyesini korumasıyla bu konudaki uygulamalar başarıya ulaşamamıştır.

ŞEKİL 10: KİT' LER, TOPLAM VE KAMU SABİT SERMAYE YATIRIMLARI (1980 – 2000)

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, Sabit Sermaye Yatırımları

5 Nisan 1994 kararları ile birlikte izlenen politikalarda kamu açıklarını daraltmak hedeflenmiştir. Böylece kamu harcamalarının kontrol altına alınması, yatırım harcamalarında kısıtlamalara gidilmesi ve KİT' lerin payı biraz daha kısıtlanarak, özelleştirmeye gidilmesi planlanmıştır.

Hedeflenen bu amaçlar doğrultusunda kamu sektörü sabit sermaye yatırımlarında azalmalar meydana gelmiştir. Fakat bu durum çok yüksek bir farkla oluşmuştur. Özellikle 1994 krizi ile birlikte etkisinin devam ettiği 1995 yılından sonra sabit bir seviyede gerçekleşmiştir. Şöyle ki kamu sektörü sabit sermaye; 1991' de % 5.6, 1992' de % 5.5, 1993'te % 5.4, 1994' te % 3.7, 1995' te % 3.1, 1996' da % 3.8, 1997' de % 4.6, 1998' de % 4.8, 1999' da % 4.9 ve 2000' de % 5.2 olarak gerçekleşmiştir.

Ekonomide etkinliği ve verimliliği artırmak amacıyla zelleştirme Kanunu çıkarılarak gerekli kurumsal düzenlemeler oluşturulmuş, özel kesim veya yabancı sermayeli şirketlerin büyük altyapı projelerine katılımını sağlayacak Yap-İşlet-Devret modeline ilişkin yasal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir (Devlet Planlama Teşkilatı, 1995: 6).

KİT harcamaları; 1991' de % 2.6, 1992' de % 3, 1993'te % 1, 1994' te % 0.3, 1995' te % -0.3, 1996' da % -0.1, 1997' de % -0.2, 1998' de % 1, 1999' da % 1.8 ve 2000' de % 1.6 olarak gerçekleşmiştir. Özelleştirme Kanunu ile birlikte KİT' lere yapılan harcamalarda düşüş göstermiştir. Bazı yıllarda negatif oranlarda sonuçlar yaşanmıştır.

Toplam sabit sermaye yatırımları oranlarına bakıldığında istikrarlı bir durum sergilenememiştir. Toplam sabit sermaye yatırımlarının oluşmasında özel sektör yatırımlarının daha çok pay aldığı anlaşılmaktadır. İnişli ıkışlı değerlerle birlikte toplam sabit sermaye; 1991' de % 22.1, 1992' de % 21.9, 1993'te % 24.6, 1994' te % 22.8, 1995' te % 22.8, 1996' da % 23.8, 1997' de % 25.1, 1998' de % 23.1, 1999'da % 19.3 ve 2000' de % 20.8 olarak gerçekleşmiştir.

2.2.1.6. Kamu Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı

Yukarıda ele alınan kamu sabit sermaye yatırımlarının aynı yıllar içerisindeki sektörel dağılımının nasıl gerçekleştiğini, hangi sektörlere ağırlık verildiği şekil 11'de yer almaktadır.

Kamu sektörü sabit sermaye yatırımlarının 1980 ve 1990 yılları arasında en büyük payı ulaştırma sektörüne ait olduğu ve akabinde enerji sektörü, imalat sektörü, diğer hizmetler, tarım sektörü, madencilik sektörü, eğitim sektörü, konut sektörü, sağlık sektörü ve turizm sektörü yer almaktadır.

İmalat sektörü her ne kadar üçüncü konumda pay almış olsa da aslında git gide yıldan yıla bir azalma gösterdiğini görmekteyiz. Bu durum kamu harcamalarının üretim amaçlı değil de ulaştırma, enerji ve alt yapı gibi yüksek maliyetteki yatırımların özel sektör tarafından karşılanamayacağı yatırımlar üzerinde gerçekleşmiştir.

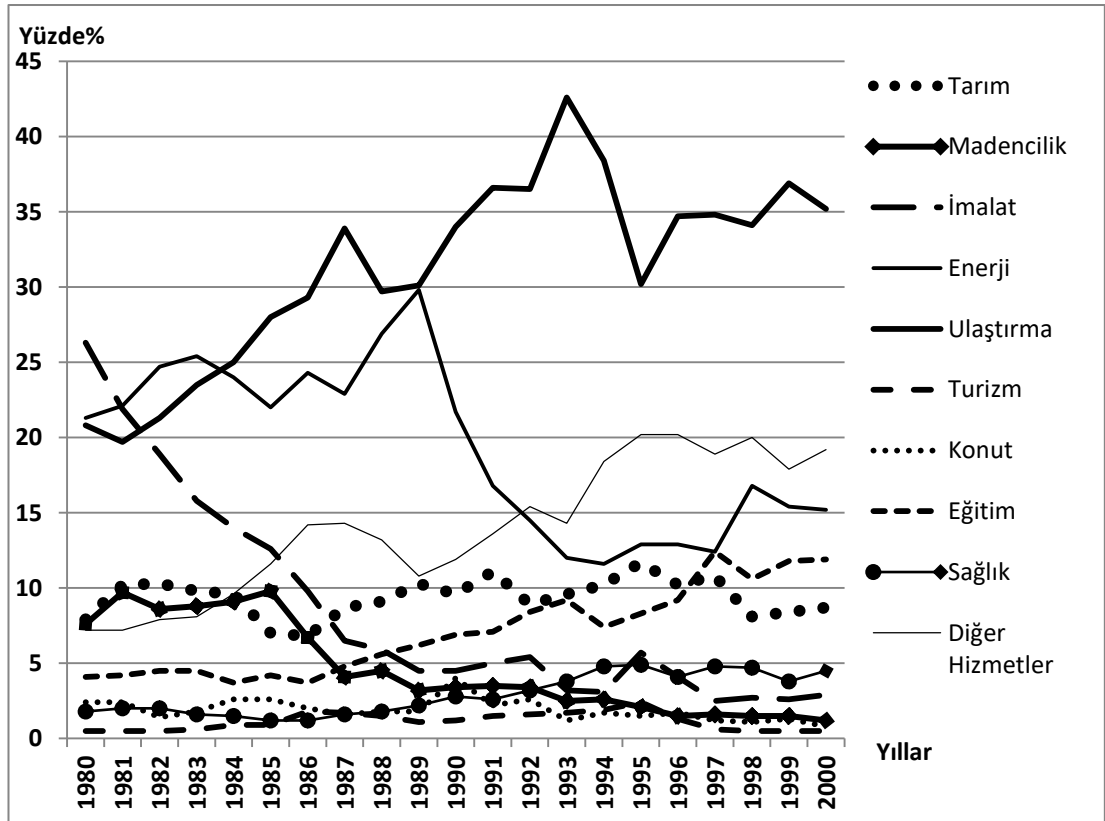
Turizm en düşük paya sahip olurken, eğitim ve sağlık alanlarında yapılan harcamalarda büyüme açısından önemli bir yere sahip olmasına rağmen düşük seviyede kalmıştır. Kalkınmanın temel esas alındığı bir ülkede, toplumun gücünü oluştırmada eğitimin büyük bir yere sahip olması ve bu amaçla eğitim alanında hedeflenen planların gerçekleştirilmesi bakımından eğitim sektörünün düşük

seviyelerde sonuç göstermesi istenen başarıya ulaşmada olumlu bir sonuç vermemektedir.

Kamunun piyasadaki etkinliğini azaltmak için kamu yatırım harcamalarının alt ve üst yapının düzenlenmesi amacıyla da paralel olarak alınan kararlar gereği, hedeflenen sektörlere yoğunlaşması planlanmaktaydı. Kamu harcamalarının devletin temel görevlerinden olan alt ve üst yapı çalışmaları, sosyal amaçlı alanlarda yoğunlaştığı dikkat çekmektedir. Şöyle ki, ulaştırma alanında yapılan yatırımların boyutu 1987 yılında % 33.9 ve 1990 yılında % 34 oranında artarak tepe yapmıştır. Bu verilerle birlikte yapılan kamu harcamalarının toplumun ihtiyacının yoğun olduğu yol, köprü, baraj ve alt yapıda değerlendirildiği sonucuna ulaşılmaktadır.

İhracatı arttırmaya yönelik bir politikanın sürdürülmesi ve özel sektör yatırımlarının teşvik edilmesi de göz önünde bulundurulduğunda; gerekli alt yapı çalışmalarının yapılmasıyla ve buna ilave olarak enerji alanında da uygun bir alt yapının oluşmasıyla hem ihracatı arttırıp hem de özel sektör yatırımları için uygun bir zemin hazırlanması konusundaki çalışmaların gerçekleştiği ifade edilebilir.

ŞEKİL 11: KAMU SABİT SERMAYE YATIRIMLARININ SEKTÖREL DAĞILIMI (1980 – 2000)

KAYNAK: KALKINMA BAKANLIĞI- Sektörler İtibarıyla Kamu Sabit Sermaye Yatırımları

Kamu sabit sermaye yatırımlarının sektörel dağılımı incelendiğinde bahsi geçen yıllarda en çok payı tıpkı 1980' lerde olduğu gibi ulaştırma sektörü almıştır. Akabinde diğer hizmetler toplamı gelirken enerji sektörü, eğitim sektörü, tarım sektörü, sağlık sektörü, imalat sektörü, madencilik sektörü, konut sektörü ve son olarak turizm sektörü vardır.

Bu dönemde planlanan politikalar gereği kamu yatırımlarının eğitim ve sağlık alanında artırılması hedeflenirken oluşan bu planda hem eğitim hem de sağlık sektörü yeterli seviyeye ulaşamamıştır.

Tarım sektöründe teknik açıdan gelişim sağlanması yoluyla üretimi arttırmak için yapılan çalışmalar tarıma zaman zaman yapılan yatırımları arttırmıştır fakat yeterli miktarda sonuç elde edilememiştir.

Madencilik sektöründe ise doğal kaynaklara ulaşmak ve bu kaynakların yeterli olarak verimli bir şekilde değerlendirilemediğini görmekteyiz.

Enerji sektörü üretim yada kısaca ülke kalkınması açısından kilit nokta oynaması bakımından, ülkeye girişi, kullanıcılara ulaşımı ve değerlendirilme maliyetinin uygun olması bakımından bir çok noktada önem kazanmasından dolayı enerji sektörüne yapılan yatırımlar zamanla artış göstermiştir.

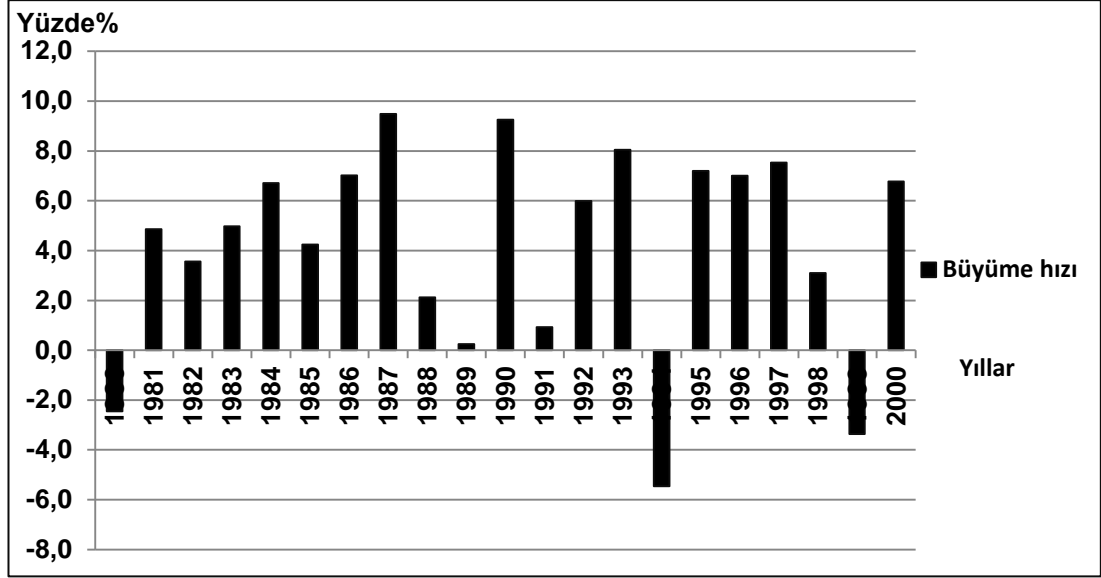
Alt yapı ve üst yapı çalışmalarına verilen önemin bu dönemlerde de önem taşıdığını ve yapılan kamu yatırımlarının büyük bir payını ulaştırma sektörünün oluşturmasından anlaşılabilir.

2.2.1.7. Büyüme Hızı

Bir ülkenin gelişmişlik düzeyini belirleyen en temel faktör o ülkeye ait büyüme rakamlarıdır. Hükümetler politikalarını belirlerken GSYH değerlerinin hep yüksek olmasını hedeflemektedirler. Aşağıda şekil 12' de ele alınmış olan veriler, üretim yöntemiyle elde edilen GSYH' nın bir önceki yıla göre değişimini veren büyüme rakamları verilmektedir.

Şekil 12' ye göre büyüme hızı, 1980 yılında % -2.4 oranında negatif bir büyüme gerçekleşmesiyle birlikte alınan 24 Ocak Kararlarıyla birlikte sonraki yıllarda büyüme oranları artış göstermeye başlamıştır. 1985, 1988 ve 1989 yıllarında sırasıyla; % 4.2, % 2.1 ve % 0.3 değerindeki büyüme hızlarında tekrar bir düşüş gerçekleşmiştir. 1988 ve 1989 yılları, küresel piyasayı olumsuz yönde etkileyen kriz ile birlikte Türkiye ekonomisi de yüksek derecede etkilenmiştir ve 1989 yılında gerçekleşen büyüme hızı neredeyse % 0 seviyesinde sonuçlanmıştır.

ŞEKİL 12: BÜYÜME HIZI (1980 – 2000)

KAYNAK: KALKINMA BAKANLIĞI

Ülkenin temel hedeflerinin en başında büyüme hızının sürekli artış göstermesi ve bu istikrarın sağlanması gelmektedir. Bu amaç doğrultusunda GSYH rakamlarının artış göstermesi için çeşitli politikalar uygulanmaktadır.

Bahsi geçen yıl aralığında da her ne kadar büyüme rakamlarını yüksek seviyelerde gerçekleştirme amacı taşınsa da ortaya çıkan sonuçlar hedeflere ulaşamadığının bir göstergesidir.

Krizlerin nedenleri ne olursa olsun sonuçları ele alındığında, milli gelirin azalması sonucu, halk fakirleşmekte; mali piyasalardaki dalgalanmaların yaşanmasıyla da yatırımcılar zarar görmektedir (Takım, 2011: 339). Böylece; büyüme rakamlarının meydana gelen krizlerden dolayı etki altında kaldığını, çok düşük ve negatif bir oranda gerçekleşmesiyle anlaşılmaktadır ki kriz dönemlerinde en çok etkilenen faktör GSYH rakamlarıdır.

GSYH rakamının bir önceki yıla göre değişim oranını vermesiyle elde edilen büyüme hızı rakamları; 1991' de % 0,9' a düşerek, 1992' de % 6, 1993'te % 8 seviyesine çıkış yapmış fakat 1994 krizi ile birlikte % -5,5 seviyesinde negatif büyüme olarak meydana gelmiş, 1995' te % 7,2, 1996' da % 7, 1997' de % 7,5 oranında toparlanmıştır. 1998' de % 3,1 ve 1999' da % -3,4 oranında tekrar bir negatif oranında seyir göstermiştir. 2000 yılında bu durum % 6,8 oranında kısmen de olsa toparlama gerçekleşmiştir.

2.2.1.8. Dış Borç Stoku

Dış borçlanma, vadeleri uzun dönemi kapsayan nitelikte olmaları borç ödeme veya kısa vadeli borçların geri ödenmesi bakımından ekonomik açıdan pek faydası olmamasına rağmen alınan borcun yatırımlara dönüştürülmesinin sağlanması halinde büyümeye ve refaha olan katkısı oldukça faydalıdır. (Şahin, 2010: 66).

1980'li yıllarda uygulanacak olan politikalar doğrultusunda hedeflenen büyüme hızları, yatırım oranları ve kısaca ekonominin yeniden yapılanması adına gerçekleştirilecek olan hedeflerin başarıya ulaşmasında dış borçlar önemli bir yere sahiptir. Zaman zaman borç bulamama veya borçların geriye ödenememesi ve yaşanan zorluklarla birlikte Türkiye'nin dış borç stokunda bu dönem aralığında önemli derecede artışlar gerçekleşmiştir.

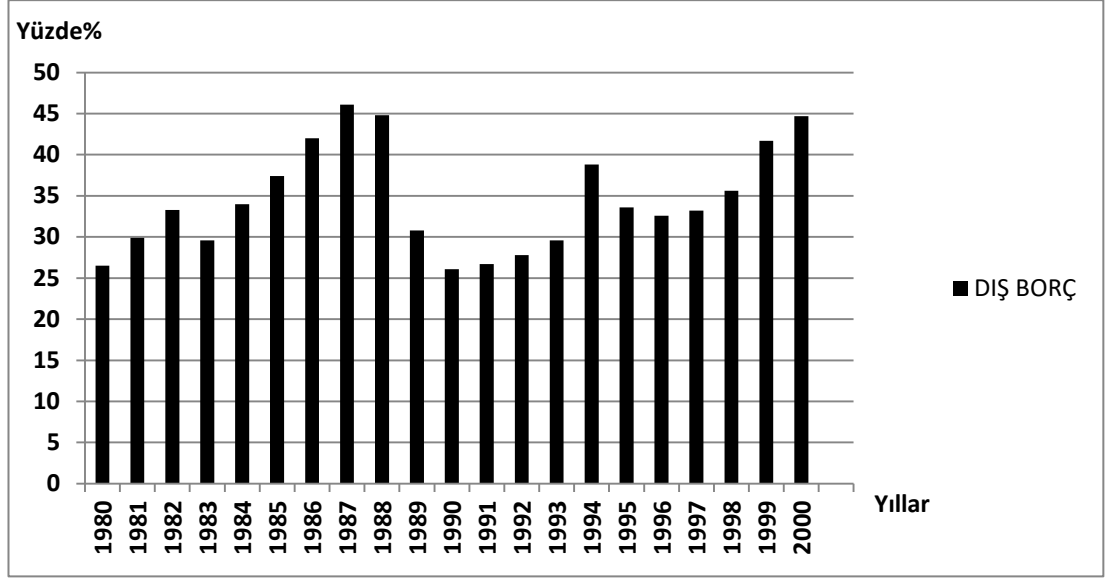
Şekil 13' te de görüldüğü üzere Türkiye'nin dış borç stokunun GSMH' ya olan oranı verilmektedir. Bu oranlar 1980' de % 26.5, 1981' de % 29.9, 1982' de % 33.3, 1983' de % 29.6, 1984' de % 34, 1985' de % 37.4, 1986' da % 42, 1987' de % 46.1, 1988' de % 44.8, 1989' da % 30.8 ve 1990' da % 26.1 olarak gerçekleşmiştir. Bu oranların özellikle 1987' deki % 46.1' lik bir oran gibi tepe yaparak, her yıl giderek yükseliş içinde olması ülkenin içinde bulunduğu dış borç yükünün oldukça fazla olduğunu ve vadesi geldiğinde borcun geri ödemede çeşitli zorluklarla karşılaştığını göstermektedir.

Dış borçların bu kadar yüksek olmasının sebepleri arasında ihracat gelirlerinin düşüklüğü, döviz kurunda ortaya çıkan kur farklarından dolayı yabancı para üzerinden alınmış olan borçların artış göstermesi ve yatırımların istenilen seviyelerde gerçekleştirilememesi göz önünde bulundurulabilir.

Türkiye' de durgunluk tehditi yaratan krizlerin yaşanmaya başlaması, GSMH'da düşüşlerin meydana gelmesi, ülkede yaşanan siyasi istikrarsızlıklar, ekonomide yaşanan finansal istikrarsızlıklar, 1994' te yaşanan ekonomik kriz ile birlikte reel faizlerin artış göstermesi ve döviz fiyatlarında yüksek artışların meydana gelmesi ülkenin taşıdığı borç yükünü daha da arttırmıştır ve ekonomik krizden kurtulmak için kamuya verilen yüksek faizli borçlar ile hem iç borç miktarında hem de dış borç miktarında artış göstermiştir (Karagöl, 2010: 8).

ŞEKİL 13: TÜRKİYE DIŞ BORÇ STOKU (1980 – 2000)

KAYNAK: (Egeli, 1992: 133)⁴ ve (Kalkınma Bakanlığı, 2015: 108-109)⁵

1980'lerin sonuna doğru gerçekleşmiş yüksek dış borcun 1991'li yılların başına doğru % 26.7 dolaylarında bir azalma meydana gelmiştir. Bu düşüş 1992'de % 27.8, 1993'te % 29.6 oranında gerçekleşmiştir. 1994 döviz krizi ile birlikte dış borçların % 38.8 oranında artış göstermektedir. Alınan önlemlerle ve kriz etkisinin azalması ile birlikte dış borç oranında 1995'te % 33.6 ve 1996'da % 32.6 olarak toparlanmalar meydana gelmiştir. Fakat 1997'de % 33.2 ile yavaş yavaş artış gösteren dış borç stoku, 1998'de % 35.6, 1999'da % 41.7 ve 2000'de % 44.7'ye sıçramıştır.

Dış borç stokunda dönem dönem toparlanmaya çalışıldığı görülse de yaşanan ekonomik istikrarsızlıkların dış borç stokunun artışının önünü kesememiş, daha da arttırmıştır.

2.2.2. Özel Sektör Açısından

2.2.2.1. Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımları

Toplam sabit sermaye yatırımlarını oluşturan iki kalemden bir diğeri olan özel sektör sabit sermaye yatırımlarının incelenmesi ve daha net anlaşılır bir şekilde ifade edilmesi sebebiyle kamu sektörü sabit sermaye yatırımları ile birlikte ele

⁴ 1980, 1981 ve 1982 yılları Toplam Dış Borç rakamlarının GSMH'ya oranı alınmıştır.

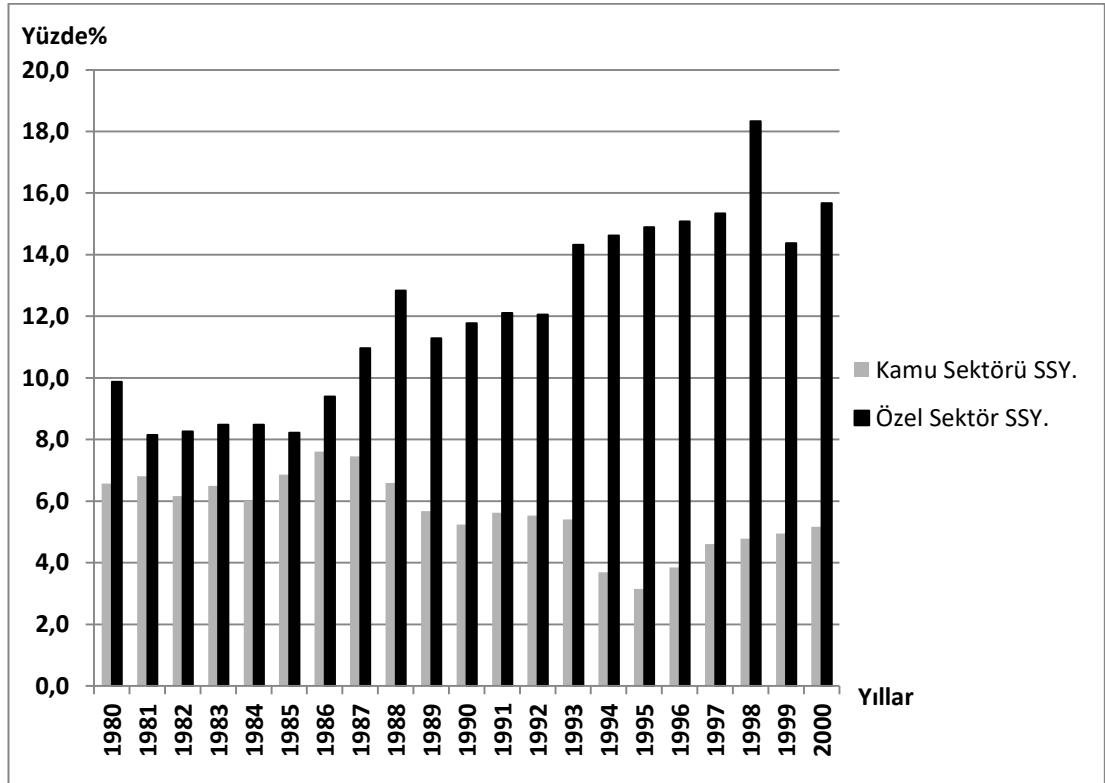
⁵ 1983 ve 2000 yılları arası Toplam Dış Borç rakamlarının GSMH'ya oranı alınmıştır.

alınmıştır. Daha önce şekil 10' da kamu sektörü sabit sermaye yatırımlarına yer verilmişti.

Özel sektör sabit sermaye yatırımları; 1980' de % 9.9, 1981' de % 8.1, 1982' de % 8.3, 1983' de % 8.5, 1984' de % 8.5, 1985' de % 8.2, 1986' da % 9.4, 1987' de % 11, 1988' de % 12.8, 1989' da % 11.3 ve 1990' da % 11.8 olarak gerçekleşmiştir. Özel sektör sabit sermaye yatırımlarının GSYH' dan aldığı değerlerden anlaşıldığı üzere, kamu sektörüne göre daha yüksek seviyelerde oluşmuştur. Bu durumda 1980' li yıllar boyunca, izlenmesi planlanan özel sektör yatırımlarına verilen önemin kısmen de olsa gerçekleştiği ifade edilebilir.

Özel sektör yatırımlarında, 1980'li yılların başlarında bir azalma ve durgunluk gerçekleşmiştir. Özel yatırımlardaki bu düşüşün 1980 sonrası yüksek faizler nedeniyle sermaye yatırımlarının maliyetinde meydana gelen artış sonucu olduğu söylenebilir (Kaya, 2010: 107).

ŞEKİL 14: ÖZEL SEKTÖR SABİT SERMAYE YATIRIMLARI (1980 – 2000)

KAYNAK: KALKINMA BAKANLIĞI

Kamu sektörü sabit sermaye yatırımları ve toplam sabit sermaye yatırımlarını önceki bölümlerde incelediğimizde toplam sabit sermayedeki artışların büyük bir payını özel sektör sabit sermaye yatırımlarının oluşturduğunu ve özel sektör sabit

sermaye yatırımları yıldan yıla bazı dönemlerde artış göstermesiyle birlikte kamu sektörünün aldığı payın çok daha düşük seviyelerde gerçekleştiği görülmekteydi.

Yukarıda şekil 14' ten de anlaşılacağı üzere kamunun payının azaltılması sonucu özel sektöre ait sabit sermaye yatırımlarının GSYH içindeki payları; 1991 ve 1992' de % 12.1, 1993' de % 14.3, 1994' te % 14.6, 1995' te % 14.9, 1996' da % 15.1 ve 1997' de % 15.3 seviyesinde sabit oranda değişimler yaşanmıştır. 1998 yılı ile birlikte bu değerler inişli çıkışlı sonuçlarla % 18.3, 1999' da % 14.4 ve 2000' de % 15.7 olarak gerçekleşmiştir. Özel sabit sermaye yatırımlarının 1994 krizi ile çok yüksek rakamlarda dengesizlik yaşamamış aksine artış oranını çok düşük seviyede de olsa korumuştur.

2.2.2.2. Özel Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı

Bu bölümde, bir önceki bölümde ele alınan özel sektöre ait sabit sermaye yatırımlarının sektörlere göre nasıl dağılım sergilediği ele alınmıştır. Şekil 15' te, gerçekleşen özel sermaye yatırımlarının hangi alanlara yöneltildiği ve değerlendirildiği konusunda bilgi vermektedir.

Şöyle ki, özel sektör sabit sermaye yatırımlarından en çok payı, toplamda aldığı değerler ile konut sektörü yer almaktadır ve devamında sırasıyla imalat sektörü, ulaştırma sektörü, tarım sektörü, diğer hizmetler toplamı, turizm sektörü, madencilik sektörü, enerji sektörü ve son sırayı paylaşan eğitim ve sağlık sektörleri gelmektedir.

Özel sektörün konut yatırımına göstermiş olduğu ilgi ve gerçekleşme payı çerçevesi içinde özellikle 1986' dan itibaren yükseliş göstermiş ve bu durum 1989 yılında % 54.1 değeriyle zirve yaparak, konut sektöründeki artışın geriye kalan tüm sektörlere göre kıyaslandığında toplam özel sektör yatırımları içinde yarısından daha fazla bir pay almıştır. Fakat buna nazaran 1981 yılı itibariyle konut sektörüne olan yatırımlar çok düşük olmasa da imalat sektörünün gerisinde kalmıştır. 1985 yılına kadar süren bu durum imalat sektörüyle birlikte, özel sektörün iç piyasalarda üretim açısından kamuya karşı büyük bir rekabet ortamı elde ettiği söylenebilir. Zira daha önce ele alınan kamu sabit sermaye yatırımlarının sektörel dağılımında, imalat sektörüne yapılan yatırımın toplam kamu sektörü sabit yatırımlar içinde gittikçe düşen bir eğilim gösterdiği vurgulanmıştı.

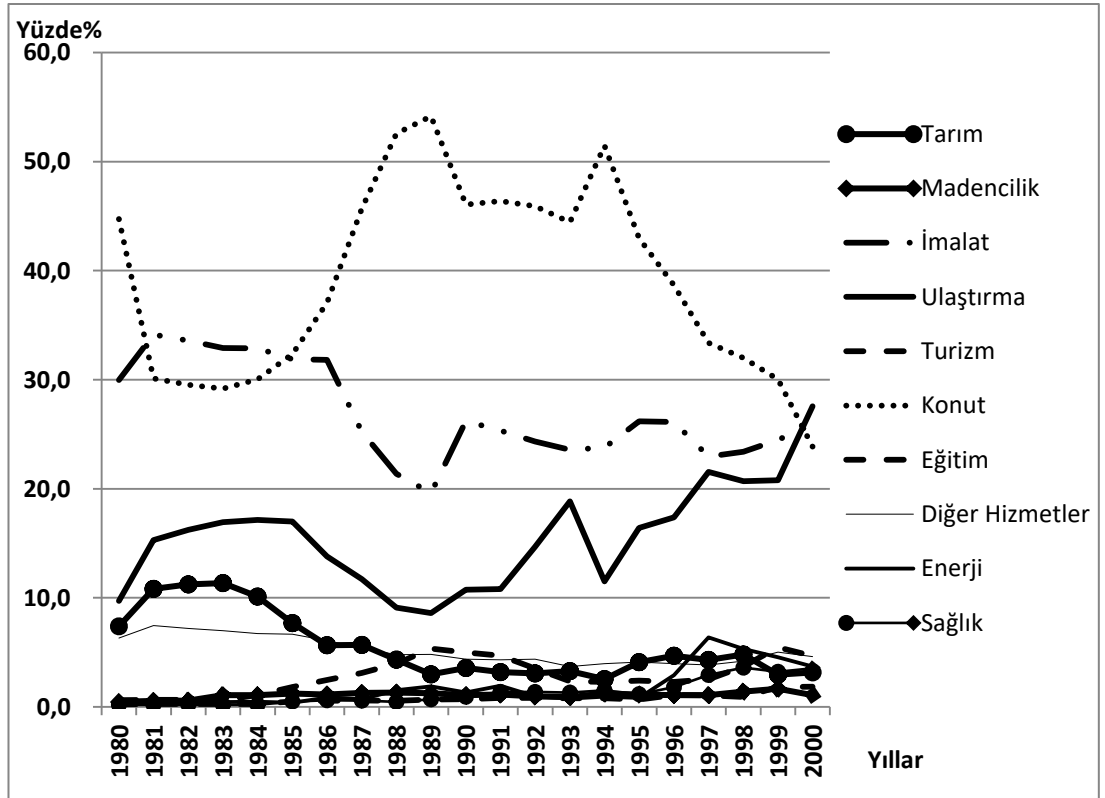
Dikkat çekilecek bir diğer noktanın eğitim sektörü, sağlık sektörü, enerji sektörü ve madencilik sektörü açısından yapılan yatırımların çok düşük olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Bu sektörlerle yapılan yatırım maliyetlerinin çok yüksek

olması ve gerekli alt yapının ülke içi koşullarına bağlı olarak yeterince gerçekleşmemesi sebebiyle özel kesim tarafından tercih edilmemiştir.

Sektörler itibariyle 1980 – 1990 dönemi boyunca yapılan hem kamu hem de özel sektörün oluşturduğu toplam sabit sermayenin dağılımı ise en çok pay alan sektörden en az pay alana doğru sıralandığında toplam içindeki payı şu şekildedir; konut sektörü, imalat sektörü, ulaştırma sektörü, enerji sektörü, tarım sektörü, diğer hizmetler toplamı, madencilik sektörü, turizm sektörü, eğitim sektörü ve sağlık sektörüdür.

Hava yolları ulaşımının piyasaya açılması ile birlikte özel sektörün ilgisini çekmiş ve bu dönemde yapılan sabit sermaye yatırım miktarı bu sektöre doğru kaymıştır. Kamu kesiminin sosyal ve fiziki altyapı çalışmalarına önem vermesi özel kesimin eğitim, sağlık, turizm, enerji, ve tarım gibi sektörlerde yatırım talebini geri planda bırakmasına sebep olmuştur. 1994 yılı da dahil olmak üzere konut yatırımlarına olan ilginin devam ettiğini söylemek mümkündür. Fakat 1994' ten sonra bu durum düşüş göstermesiyle seyir almıştır.

ŞEKİL 15: ÖZEL SABİT SERMAYE YATIRIMLARININ SEKTÖREL DAĞILIMI (1980–2000)

KAYNAK: KALKINMA BAKANLIĞI

Yukarıdaki şekil 15' te 1990' dan sonraki yıllarda da dikkatleri çeken temelde üç sektör gözükmektedir. Bunlar konut sektörü, imalat sektörü ve ulaştırma

sektörüdür. Özel sektör sabit sermaye yatırımlarının yoğunlaştığı bu üç sektör içerisinde en yüksek paya sahip olan ulaştırma sektörü yıldan yıla ortalama olarak azalma eğilimi içerisinde olduğunu, imalat sektörünün % 20 ve % 30 bandında kısmen de olsa zamanla sabit bir seviyede pay aldığını ve son olarak konut sektörünün ulaştırma sektörüne zıt olarak pay aldığı yani zamanla artış eğilimi içerisinde olduğunu ifade etmek mümkündür. 1980' lerin sonuna doğru ortaya çıkan konut sektörü ile imalat sektörü arasındaki değişim yerini konut sektörü ile ulaştırma sektörü arasındaki oransal değişime bırakmıştır. Ayrıca diğer bütün sektörlerin hemen hemen kısmi olarak aynı bant ve seviye içerisinde gerçekleşmesi sonucu ulaştırma ve konut sektöründeki değişimler arasında ilişki kurmak mümkündür. Şöyle ki özel sektör sabit sermaye yatırımlarından konut sektörünün düşük seviyelerde ortaya çıkması, ulaştırma sektörüne olan yatırımların artmasıyla açıklanabilir. Fakat 2001 krizi ile birlikte rağbet gören bu üç sektör oransal olarak azalmalarla sonuçlanmıştır.

2.2.2.3. Özel Tasarruflar

Bir ülkenin tasarruf miktarı, o ülkenin borç ödemesi ve yapacağı yatırımlar açısından önem taşımaktadır. Kamu tasarruflarının önemi; ağırlıklı olarak borç ödeme üzerinde etki sağlarken, özel tasarruflar ise gerçekleştirilecek yatırımlar üzerinde etkilidir. Aşağıda da kamu ve özel tasarruf miktarlarının GSYH içindeki payı ile kamu ve özel tasarrufların toplamından oluşan yurtiçi tasarruf miktarının GSYH içindeki payı gösterilmiştir.

Tasarrufların yatırımları ve kamu açıklarını finanse etme amacını taşıdıkları göz önünde tutulduğunda; eğer bütçe açığı artarsa, devlet ve özel sektör yatırımcıları fon arzı için rekabete girecek, faiz oranlarının artmasına sebep olarak yatırımları olumsuz etkileyecektir. Ancak, bireylerin; artan bütçe açığını karşılamak için tahminde bulunduğu vergi artışları için bir miktar para ayırmaları halinde; tasarruflarında artan bütçe artışları karşısında artış göstereceğini ve bir önceki durum gibi yüksek faiz oranlarına neden olmayarak yatırımların dışlanması önleyecektir (Stiglitz, 1994: 838).

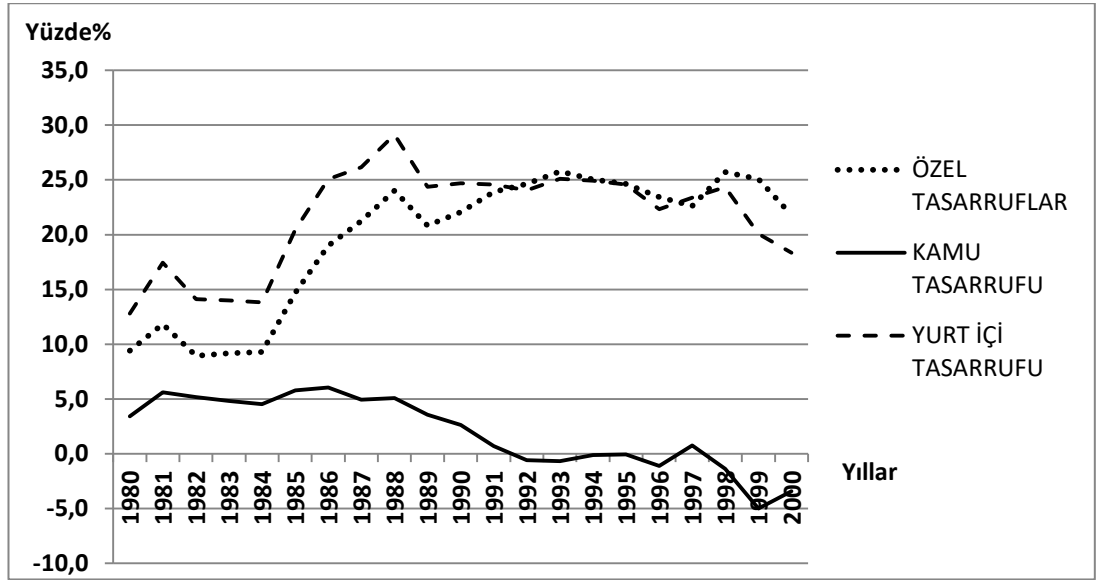
Tasarruf miktarının belirlenmesinde faizlerin oynadığı rol önemlidir. Zira 1980–1990 dönemleri arasında gerçekleşen faiz artışları, kamu ve özel tasarrufların farklı yönde hareket etmesiyle sonuçlanmıştır. 1988 yılından itibaren kamu tasarruflarının düşüş göstermesiyle birlikte yurtiçi tasarruf miktarındaki artışlar, özel tasarruf miktarında gerçekleşen artışlarla sağlanmıştır. Şöyle ki ülke içerisinde gerçekleşen yüksek faiz oranları kamu tasarruflarını azaltırken, özel kesim

tasarruflarını arttırmaktadır. Faiz oranlarının yükselmesiyle birlikte kamu kesiminin borç stoku artış göstereceğinden dolayı kamu tasarruflarında azalışa neden olmaktadır. Türkiye gibi kamu borcunun yüksek olduğu gelişmekte olan ülkelerde faiz oranlarının artış göstermesi; özel kesim tasarruflarını yükseltirken, kamu kesimi tasarruflarını azalttığı için toplumun ortalama tasarruf oranını yükseltmemiştir (Günay ve Özcan, 2012).

1980' li yılların başında gerçekleşen yurtiçi tasarruf miktarındaki artışlar çoğunlukla kamu tasarruflarındaki artışlarla gerçekleşmiştir. Daha sonraki yıllarda kamu tasarruflarında belirgin bir şekilde değişim gözlemlenememiştir. 1984 yılındaki yurt içi tasarruf miktarındaki artışların sebebi ise özel tasarruf miktarındaki hızlı artışla gerçekleşmiştir. O halde özel tasarruflar yıllar itibariyle aşağıdaki şekil 16' da belirtilen veriler şu şekilde gerçekleşmiştir: 1980' de %9.4, 1981' de % 11.8, 1982'de % 8.9, 1983' de % 9.2, 1984' de % 9.3, 1985' de % 14.7, 1986' da % 19, 1987'de % 21.2, 1988' de % 24, 1989' da % 20.8 ve 1990' da % 22.1 'dir.

1988 yılında % 29.1 oranındaki toplam yurtiçi tasarruf miktarının oluşmasında özel tasarrufların payı % 24 iken kamu tasarruflarının payı ise % 5.1 olarak gerçekleşmiştir.

ŞEKİL 16: ÖZEL TASARRUFLAR (1980 – 2000)

KAYNAK: KALKINMA BAKANLIĞI

Kamu yatırımlarının gerçekleşebilmesi için kamu tasarruflarında artışın olması planlanmaktaydı. Fakat piyasada istikrarsızlık ve dengelerin bozulması ile yaşanan krizler ile birlikte kamu tasarrufları 1990' dan sonra neredeyse % 0 veya negatif değerler almıştır. Kamu da planlanan sabit sermaye yatırımlarının bu dönem

aralığında düşük seyir göstermesinin sebepleri arasında kamu tasarruflarının çok düşük seviyelerde gerçekleşmesi yüzünden olmuştur. Bu durumda kamu tasarruflarının GSYH' daki payları; 1991' de % 0.7, 1992' de % -0.6' ya düşmüş ve bu negatiflik 1993' te % -0.7, 1994 ve 1995' te % -0.1, 1996' da % -1.1, 1997' de % 0.8, 1998' de % -1.4, 1999' da %-5 ve 2000' de % -3.4 olarak devam etmiştir.

Toplam yatırımlar içinde özel kesim yatırımlarının yüksek olduğunu ve bu yüzden özel kesim tasarruflarının da yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Dönemsel olarak yaşanan istikrarsızlıklar özel kesim tasarrufların da ciddi bir artışa veya düşüşe sebep olmamış, yaklaşık olarak aynı seviyelerde gerçekleşmiştir. Piyasadaki belirsizliklerle, yüksek faiz oranlarıyla ve enflasyon beklentilerinin oluşması sebebi ile yüksek seviyelerde oluşmuş özel tasarruf miktarlarının özellikle kriz dönemlerinde kolay kolay düşüş göstermediği anlaşılmaktadır. O halde özel tasarruf miktarlarının GSYH'dan aldığı pay; 1991' de % 23.9, 1992' de % 24.6, 1993'te % 25.8, 1994' te % 25, 1995' te % 24.6, 1996' da % 23.4, 1997' de % 22.6, 1998' de % 25.7, 1999'da % 25.1 ve 2000' de % 21.8 olarak gerçekleşmiştir.

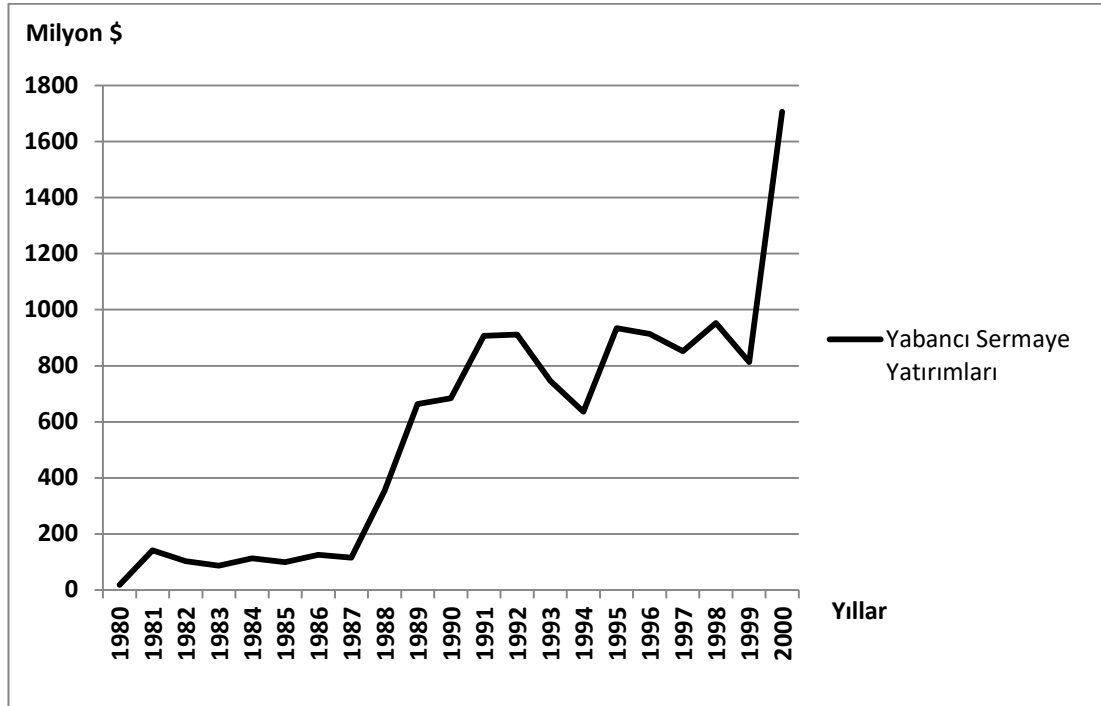
2.2.2.4. Yabancı Sermaye Yatırımları

Yabancı sermaye yatırımlarının, ülke ekonomisi için çok önemli bir yeri olan dış finansman kaynağıdır. Yabancı sermaye yatırımlarının ülke içerisine akışı, üretimde, tasarruf miktarında, istihdamda, milli gelirden vb. kalemlerde artışa sebep olmanın yanı sıra yeni teknolojiler, girişimcilik anlayışı ve verimlilik kalitesindeki gelişmelerin ülkeye girişi ile ülke kalkınması açısından büyük role sahiptir.

Dışa açılmanın yaşandığı ilk yıllarda, 1981' de 18 milyar dolardan 141 milyar dolara artış yaşanmakta ve takip eden 1982' de 103 milyar dolar, 1983' de 87 milyar dolar, 1984' de 113 milyar dolar, 1985' de 99 milyar dolar, 1986' da 125 milyar dolar ve 1987' de 115 milyar dolar gerçekleşerek sabit seviyede az bir farkla aşağı yukarı dalgalanmalar meydana gelmiştir. Fakat en büyük sıçrama 1988' de 354 milyar dolar ile başlayarak, akabinde 1989' da 663 milyar dolar ve 1990' da 684 milyar dolar ile gerçekleşmiştir.

Türkiye, yabancı sermaye açısından yaşadığı artışları 1986' da yapılan mevzuat değişikliği ile birlikte 1987 ve 1988' deki artışlara sebep olmuş bunun yanı sıra 1989 yılında döviz ve efektif hareketleri üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması ile de sıçramalar gerçekleşmiştir (Narin, 2007: 98). Ayrıca 1988' de yaşanan büyük sıçramaya en büyük etkinin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)' nin dağılması ile yaşanan kriz ile birlikte ortaya çıkan sermaye serbestliği hareketlerinin küresel boyut kazanmasıdır.

ŞEKİL 17: YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI GİRİŞİ (1980 – 2000)

KAYNAK: TCMB, KALKINMA BAKANLIĞI, HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI (HM)

Yabancı sermaye girişi için birçok teşvik programları uygulanmasına karşın 2000' li yıllara kadar bu durum düşük seviyede gerçekleşmiş ve 2000 yılı ile birlikte 1.707 milyon dolar seviyesine ulaşılmıştır. Bu kadar yüksek rakamlar elde edilmesinin ardında; piyasada yaşanan yüksek faiz oranları, enflasyon ve döviz kurunun yüksek olması olarak belirtmek mümkündür.

O halde 1980' lerin sonuna doğru yabancı sermaye yatırımlarının yükseliş göstermesi, 1991' lerde de aynı bantta devam etmiştir. 1991' de bu rakam 907 ve 1992' de 911 milyon dolara çıkarken, 1993' te 746 milyon dolara ve 1994 döviz krizi ile birlikte 636 milyon dolara düşmüştür. Bu durum 1995 ve 1999 yılları arasında 813 ve 953 milyon dolar bandında değişiklik göstermiştir.

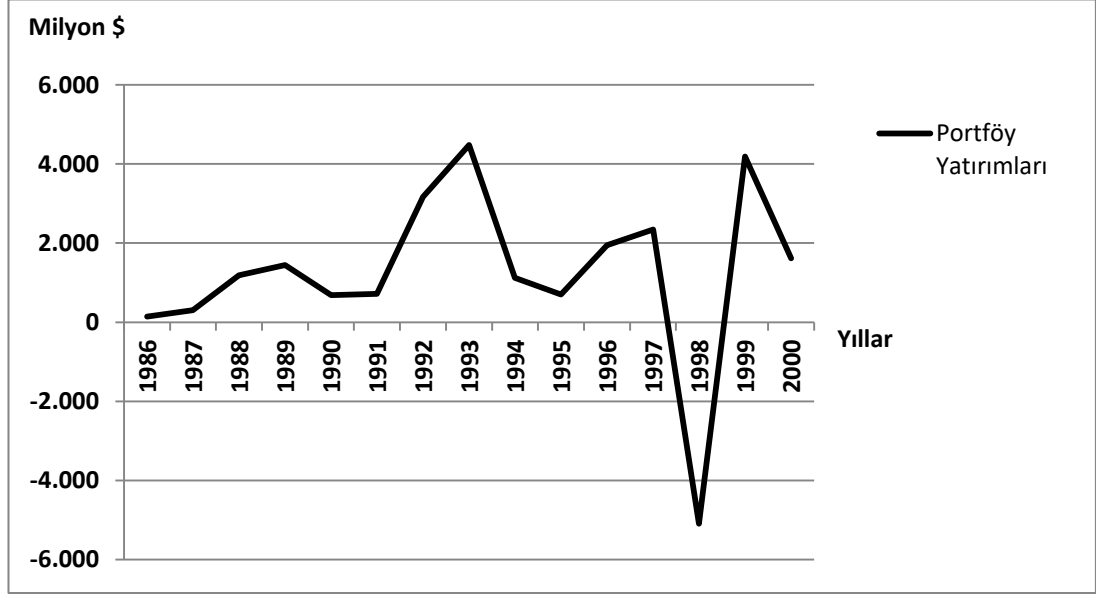
2.2.2.5. Portföy Yatırımları

Sıcak para olarak da bilinen portföy yatırımları, 1980'ler ile birlikte dışa açılma söz konusu olmayıp, yurt dışına hisse senedi ve borç senedi olarak açılım 1986 yılı ile birlikte gerçekleşmiştir. Ele alınacak portföy oluşumu, hisse senetleri ve borç senetleri toplamından oluşan değerlerin, ödemeler bilançosunda finans hesabı altında gösterilmiş değerlerdir.

1986 yılında 146 milyon dolar ile gerçekleşen portföy yatırımlarının dışa açılımının başlangıç aşamasıdır. Akabinde 1987 yılında 307 milyon dolar, 1988 yılında 1.184 milyon dolar ile büyük bir sıçrama yaparak 1989' da yaşanan küresel ekonomik kriz ile birlikte ülkelerin dışa açılma politikasının yaygınlaşması ile 1.445 milyon dolara erişilmiştir. Fakat bu artış 1990 yılında 681 milyon dolara düşerek azalma gerçekleşmiştir.

ŞEKİL 18: PORTFÖY YATIRIMLARI - NET YÜKÜMLÜLÜK OLUŞUMU (1986 – 2000)

KAYNAK: TCMB, EKONOMİK VE SOSYAL GÖSTERGELER

Portföy yatırım miktarı 1990 yılı ile birlikte yaşadığı bu düşüş 1991 yılında 714 milyon doları bularak artış yaşamaya başlamıştır. Bu artış ile birlikte 1992' de 3.165 milyon dolara sıçrama yapmış ve 1993' te 4.480 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 1994 krizi ile birlikte piyasaların tehlike taşıması bakımından, geleceğe yönelik olumsuz beklentiler ve enflasyon riski ile bu tip yatırımların piyasadaki payı 1.123 milyon dolar ve akabindeki yılda da 703 milyon dolara kadar düşüş gerçekleşmiştir.

Piyasanın kısmen de olsa toparlanması ile birlikte 1996' da 1.950 ve 1997' de 2.344 milyon dolar seviyesine tekrardan artış sağlanmıştır. Fakat 1998 yılında bu rakam negatifle düşerek -5.089 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 1999' da 4.188 milyon dolar olarak artış gösterirken, 2000 yılında bu rakam 1.615 milyon dolar olarak düşüş göstermiştir.

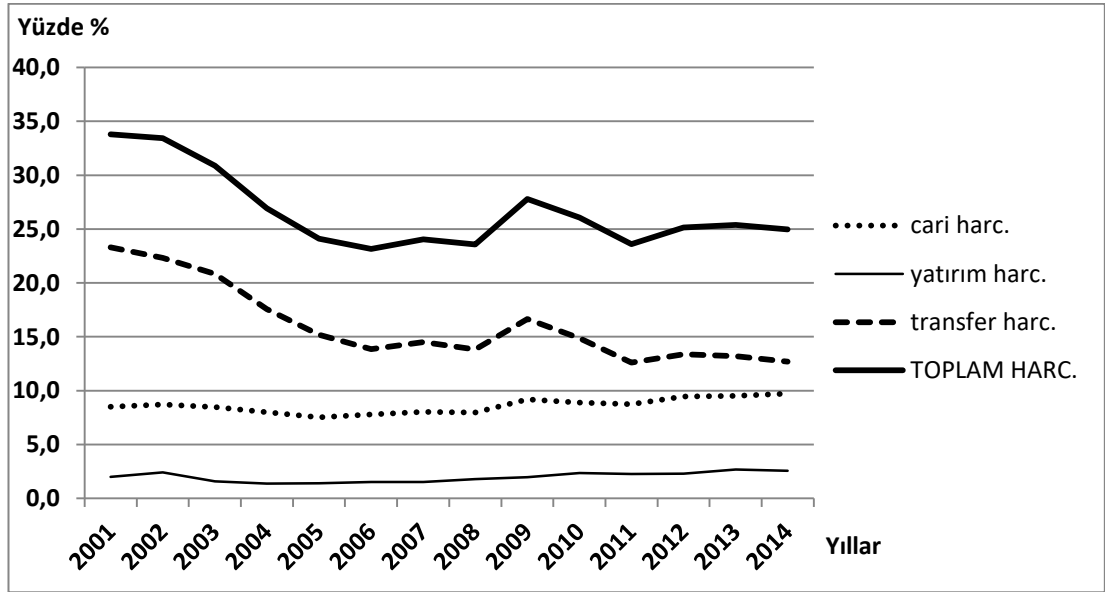
2.3. 2001- 2016 DÖNEMİ EKONOMİK GELİŞMELER

2.3.1. Kamu Sektörü Açısından

2.3.1.1. Konsolide Bütçe Harcamaları

Türkiye ekonomisinde; konsolide bütçe harcamaları içerisinde gösterilen kamu harcamaları 1980 yılından sonra izlenen liberal politikalar gereği kamu harcamalarındaki artışlar azaltılmış olmasına rağmen, bu durumun ülke içinde yaşanan ekonomik, sosyal ve siyasi yöndeki olumsuz etkiler ile sürekliliği sağlanamamış, tam tersi artışı yönünde gerçekleşmiştir (Üçler, 2011: 142).

ŞEKİL 19: KONSOLİDE BÜTÇE HARCAMALARI (2001 - 2014)

KAYNAK: Kalkınma Bakanlığı (Konsolide Bütçe Dengesi (GSYH' ya Oranı))

Toplam harcamalar kaleminin; 2001 yılında gerçekleşen rakam doğrultusunda akabindeki yıllarda düşüş göstermiştir. Fakat bu seviyeler düzenli bir şekilde değil aksine inişler ve çıkışlarla meydana gelmiştir. Toplam kamu harcamaları açısından en yüksek rakam 2001 yılında % 33.8 iken en düşük değeri ise 2006' da % 23.2 olarak gerçekleşmiştir. Yaşanan 2008 krizinden sonra kamu harcamaları artış eğilimi gösterse de 2009'dan sonra azalma yönündedir.

Yatırım harcamaları stabil şekilde en düşük seviyelerde gerçekleşirken 2004 ve 2005 yıllarında % 1.4 olarak, en yüksek ise 2013 yılında % 2.7 olarak gerçekleşmiştir.

Transfer harcamaları azalan bir çizgi oluştururken en yüksek değerini 2001 yılında % 23.3 seviyesinde en düşük değeri ise 2011 yılında %12.6 olarak gerçekleşmiştir.

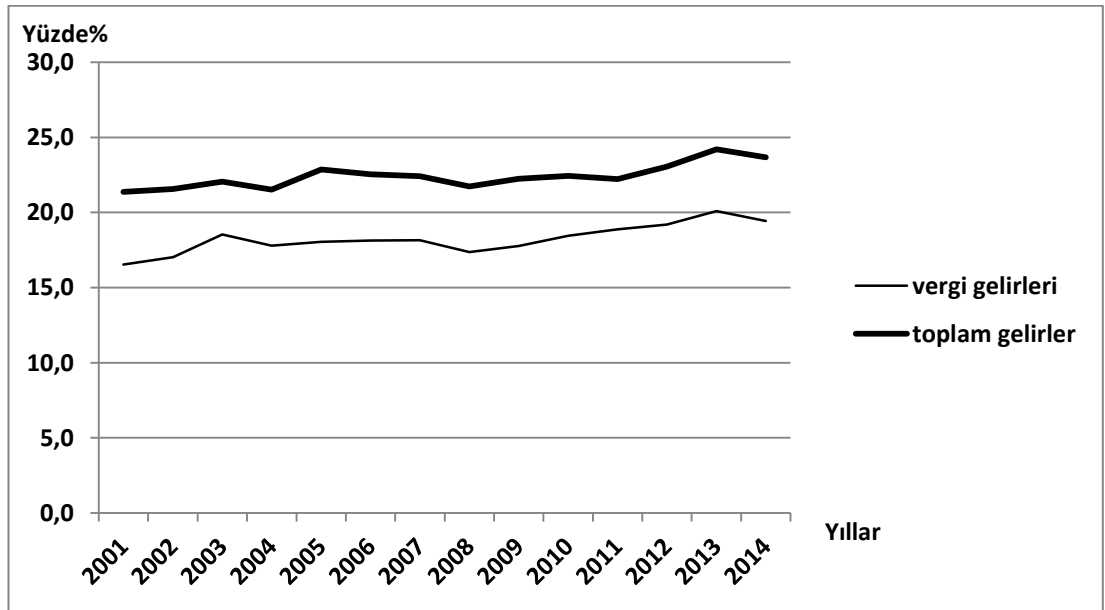
Toplam harcama kalemleri içinde cari harcamalarda yatırım harcamaları gibi stabil şekilde ani artış ve azalışlara maruz kalmadan gerçekleşmiş olmasına rağmen en yüksek değerini 2014 yılında % 9.7 seviyesinde iken en düşük değeri 2005 yılında % 7.5 olmuştur.

2.3.1.2. Konsolide Bütçe Geliri

Kamu harcamaları finansmanında; vergi gelirlerinin önemli bir yer tutması ele alınan bu dönemde de görülmektedir. Kamunun piyasadaki rolüne paralel olarak, vergi gelirlerinde ve toplam konsolide bütçe gelirlerinde çok büyük veya ani sıçramalar yaşanmamıştır.

Vergi gelirleri; en düşük seviyesini 2001' de % 16.5 iken en yüksek seviyesi 2013' de % 20.1 seviyesindedir. Toplam bütçe gelirleri ise en düşük 2001' de % 21.4 iken en yüksek % 24.2 ile 2013 yılında gerçekleşmiştir.

ŞEKİL 20: KONSOLİDE BÜTÇE GELİRLERİ (2001 - 2014)

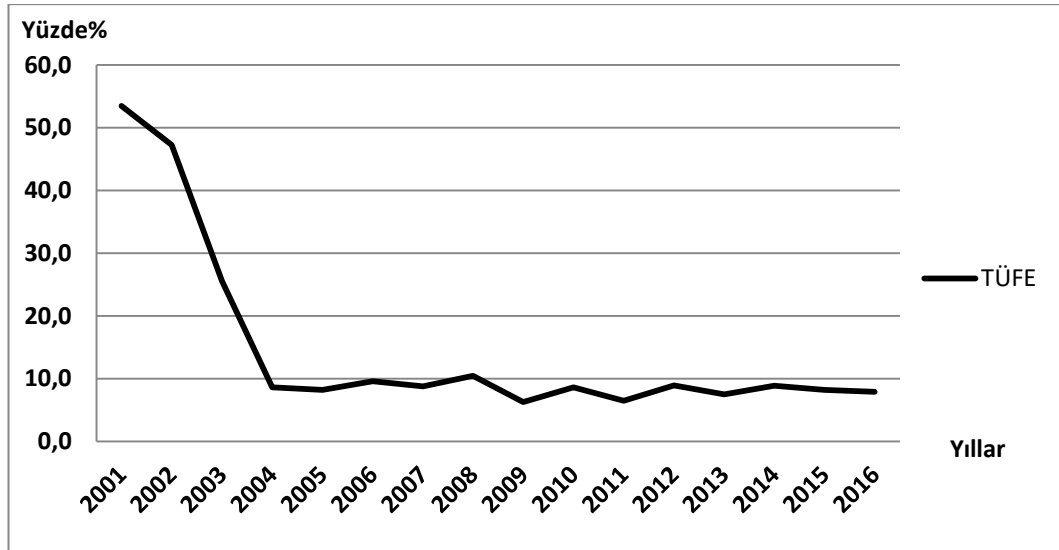
KAYNAK: Kalkınma Bakanlığı (Konsolide Bütçe Dengesi (GSYH' ya Oranı))

Şekil 20' den de çok rahat anlaşıldığı üzere 14 yılda vergi gelirleri % 16 ve %20 arası bantta değişim gösterirken toplam konsolide bütçe gelirleri ise % 21 ile %24 arasında nispeten stabil şekilde değişim göstermiştir.

2.3.1.3. Tüketici Fiyat Endeksleri (TÜFE)

Ülkelerin, enflasyonu kontrol altında tutulmak istenmesi ve istikrarın devam etmesi gibi her dönemde ülke ekonomisi için bir hedef haline gelmiştir. 2001 ve sonrası dönemde de temel iktisat politikası haline dönüşen enflasyonun düşük seviyelerde gerçekleşmesi, istikrarlı bir şekilde sürmesi ve tek haneli rakamlara inmesi hedeflenmekteydi.

ŞEKİL 21: TÜKETİCİ FİYAT ENDEKSLERİ (2001 – 2016)

KAYNAK: TÜİK⁶

1980 ve 2000 arası dönemde uygulanan politikalar ile enflasyonun istikrarsız bir şekilde seyir aldığını ve 2001 krizi ile birlikte bu rakamın % 53.5 dolaylarında yaşandığı görülmüştür. Krizin bu etkisi 2002 yılında da % 47.2 oranında devam etmiş olmasına rağmen 2003 yılında % 25.5 seviyesine düşmüştür. Fakat en ciddi rakam 2004 yılında enflasyonun ilk kez % 8.6 seviyesine düşmesiyle birlikte tek hanelerde görülmesiyle yaşanmıştır. Akabindeki yıllarda, enflasyon rakamlarının istikrarlı bir seviyede kontrol altına alındığını önceki yıllara kıyasla ifade edebiliriz.

⁶ 1995-2003 dönemi için DİE 1994=100, 2004-2014 dönemi için TÜİK 2003=100 bazlı endeksler kullanılmıştır.

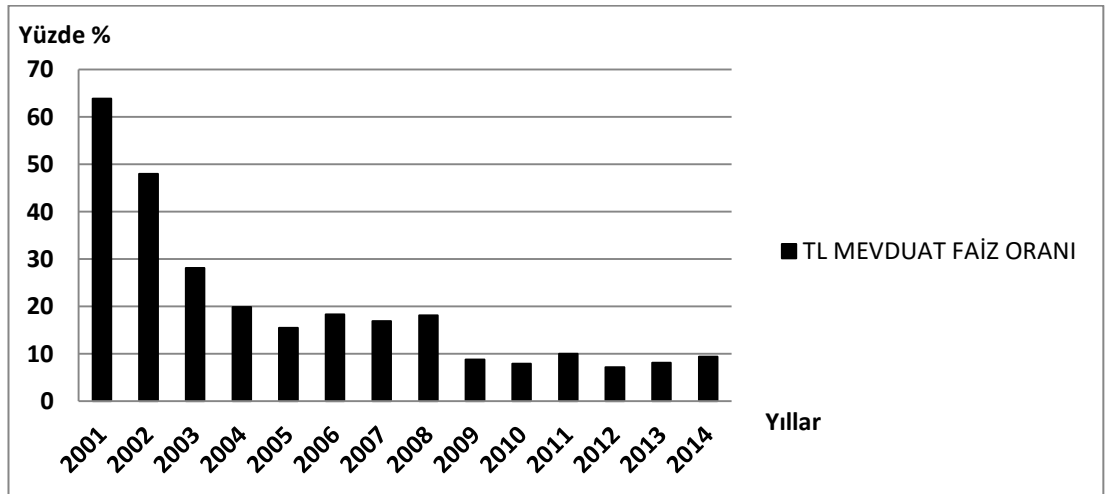
2005' te % 8.2, 2006' da % 9.6, 2007' de % 8.8 ve 2008 küresel krizinin etkisiyle % 10.4 oranında olan bu rakam tekrardan tek haneden çift haneye yükselmiştir. Fakat alınan tedbirlerle birlikte devamında ki yıllarda tek hane olarak enflasyon rakamları korunmuştur. Söz konusu bu yıllarda 2009' da % 6.3, 2010' da % 8.6, 2011' de % 6.5, 2012' de % 8.9, 2013' de % 7.5, 2014' de % 8.9, 2015'te % 8.2 ve son olarak 2016' da % 7.9 olarak gerçekleşmiştir.

Ele alınan son 16 yıllık dönemde (2001 - 2016), enflasyonun tek hanelere indirilmesi ve bu seviyenin korunması ile yapılan politika uygulamalarının önceki yıllara oranla hedeflere ulaşmada kısmen de olsa başarılı olduğunu söylemek mümkündür.

2.3.1.4. Faiz Oranları

Kamu harcamalarının finansmanından kaynaklanan faiz oranlarının yükselmesi, özel sektör yatırımlarının reel ekonomiden dışlanmasına neden olduğu için önem taşımaktadır (Yavuz, 2001).

ŞEKİL 22: FAİZ ORANLARI (2001 – 2014)

KAYNAK: TCMB

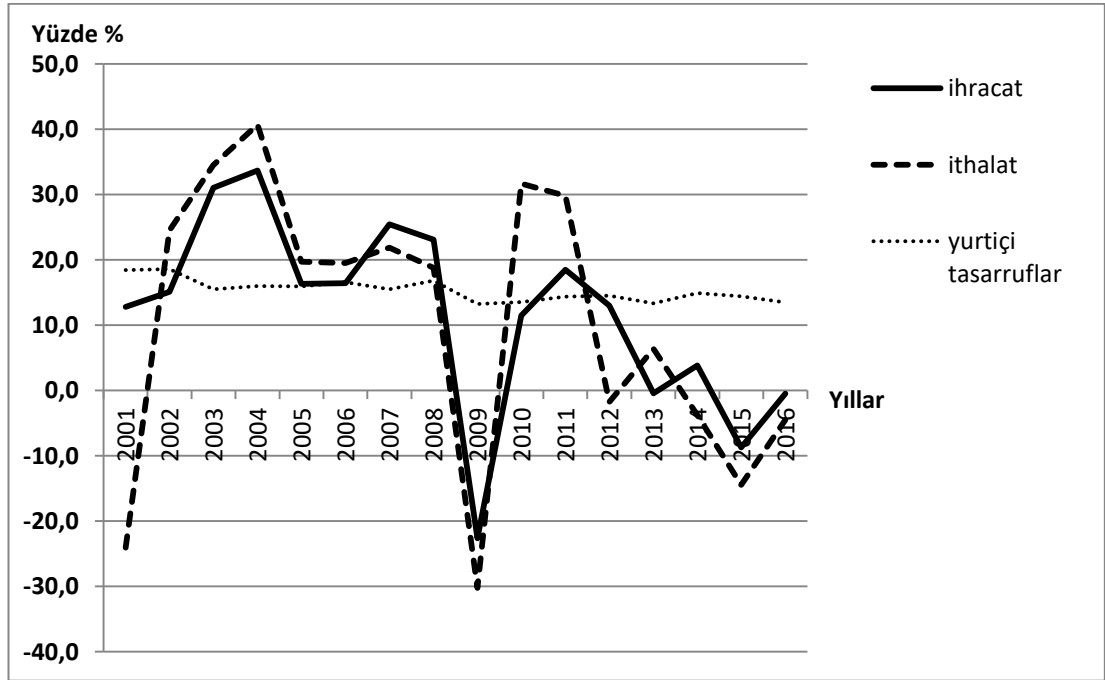
Yaşanan 2001 finansal krizi ile birlikte faiz oranının % 63.9 seviyesinde tavan yaptığı görülmektedir. Faiz haddinin bu seviyelere kadar çıkması ülke ekonomisi içerisinde yıkıcı etkiler yaratmıştır. Krizin meydana getirdiği sonuçlarla birlikte yaşayan halk açısından da ağır darbelerle sonuçlanmıştır. Fakat sonrasında alınan politikalarla birlikte kurulan yeni hükümetin tutumu bu durumu iyileştirici yönde gerçekleşmesine sebep olmuştur.

Alınan önlemler kendini göstermiş faiz haddi yavaş yavaş düşme eğilimi içine girmiş ve bu durum tekrar yaşanan 2008 krizini hafif etkilenerek atlatılmasıyla sonuçlanmıştır. Yüksek faiz hadleri ile başlayan bu dönem 2009 yılında faizin ilk defa tek hanelere inmesi ile % 8.8 oranında gerçekleşmiştir.

2.3.1.5. İthalat, İhracat ve Yurtiçi Tasarrufları

Gerçekleşen ithalat ve ihracat çizgileri birbirine hemen hemen benzer şekilde gerçekleşmiştir. Bazı yıllarda ihracat rakamları ithalat rakamlarının üstünde bir seyir sergilediği, bazı yıllarda da tam tersi durum olduğu görülmektedir. Yaşanan 2008 küresel krizin ardından hem ithalat hem de ihracat rakamları negatif düzeyde gerçekleşmiştir. Daha sonrasında yaşanan bu istikrarsız ve dengesiz durum bazı yıllarda yine kendini göstermiştir.

ŞEKİL 23: İTHALAT, İHRACAT VE YURTIÇİ TASARRUFLARI (2001 – 2016)

KAYNAK: TÜİK, DIŞ TİCARET İSTATİSTİKLERİ, EYLÜL 2016

İthalat ve ihracat rakamlarındaki bu ani artış ve azalışların yanı sıra kamu tasarrufları ve özel tasarruf miktarlarının toplamını oluşturan, yurtiçi tasarruf miktarında istikrarlı bir durum söz konusudur. Ne aşırı artışlar ne de aşırı azalmalar meydana gelmiştir. Yatırımların gerçekleşmesi içinde son derece önemli bir kalem olan yurtiçi tasarrufları sadece % 13.2 ve % 18.6 bandında gerçekleşmiştir. Yaşanan 2008 krizinde ise yurtiçi tasarruf miktarı sadece % 16.8 seviyesinden % 13.2

seviyesine azalma yönünde bir değişim gerçekleşmiştir. Fakat bir önceki 2001 krizinde ise benzer değişim % 18.4' ten % 18.6 seviyesinde % 0.2 puan artış göstermiştir. 2009' da oluşmuş olan % 13.2' lik seviye aynı zamanda erişilen en düşük oran iken en yüksek oran ise 2002 yılında % 18.4 oranında gerçekleşmiştir. Bu yıllar haricindeki dönemde ise nispeten sabit bir seviyede değişim göstermiştir.

İthalat rakamlarında oluşan dengesiz artış ve azalışları ele aldığımızda, 2001 yılında yaşanan % -24 oranındaki negatif ithalat rakamı 2002 yılı ile birlikte % 24.5 seviyesinde oluşarak tekrar pozitif rakamlar elde edilmiş ve bir sonraki negatif rakama kadar bu durum 2003' te % 34.5, 2004' te % 40.7, 2005' te azalış göstererek % 19.7, 2006' da % 19.5, 2007' de % 21.8, 2008' de % 18.8 olarak devam etmiştir ve 2009' da negatiflere düşerek % -30.2, 2010' da % 31.7, 2011' de % 29.8, 2012' de % -1.8, 2013' te % 6.4, 2014' te % -3.8, 2015' te % -14.4 ve 2016' da % -4.5 olarak gerçekleşmiştir.

İhracat artışı bir ülkenin GSYH değerinin artış göstermesi, cari açığın kapanması ve birçok ekonomik göstergenin nedeni ve ya oluşumunda etkili olan önemli bir faktördür ve bu rakamın yüksek seviyelerde olması istenir. İhracat rakamının son 16 yıl içerisinde aldığı yol şu şekildedir: 2001' de % 12.8, 2002' de % 15.1, 2003' te % 31, 2004' te % 33.7, 2005' te % 16.3' e düşmüş, 2006' da % 16.4, 2007' de % 25.4, 2008' de % 23.1, 2009' da % -22.6 seviyesinde dik bir düşüş yaparak negatif seviyeye inmiş, 2010' da % 11.5 olarak toparlanmış, 2011' de % 18.5, 2012' de % 13, 2013' te tekrar negatif bir oran yaşanmış % -0.4 seviyesine düşmüş, 2014' te her ne kadar % 3.8 seviyesinde gerçekleşse de bu artış devamlılığını sürdürememiş, 2015 ve 2016' da tekrar negatif rakamlar olarak gerçekleşirken sırasıyla; % -8.7 ve % -0.5 olarak meydana gelmiştir.

2.3.1.6. Kamu Sabit Sermaye Yatırımları ve KİT' ler

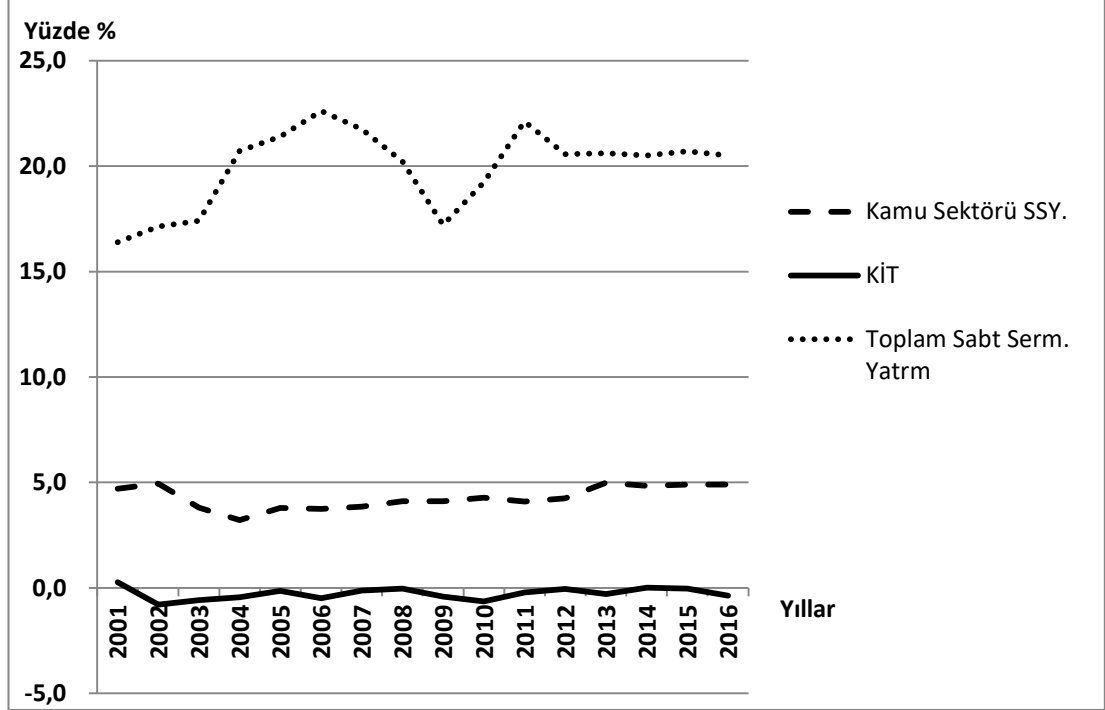
Ele alınan bu dönem aralığında kamu sektörünün git gide ekonomideki payının azaltıldığını, KİT' lere yapılan harcamaların % 0 civarlarına kadar düşüşün gerçekleştiği ve toplam sabit sermaye yatırımlarını oluşturan oranın büyük payını özel sektör yatırımlarının oluşturduğu anlaşılmaktadır.

KİT' lere yapılan yatırım harcamaları ve kamu sabit sermaye yatırımlarının düşük seviyelerde tutulması kamunun ekonomideki payını daralttığı gibi özel sektör yatırımlarına verilen önemin giderek arttığı söz konusudur.

Kamu sabit sermaye yatırımlarının belli bir bantta tutulduğu anlaşılmaktadır. Şöyle ki bu bant yıllar itibariyle; 2001' de % 4.7, 2002' de % 4.9, 2003' te % 3.8, 2004' te % 3.2, 2005 ve 2006' da % 3.8, 2007' de % 3.9, 2008 ve 2009' da % 4.1,

2010' da % 4.3, 2011'de % 4.1, 2012' de % 4.2, 2013' te % 5 seviyesine kadar anca çıkmış ve 2014'te % 4.8, 2015 ve 2016' da da % 4.9 seviyesinde gerçekleşmiştir.

ŞEKİL 24: KİT' LER, TOPLAM VE KAMU SABİT SERMAYE YATIRIMLARI (2001 – 2016)

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, Sabit Sermaye Yatırımları

1990' larla birlikte özelleştirmenin yaygınlaşması ve kamunun ayırdığı yatırım payının giderek düşmesi yüzünden KİT yatırım harcamaları çok düşük seviyelerde ve kısmen de olsa aynı bantta seyir almıştır. Yıllar itibariyle incelendiğinde KİT yatırımları; en çok payı 2014 yılında % 0.01 ve benzer oranda 2008' de % 0 oranında sahip olurken, en az payı ise 2001 krizinden sonra 2002 yılında % -0.8 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Toplam sabit sermaye yatırımları olarak incelendiğinde ise en yüksek payı 2006 yılında % 22.6 oranında, en düşük payı ise 2001' de % 16.4 oranında almıştır.

2.3.1.7. Kamu Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı

Aşağıdaki şekil 25' te de anlaşıldığı üzere son 16 yılda kamu kesiminin sosyal ve fiziki alt yapıya verdiği önem ve yoğunluğun devam ettiği anlaşılmaktadır. Ulaştırma sektörünün, kamu sabit sermaye yatırımları içerisinde en yüksek payı aldığı görülmektedir. Bu oran zaman zaman azalış ve artış göstermektedir.

Ulaştırma sektörüne yapılan yatırımlar en düşük payını % 27.2 oranında 2003 yılında alırken, en yüksek payı ise % 43.5 oranında 2010 yılında gerçekleştirmiştir. Küresel krizin yaşandığı 2008 yılında % 37.7 seviyesinde olup, 2009' da % 29.9 seviyesine düşmüştür.

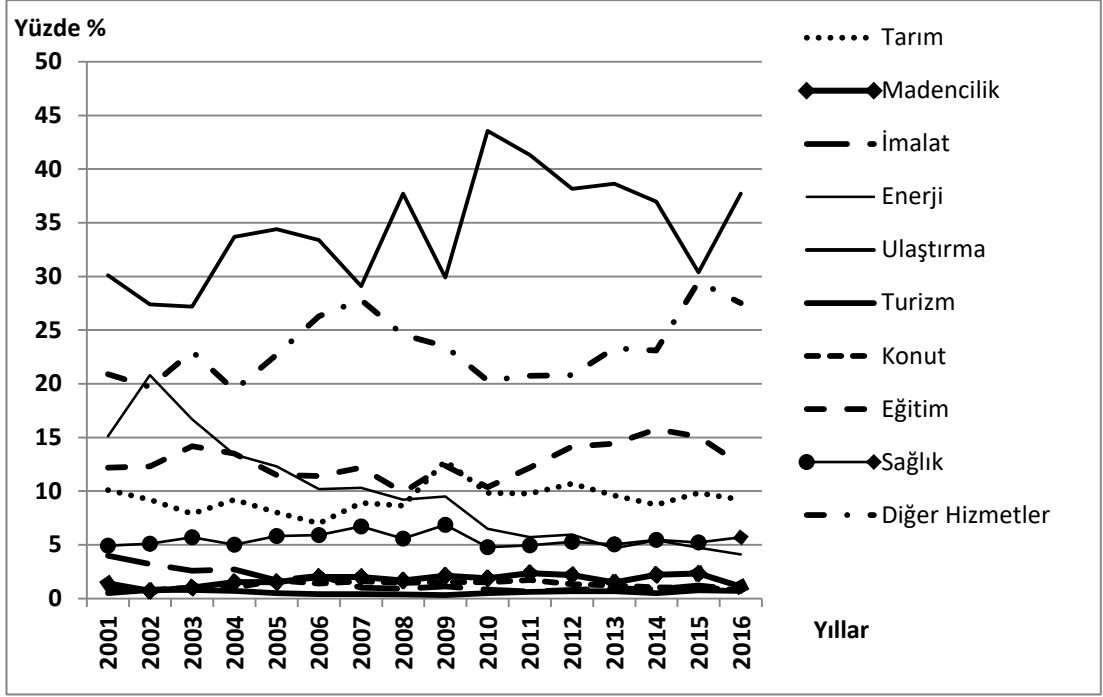
Göze çarpan bir diğer durumda, diğer hizmetler altında toplanan kamu sabit sermaye yatırımları miktarıdır. Ulaştırma sektöründen sonra en çok pay olarak kamu sabit sermaye yatırımlarından almıştır. Diğer hizmetlerin toplamından oluşan bu kalem en düşük değerini % 19.4 oranında 2004 yılında alırken, en yüksek değeri de % 29.5 olarak 2005 yılında almıştır.

Dikkat edilmesi gereken bir diğer kalem ise kamu sabit sermaye yatırımlarından üçüncü olarak en çok paya sahip olan eğitim sektörünün aldığı paydır. Genelde kalkınmanın ve büyümenin temel başlangıç yeri olarak eğitilmiş tüketiciler ve üreticiler yetiştirmek, bilinçli bir topluma sahip olmak amacıyla bu sektöre verilen önemin her dönem boyunca vurgulanması söz konusuydu. Fakat istenilen seviyeye ulaşılamayıp her defasında en alt seviyelerde gerçekleşmekteydi. Bu noktada da çok yüksek düzeyde eğitim sektörüne yatırımların yapıldığı söylenemese de kamu sabit sermaye yatırımlarından aldığı payın yüksek olması eğitim sektöründeki başarıyı kısmen de olsa göstermektedir. Bu dönemde eğitim sektörünün yüksek aldığı pay % 15.8 oranında 2014 yılında, en düşük payı ise % 9.9 olarak 2008 yılında almıştır. Ve ayrıca, örneğin; eğitim ve halk sağlığı için kamu harcamalarının, toplumun üretken gücünü doğrudan arttırdığı ve dolayısıyla, bu sektörlere verilen önemin amacını taşımaktadır (Dalton, 2003: 212).

1980' li ve 1990' lı yıllar boyunca sürekli rağbet gören enerji sektörünün 2000' li yıllarda kamu sabit sermaye yatırımları içindeki payının azalış göstermesiyle birlikte verilen önemde düşmüştür. Şöyle ki % 29.8 oranla 1989' da, % 16.8 ile 1998 yıllarında artış göstermiş enerji sektörü payı, 2000'li yıllarda % 4.1'i görmüştür. 2002 yılında en yüksek payını % 20.8 olarak alırken, 2008 yılı ile birlikte tek haneli rakamlara geçilmiştir.

Tarım sektörü ise önceki yıllarda olduğu gibi bu yıllarda da ayrılan payın değerini yaklaşık olarak korumaktadır. Çok net ve büyük değişimler yaşanmamıştır. Kamu sabit sermaye yatırımları olarak ayrılan pay aynı seviyelerde kalmıştır. Şöyle ki tarım sektörünün aldığı en düşük pay % 7 oranında 2006 yılında, en yüksek payını ise % 12.8 seviyesinde 2008 kriz yılından sonra 2009' da almıştır.

ŞEKİL 25: KAMU SABİT SERMAYE YATIRIMLARININ SEKTÖREL DAĞILIMI(2001-2016)

KAYNAK: KALKINMA BAKANLIĞI- Sektörler İtibarıyla Kamu Sabit Sermaye Yatırımları

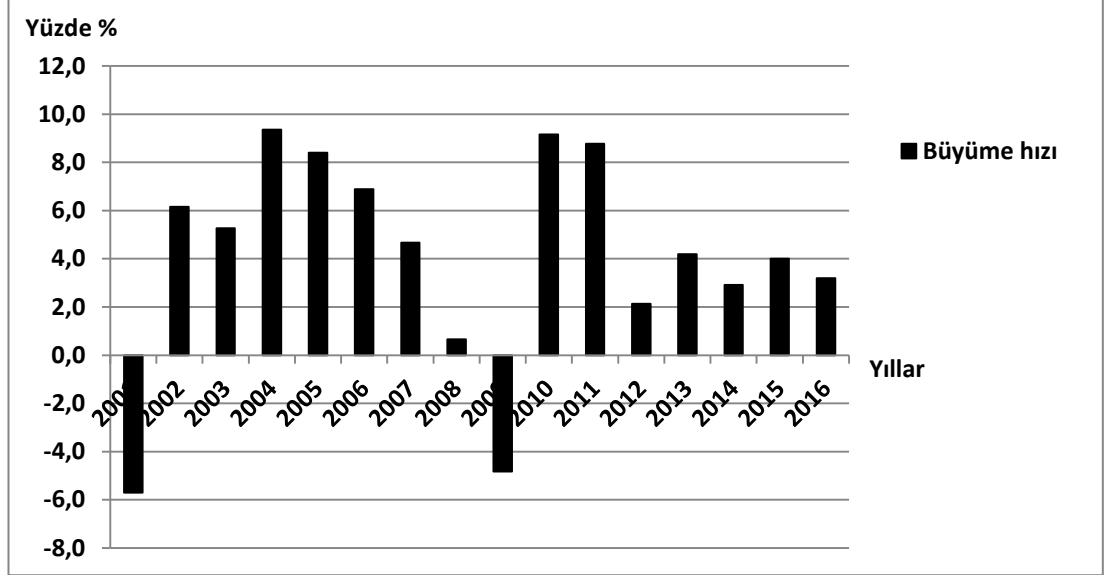
Sektörleri, kamu sabit sermaye yatırımları içinde son 16 yılda aldıkları toplam paylarını en çoktan en az doğru sıralarsak ilk olarak ulaştırma sektörü, devamında diğer hizmetler toplamı, eğitim sektörü, enerji sektörü, tarım sektörü, sağlık sektörü, madencilik, imalat sektörü, konut sektörü ve son olarak turizm sektörü yer almaktadır.

2.3.1.8. Büyüme Hızı

Büyüme rakamları, 2000 yılında % 6.8 oranında önceki yıllara nazaran toparlama olsa dahi yaşanan 2001 krizinde bu oran % - 5.7 olarak negatif seyir alması büyüme oranlarında istikrarın yakalanamadığını göstermektedir. 2002 yılı ile birlikte bu durum alınan tedbirlerle toparlanmış % 6.2 oranına çıkmıştır. Fakat büyüme hızında yaşanan artış ve inişler neticesinde istikrar yakalanamamış, 2003'te % 5.3, 2004' te % 9.4' e kadar yükselmiş fakat bu yükseliş istikrarını koruyamamış, sonraki yıllarda azalışa geçmiştir. 2005' te % 8.4, 2006' da % 6.9, 2007' de % 4.7, 2008' de % 0.7 ve yaşanan krizin etkisi 2009 yılında % -4.8 oranında yaşanmasıyla kendisini göstermiştir. Alınan tedbirler sonucu olumlu bir durum yaşanarak 2010 ' da % 9.2 seviyesine tekrar yükselme yaşanmıştır. Fakat bu yükseliş sürekliliğini koruyamamış git gide düşüş gerçekleşmesi ile birlikte 2011' de % 8.8, 2012' de %

2.1, 2013' te % 4.2, 2014' te % 2.9, 2015' te %4 ve 2016' da % 3.2 olarak seyir göstermiştir.

ŞEKİL 26: BÜYÜME HIZI (2001 - 2016)

KAYNAK: KALKINMA BAKANLIĞI

Elde edilen bu son 16 yılın grafiğine bakıldığında, istikrarlı ve artış gösteren bir oranda büyüme hızının yakalanamadığı ve krizler karşısında ekonomik yapının zayıf olmasından dolayı hemen kırılmalar yaşanıp negatif değerlerle sonuçlandığı görülmektedir.

2.3.1.9. Dış Borç Stoku

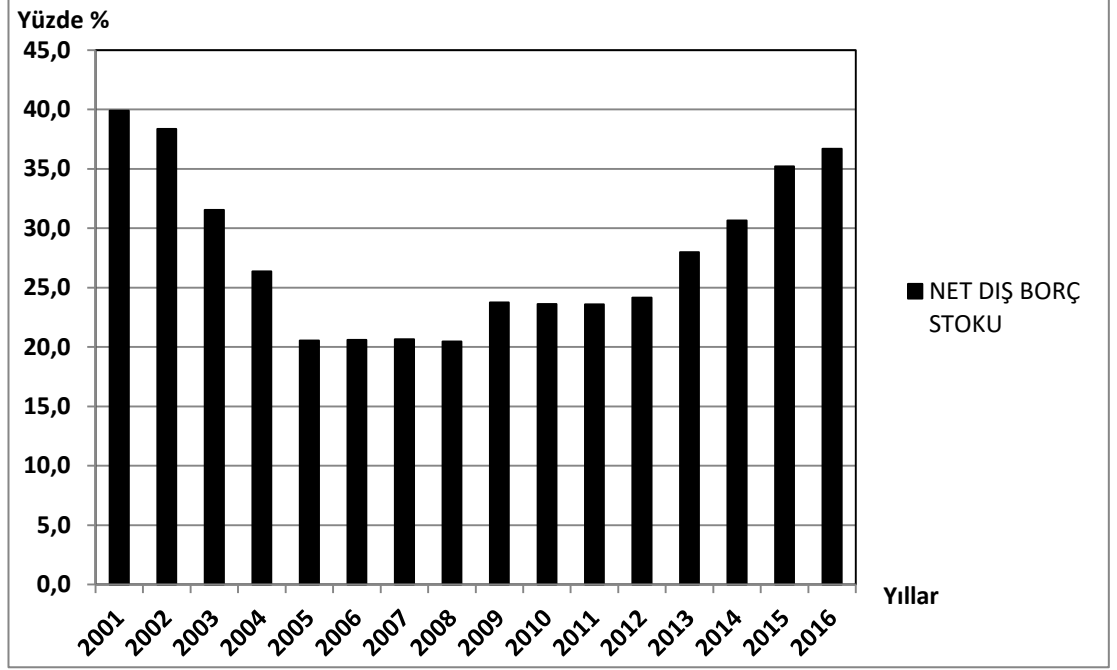
Son 16 yıllık süreci göz önünde bulundurduğumuzda, dış borç stokunun 2002 yılı itibariyle düşme meydana geldiği, 2005 ile 2008 yılları arasında durağan bir seviyede kaldığı ve 2009 ile birlikte 2016 yıl sonuna kadar giderek artan bir seviyede gerçekleşmiştir.

Türkiye'nin dış borç stokunda, ilk dönemlerde pozitif bir ilerleme yaşanırken yaşanan 2008 krizinin etkisi ve sonraki yıllarda devletin borç yükünün arttığı gözlemlenmiştir.

2002 yılında net dış borç stokunun GSYH içindeki payı, 2001 'de % 39.9' dan % 38.4 seviyesinde gerçekleşirken 2003' de % 31.5, 2004' de % 26.4, 2005 ve 2006' da % 20.6, 2007' de % 20.7, 2008' de % 20.5, 2009' da % 23.8 oranında gerçekleşerek artış göstermeye başlamıştır. Ve bu artış akabindeki yıllarda da devam etmiştir. Şöyle ki, 2010 ve 2011' de % 23.6, 2012' de % 24.2, 2013' de % 28,

2014' de 30.7, 2015' de % 35.2, 2016 yılında da ilk iki çeyreklik rakamların ortalaması alınarak elde edilen oran ile birlikte % 36.7 olarak gerçekleşmiştir.

ŞEKİL 27: NET DIŞ BORÇ STOKU (2001 - 2016)

KAYNAK: HM, TCMB

2016 yılında yaşanan küresel krizin belirtileri ile birlikte dolar kurunun TL karşısında aşırı değerlenmesi ve ya başka bir deyişle TL' nin dolar karşısında değerini yitirmesi sonucu dış borcun toplam miktarında artış yaşanmasını tetiklemiştir.

2.3.2. Özel Sektör Açısından

2.3.2.1. Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımları

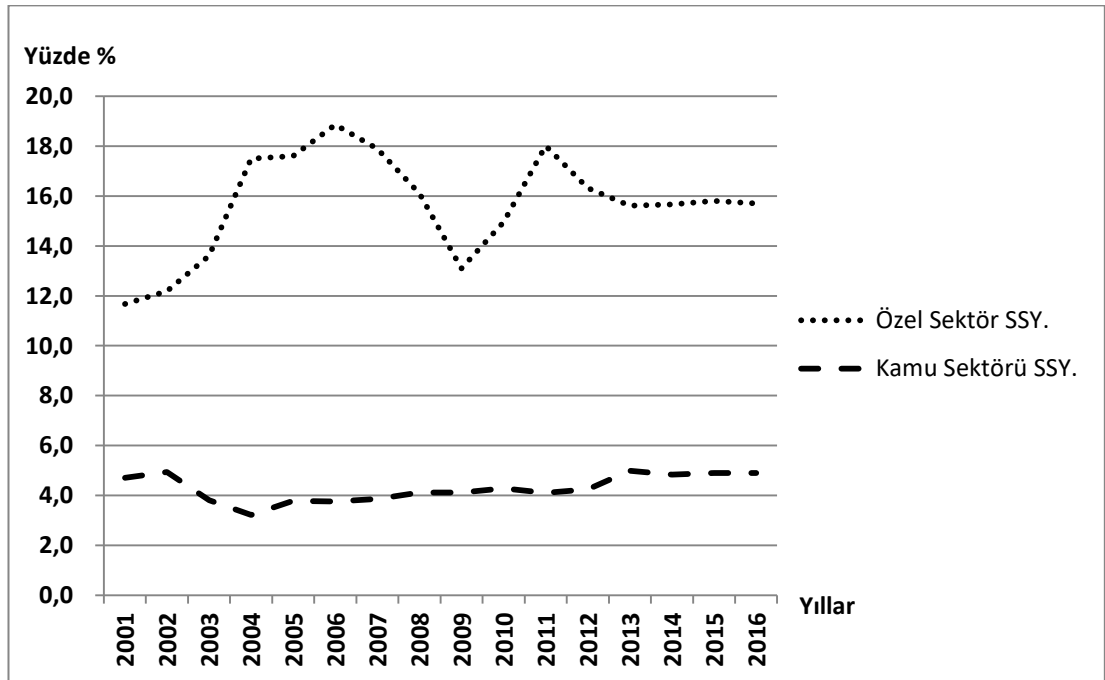
Özel sektör sabit sermaye yatırımlarının bu dönem içerisinde genel seyri artış gösteren ama 2008 krizi ile birlikte yatırımların geri çekilmesi veya oluşan piyasa dengesizlikleri ve yatırımcının geleceğe yönelik karamsar beklentileri ile birlikte zaman zaman azalış yönünde karşımıza çıkmaktadır.

Kamu sektörü sabit sermaye yatırımlarının, özel sektör sabit sermaye yatırımlarından ne kadar düşük seviyede olduğu yukarıdaki şekilde de açıktır. Kamu sabit sermaye yatırımları % 3.2 ve % 5 bandı arasında değişim göstererek özel

sektör sabit sermaye yatırımlarına nazaran nispeten sabit ve istikrarlı bir pay olarak gerçekleşmiştir.

Toplam sabit sermaye yatırımlarını oluşturan ve en büyük paya sahip olan özel sektör yatırımları; GSYH' dan aldığı % 11.7 'lik payla birlikte 2001' de başlayan yükseliş, % 18.9' luk bir oranla 2006' ya kadar devam etmiştir. 2007' de % 17.9' a, 2008' de % 16.1 ve nihayetinde 2009' da % 13.1 seviyelerine kadar özel sabit sermaye yatırımları düşmüştür. Bu düşüşler ardından alınan politikalar sonucu, özel sektör yatırımları tekrar yükselişe geçmiştir fakat bu yükseliş 2010' da % 15 ve 2011'de % 18 ile sınırlı kalmıştır. 2012' de yine azalmaya başlayarak % 16.3 seviyesine düşerek sonraki yıllarda bu oran sabit denilebilecek seviyede gerçekleşmiştir. 2013'de % 15.6, 2014' de % 15.7, 2015' de % 15.8, 2016' da % 15.7 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönem aralığında, GSYH'dan aldıkları pay % 12.2 seviyesiyle başlayarak, % 18.9 seviyesine kadar yükselip, % 15.7 seviyesinde sonlanmıştır.

ŞEKİL 28: ÖZEL SEKTÖR SABİT SERMAYE YATIRIMLARI (2001 - 2016)

KAYNAK: KALKINMA BAKANLIĞI

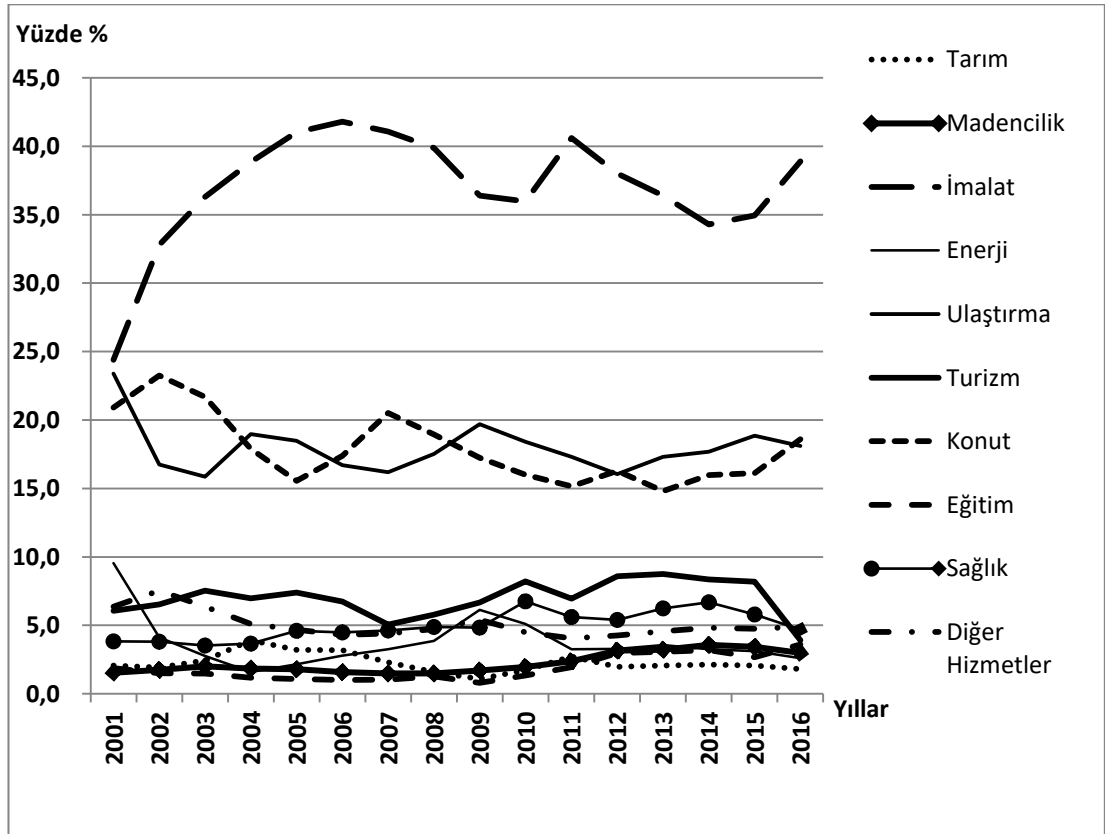
Türkiye'nin, sahip olduğu pek çok avantajlı konuma karşın sabit sermaye yatırımlarında istenilen seviyede başarıya ulaşamamasında, bazı mevzuat uyumsuzluklarının, ülkede belli aralıklarla yaşanan ekonomik ve siyasi krizlerin, yüksek enflasyon ve faiz oranlarının, kayıt dışı ekonominin büyüklüğünün,

özelleştirme politikalarının yeterince hayata geçirilememesinin ve güven eksikliğinin oluşmasının çok önemli bir etkisi bulunmaktadır (Arslan ve Bayraktutan, 2008: 11).

2.3.2.2. Özel Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı

1980'lerden bu yana özel sektör sabit sermaye yatırımlarının belli başlı 3 sektörde ağırlık göstermiştir. Bunlar imalat, ulaştırma ve konut sektörleridir. Ülkenin sahip olduğu jeopolitik konum gereği konut ve ulaştırma sektörü ve buna paralel olarak gelişen imalat sektörü özel kesimin yoğun ilgi gösterdiği başlıca sektörlerdir.

ŞEKİL 29: ÖZEL SABİT SERMAYE YATIRIMLARININ SEKTÖREL DAĞILIMI (2001 - 2016)

KAYNAK: KALKINMA BAKANLIĞI

Özel sektör yatırımları içerisinde, en çok pay aldığı imalat sektörünün diğer sektörlere oranla çok yüksek bir seviyede olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Bu rakam 2001' de % 24.4, 2002' de % 32.8, 2003' te % 36.3, 2004' te % 38.8, 2005' te % 41 ve 2006' da % 41.8 seviyesine kadar çıkış göstermiştir. Bu rakam 2007' de % 41.1, 2008' de %39.9, 2009' da % 36.4, 2010' da % 36 seviyesine kadar düşmüş, 2011' de tekrar bir % 40.6 seviyelerine kadar çıkmış fakat bu rakam istikrarını

koruyamayıp, 2012'de % 38, 2013' de 36.4, 2014' te % 34.3, 2015' te 34.9 ' a düşerek 2016' da % 38.9 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Dikkat çeken diğer bir nokta; ulaştırma ve konut sektörüne yapılan özel sabit sermaye yatırımlarıdır. Çünkü şekil 29 'da da görüldüğü üzere konut sektörüne yapılan yatırım ile ulaştırma sektörüne yapılan yatırımların kısmen de olsa birbirinin ikamesi olarak ortaya çıkmıştır. Bu ikame yatırımlar ile birlikte çoğunlukla, aynı zaman dilimi içerisinde bir sektöre yapılan yatırım miktarı artarken diğer sektöre yapılan yatırım miktarı yine aynı yıl içinde düşüş göstermektedir. Şöyle ki 2003 yılında ulaştırma sektörü % 15.9 iken konut sektörü % 21.7 oranında gerçekleşmiştir. 2004 yılında ise ulaştırma sektöründe % 19 oranında gerçekleşerek, meydana gelen bir artış konut sektöründe % 17.9 seviyesine düştüğü gerçekleşmiştir. Benzer şekilde 2005 yılında ulaştırma sektöründe elde edilen % 18.5' lik bir oran, 2006' da % 16.7 seviyesinde gerçekleşerek meydana gelen azalışla birlikte, konut sektöründeki bu değişim 2005 yılında % 15.6 seviyesinden 2006 yılında % 17.4 seviyesine çıkarak artış meydana gelmiştir. Diğer yıllar için ise ulaştırma sektörü 2007, 2012 ve 2016' da azalırken konut sektörü artış göstermiştir. Yine benzer şekilde ulaştırma sektörü 2008, 2009 ve 2013 yıllarında artış gösterirken konut sektörü azalış göstermiştir.

İncelenen bu üç sektör dışında dördüncü olarak turizm sektöründe yapılan özel yatırımlarda ilginin arttığı görülmektedir. Şöyle ki turizm sektörü her ne kadar % 8.8 – 6.5 bandı içerisinde hareket etse de 2016 yılında gerçekleşen % 3.9 turizm sektörünün özel sektör açısından 2015' te elde ettiği % 8.2' lik payının düşmesiyle kaybetmiştir. Turizm sektörü açısından en yüksek seviye 2013' te % 8.8 payıyla ve en düşük seviye 2016 yılında gerçekleşmiştir.

2.3.2.3. Özel Tasarruflar

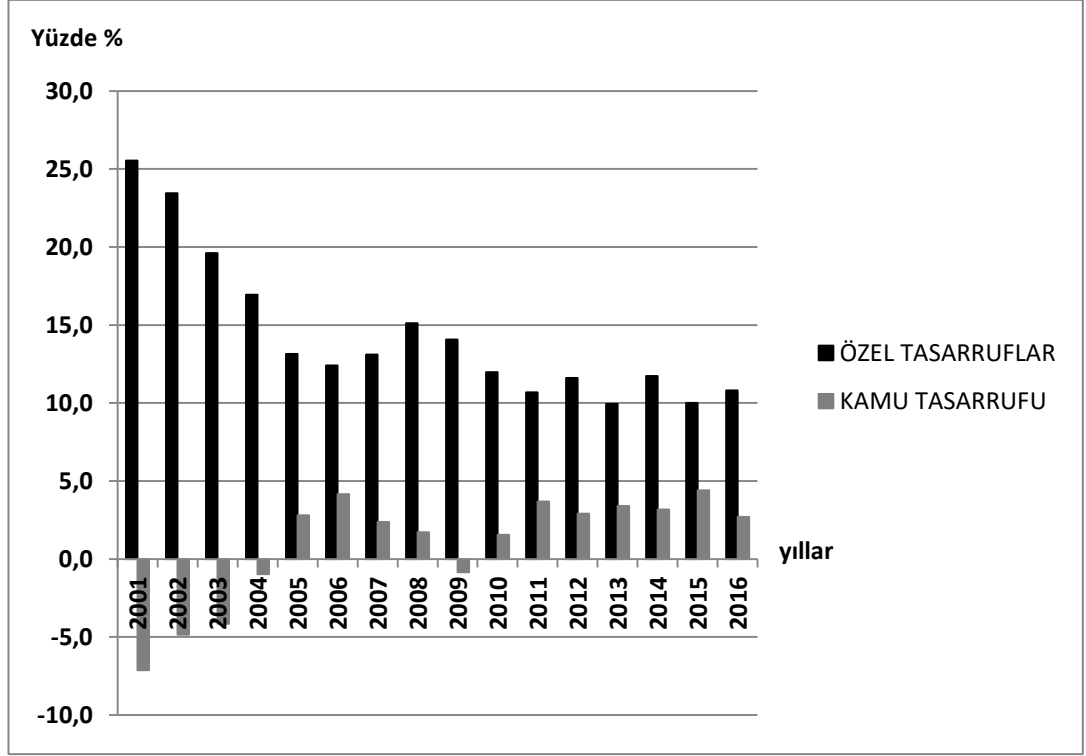
Yatırımların gerçekleşebilmesi için elde edilen gelirin bir kısmının tasarruflara ayrılması gerekmektedir ve böylece bu tasarrufların da ekonomide atıl kalmaması için yatırımlara dönüştürülerek üretime katkı sağlaması açısından önem arz etmektedir (Erdoğan, 2010: 5).

2001 yılında negatif rakam gösteren kamu tasarrufları, süregelen birkaç yılda da negatiflik devam etmiştir. Diğer yandan da özel sektör tasarruf payının ise dönem başında azalma yönünde gerçekleştiği görülmektedir.

Ülkenin toplam tasarruf miktarını oluşturan kamu ve özel tasarrufları yıllar itibariye öncelikle özel tasarruflar şu şekilde gerçekleşmiştir. 2001 yılında % 25.5 oranında en yüksek seviyeye ulaşmış ve bu artış yerini düşüslere bırakmıştır.

2002'de % 23.4, 2003 yılında % 19.6, 2004' de % 16.9, 2005' te %13.2, 2006' da % 12.4 seviyesine kadar düşüş gerçekleşmiştir. Daha sonraki yıllarda ise istikrarsız azalmalar ve artışlar meydana gelmiştir. 2008' de % 15.1 olarak artış göstermiş olsa da sonra ki yıllarda gerçekleşen rakamlar bu rakamların altında kalmıştır. Son 6 yıl içerisinde ise hemen hemen yüksek iniş ve çıkışlar meydana gelmemiştir. Özel kesim tasarruf miktarını belli seviyelerde sürdürmeye devam etmiştir.

ŞEKİL 30: ÖZEL TASARRUFLAR (2001 - 2016)

KAYNAK: KALKINMA BAKANLIĞI⁷

Kamu tasarruflarına gelince 2001, 2002, 2003, 2004 ve muhtemelen 2008 krizi ile birlikte etkisini hissettiren 2009 yılında kamu tasarrufları sırasıyla % -7.1, % -4.8, % -4.1, % -1 ve % -0.8 olarak negatif rakamlara düşmüştür. Arada kalan yıllarda kamu tasarrufları pozitif bir yönde kendini göstererek en yüksek 2015 yılında % 4.4 oranında gerçekleşmiştir.

Sonuç olarak ele alınan dönem aralığında da toplam tasarruf miktarını ele aldığımızda en çok payı özel sektörün tasarruf miktarları oluşturmaktadır.

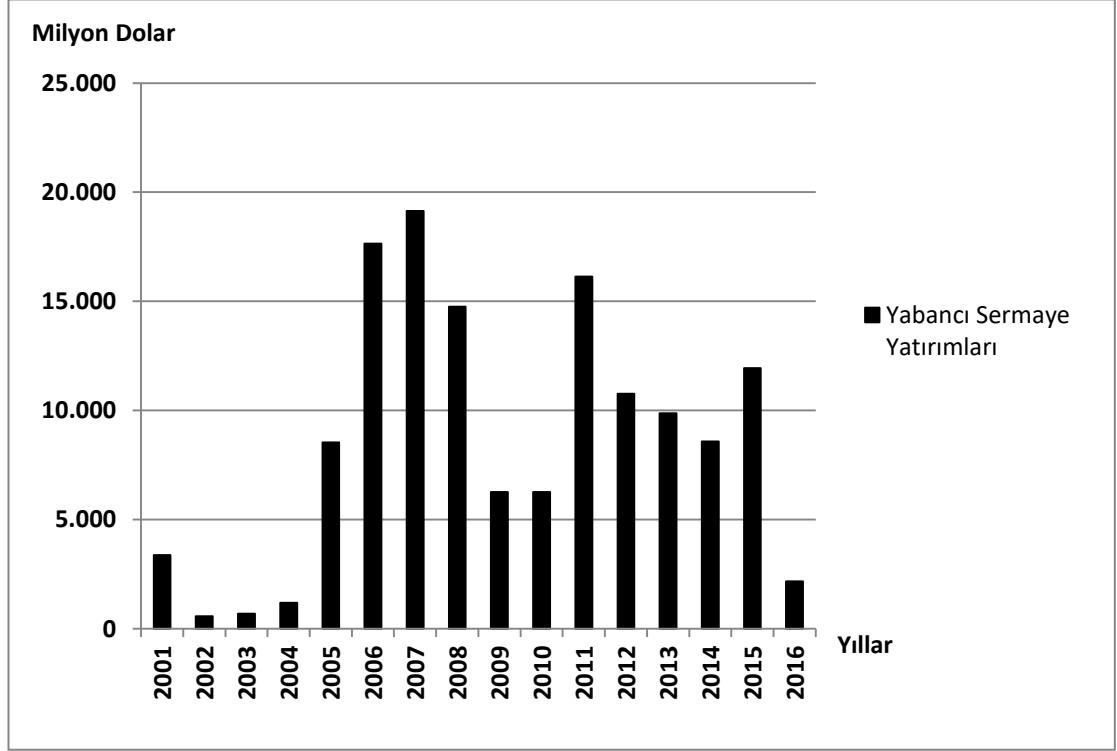
⁷ 2015-2016 yılına ait veriler; 2017 Programı kitabı, Ekonominin Genel Dengesi Tablosundan elde edilmiştir. 2016 yılı gerçekleşme tahmini rakamdır.

2.3.2.4. Yabancı Sermaye Yatırımları

Gerçekleşen yabancı yatırımların 2002, 2003 ve 2004 yıllarında çok düşük miktarda gerçekleşmesi ve 2005 ile birlikte giderek artan 2008 krizi ve sonra ki yıllarda azalan 2011' de tekrar sıçrama yaparak artış gösteren fakat bu artışın devamlılığı gelmeyip akabindeki yıllarda yine azalış gösteren bir yapıya sahiptir.

ŞEKİL 31: YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI GİRİŞİ (2001 – 2016)

KAYNAK: TCMB, KALKINMA BAKANLIĞI, HM⁸

Türkiye' ye giren yabancı sermaye yatırımları; 2002, 2003 ve 2004 yıllarında yaşanan 2001 krizi ve piyasalara olan güvensizlikler sonucu sırasıyla 571, 696 ve 1190 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Alınan önlemler sonucu 2005 yılında bu rakam 8.535 milyon dolara çıkmış ve bu çıkışı 2006' da 17.639 milyon dolar ve 2007' de tepe yaparak 19.137 milyon dolara çıkararak artışı devam ettirmiştir. 2008 ile birlikte yaşanan ekonomideki sarsıntılar 14.748 milyon dolar seviyesine düşmüş, piyasada yarattığı olumsuz etki ile birlikte 2009 ve 2010' da sırasıyla 6.266 ve 6.256 milyon dolar seviyesine düşmüştür. 2011' de bu rakam tekrar 16.136 milyon dolar seviyesine çıkmıştır. 2012' de 10.759, 2013' te 9.878 ve 2014' te 8.576 milyon dolara inmiştir. 2015' te bu rakam tekrar piyasalarda gözlemlenen olumlu etki ile

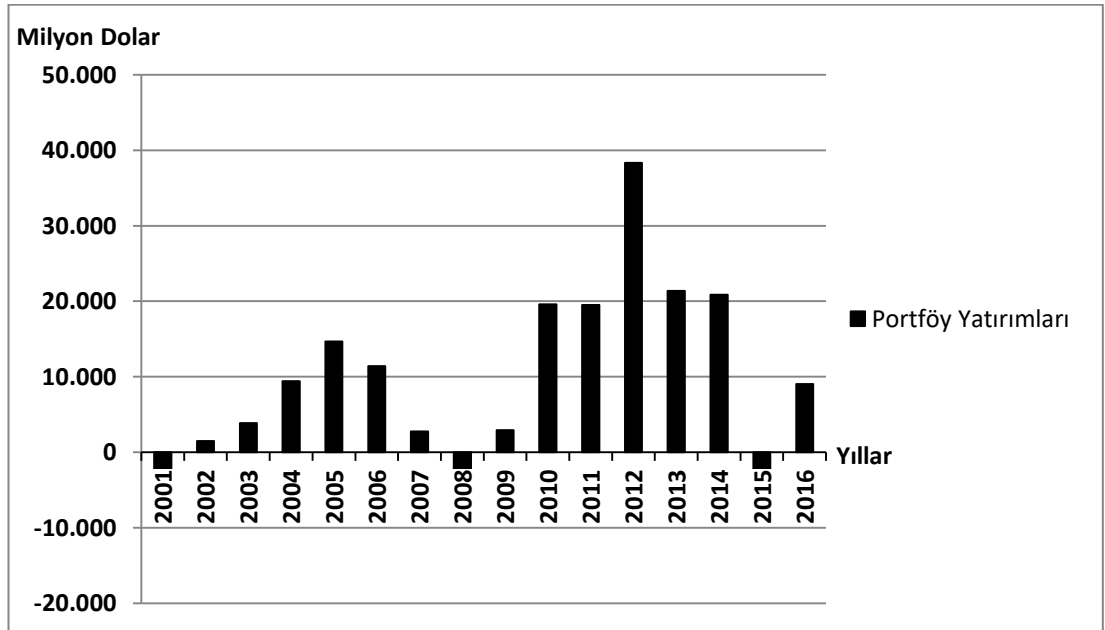
⁸ 2016 yılı rakamları ocak-haziran ayları toplamı olarak ele alınmıştır.

birlikte 11.939 milyon dolar seviyesine çıkmıştır. 2016 yılı için ise Ocaktan, Haziran ayına kadar gerçekleşen toplam rakam söz konusudur. Ve bu 6 aylık rakamlara bakıldığında yaklaşık olarak 2015 seviyesinin altında kalacağı rahatlıkla söylenebilir.

2.3.2.5. Portföy Yatırımları

Ülkeye giren portföy yatırımlarının zaman zaman artış, azalış ve negatif miktarlarda meydana gelmesi ile oluşan istikrarsız bir seyir yaşanmıştır. Bu rakamların seyri 2001 yılında -3.727, 2002' de 1.503, 2003' te 3.851, 2004' te 9.411 ve 2005' te 14.670 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. yıldan yıla artış gösteren bu rakamlar yerini düşme eğiliminde göstererek; 2006' da 11.402, 2007' de 2.780 milyon dolar ve 2008' de yaşanan ekonomik krizin bir çok ekonomik faktörde yarattığı etki gibi portföy yatırımlarının da düşüş göstermesiyle -3.770 milyon dolar olarak negatif bir miktar gerçekleşmiştir. Ortaya çıkan bu negatif rakam kısa sürede kendini toparlamış ve 2009' da 2.938, 2010' da 19.617, 2011' de 19.516 ve 2012' de 38.355 milyon dolara kadar sıçrayarak artış göstermiştir. Fakat bu sıçrama 2013 ile birlikte 21.385 milyon dolara düşmüş, 2014' te 20.850 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2015 ile birlikte yaşanan -9.369 milyon dolar bu rakamı oldukça düşük seviyelere indirmiştir. 2016 yılına ait olan Ocak ayından Haziran ayına kadar olan toplam portföy yatırımlarına baktığımızda dönem tamamlanmasa da bu miktar 9.021 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

ŞEKİL 32: PORTFÖY YATIRIMLARI - NET YÜKÜMLÜLÜK OLUŞUMU (2001 – 2016)

KAYNAK: TCMB, EKONOMİK VE SOSYAL GÖSTERGELER

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE' DE KAMU YATIRIM HARCAMALARININ ÖZEL SEKTÖR YATIRIM HARCAMALARINI DIŞLAMA ETKİSİ ANALİZİ

3.1. LİTERATÜRDE İLGİLİ KONU İLE İLGİLİ YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

Yapılacak olan analizi ele almadan önce günümüze kadar yapılan dışlama etkisi analizleri ve kamu yatırımları ile özel yatırımlar arasındaki ilişki ile ilgili yerli ve yabancı pek çok çalışma vardır. Kullanılan değişkenler arasındaki ilişki ve ulaşılan sonuçlar bakımından önem taşıması nedeniyle literatür taramasına yer verilmiştir.

3.1.1. Yabancı Ükelere Yönelik Yapılan Çalışmalar

Aschauer (1988), Amerika için 1953 -1985 dönemi için neo – klasik üretim fonksiyonunu ele alarak oluşturulan modelde, nüfusun kamu sermaye stokuna oranı, nüfusun özel sermaye stokuna oranı ve özel sermayenin marjinal ürünü olarak kullanılan değişkenler, basit en küçük kareler yöntemi, araçsal değişkenler yöntemi ve birinci sıra otoregresyon yöntemleriyle analiz edilmiştir. Ulaşılan sonuca göre kamu ile özel sermaye arasında pozitif yönde olan çekme etkisi görülmüştür.

Looney (1995), Pakistan için yaptığı çalışmada Granger nedensellik analizi yaparak ulaştığı sonuç itibarıyla; kamu alt yapı yatırımlarının endüstrideki özel yatırımları desteklemede önemli bir rol almadığını hatta bütçe açıkları ve iç borçlanmaya sebep olduğu tespit edilmiştir.

Serven (1996), Hindistan için, 1960-1994 yıllarındaki verilerle ADF birim kök testi uygulayarak, alt yapı yatırımlarının uzun dönemde özel yatırımlar üzerinde tamamlayıcı etkisi görülürken sanayi ve ticari yatırımlar dışlama etkisi göstermektedir. Kısa dönemde ise her iki yatırım türü özel sektör yatırımlarını dışlamaktadır.

Ahmed ve Miller (2000), 23 gelişmekte olan ve 16 gelişmiş ülkenin oluşturduğu toplam 39 ülke için 1975-1984 yıllarına ait verilerden yararlanmışlardır. Çalışmada iki farklı denkleme yer verilmiştir. Bunlardan biri savunma harcamaları, eğitim harcamaları, sağlık harcamaları, sosyal güvenlik harcamaları ve ulaşım ve iletişim harcamaları olarak sınıflandırılarak oluşturulan denklem iken diğeri ise vergilerin, kamu yatırımların, ithalat ve ihracat toplamının GSYH içindeki payı ile özel yatırımların GSYH içindeki payı arasında oluşan ilişkiye yönelik denklemdir.

Modelde kullanılan basit en küçük kareler yöntemi sonucuna göre; ulaşım ve iletişim harcamalarının gelişmekte olan ülkelerdeki yatırımlar üzerinde tamamlayıcı etkisi olduğuna, vergi ile finanse edilen kamu harcamalarının, borç ile finanse edilen kamu harcamalarının yatırımlar üzerinde oluşturduğu dışlama etkisinden daha fazla olduğuna ve sosyal güvenlik ve refah harcamalarının bütün ülkelerdeki yatırımlar üzerinde dışlama etkisi yarattığına ulaşılmıştır.

Hyder (2001), kamu yatırımları ve özel yatırımların büyüme ile ilişkisi ve kamu ve özel yatırımlar arasındaki ilişkiyi incelemek üzere Pakistan'da 1964-2001 dönem aralığında Granger Nedensellik testi, Johansen, ADF ve PP test yöntemleriyle analiz yapmıştır. Analize göre kamu ve özel yatırımların büyümeyi olumlu etkilerken; kamu yatırımları özel yatırımlar üzerinde tamamlayıcı etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Naqvi (2002), 1964-2000 yılları arasında Pakistan için yaptığı ko-entegrasyon VAR modeli ile büyüme, kamu yatırımları ve özel yatırımlar arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Kamu yatırımlarının özel yatırımlar üzerinde tamamlayıcı bir etki elde edilirken kamu ve özel yatırımlarda büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir.

Voss (2002), Amerika ve Kanada için yaptığı çalışmada, Amerika için 1947-1988 yıllarına ait veriler ile Kanada için ise 1947-1996 yılları verileri ile basit VAR modeli analizi yaparak ulaştığı sonuca göre; her iki ülke için de kamu yatırımlarının özel yatırımlar üstünde dışlayıcı yani crowding out etkisi tespit edilmiştir.

Naqvi ve Tsoukis (2003), 6 Asya ülkesi (Pakistan, Bangladeş, Hindistan, Malezya, Endonezya ve Tayland) için yaptığı çalışmada, kamu yatırımları, özel yatırımlar ve GSYİH değişkenlerine ait 1971-2000 yıllarına ait veriler kullanılarak Granger ve VAR analizi ile ulaştıkları sonuç itibarıyla; ele alınan bazı ülkelerde dışlama etkisi görülürken bazılarında da içleme etkisi görülmüştür. Bu sebep ile tek bir genel geçer sonuca ulaşılamamıştır.

Fujii, Hiraga ve Kozuka (2003), Factor-Augmented VAR (FAVAR) analizi ile 1983Q2-2008Q1 yılları arasında faiz oranları, sektörel özel yatırımlar, kamu yatırımları, reel GSYİH ve vergi gelirleri değişkenlerini kullanarak Japonya için yaptıkları analiz sonucuna göre; kamu yatırımlarının sektörel sermaye yatırımları üzerinde hem crowding-out hem de crowding-in etkisi gözlemlenmiştir.

Naraya (2004), Fiji için yapılan 1950-2001 yılları arasında kamu yatırımları ve özel yatırımlar değişkenleri ile birlikte ADF, PP ve Zivot-Andrews testi sonuçlarına göre; 1975 yılının kırılma yılı olarak tespit edilmesi ile 1950-1975 yılları arasında kamu yatırımlarının özel yatırımlar üzerinde crowding out ilişkisi görülmek ile birlikte 1976-2006 yılları arasında ise kamu ve özel yatırımlar arasında herhangi bir ko-entegrasyon ilişkisi tespit edilememiştir.

Ali, Hyder ve Saeed (2006), ADF, PP ve VAR analizi ile Pakistan için yaptıkları 1974-2006 yılları arasında özel yatırımlar ile kamu yatırımları arasındaki ilişkiyi ele almışlardır. Elde edilen sonuçlara göre imalat sektörüne yapılan kamu yatırımlarının özel yatırımları dışladığına ulaşılmıştır.

Mitra (2006), yapısal vektör otoregresyon (SVAR) modeli, ADF birim kök testleri ile kamu yatırımları, özel yatırımlar ve GSYH'nın 1969-2005 dönem aralığında Hindistan için test edilmiştir. Sonuçlara göre kamu yatırımları, özel yatırımları dışlamıştır.

Hatano (2010), kamu yatırımlarının özel yatırımlar üzerindeki etkisini Japonya için ele almıştır. ADF (Augmented Dickey-Fuller), PP (Phillips-Perron), Johansen ve Granger analizi sonucunda, kamu yatırımlarının özel yatırımlar üzerinde tamamlayıcı özelliğe sahip olduğunu tespit etmiştir.

Lean ve Tan (2011), Malezya' da doğrudan yabancı yatırımlar (FDI), yerli yatırımlar (DI) ve ekonomik büyüme (Y) arasındaki ilişkinin 1970-2009 yılları arasında analiz etmişlerdir. Augmented Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) birim kök testlerinin kullanımıyla başlayan ve daha sonra değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin ortaya çıkması için uygulanan Johansen çok değişkenli eş entegrasyon ve kurulan vektör otoregresif (VAR) modeli ile tahmin edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre uzun dönemde FDI ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilerken, DI uzun vadede olumsuz etkilemektedir. FDI ile DI arasında da tamamlayıcı bir etki söz konusudur.

Hassan, Karim ve Othman (2011), Malezya'da tarım, sanayi ve ticaret, ulaşım-iletişim ve inşaat sektörlerine ayırarak kamu yatırımları, özel yatırımlar ve GSYH değişkenleri arasındaki ilişkiyi eş entegrasyon panel analizi uygulayarak 1976-2006 yılları arasında test etmişler ve kamu yatırımlarının tarım sektörü hariç geri kalan üç sektörde özel yatırımları üzerinde tamamlayıcı etkisi görülmüştür.

Furceri ve Sousa (2011), 145 ülkeyi içinde barındıran panel veri analizi yöntemi ile 1960 - 2007 yılları arasında özel tüketim, özel yatırım ve kamu harcamaları verileri ile yaptıkları çalışmada; kamu harcamaları crowding out etkisi yaratmıştır.

Brian vd. (2012), Zimbabve için 1967-2004 dönem verileri ile yaptığı çalışmada; kamu ve özel sektör yatırımları arasındaki ilişkiyi ADF birim kök testi, co-entegrasyon analizi ve vektör hata düzeltme modeli uygulayarak ulaştıkları sonuç bakımından kamu yatırımlarının özel sektör yatırımları üzerinde olumlu, tamamlayıcı etkisine ulaşılmıştır.

Bello, Nagwari ve Saulawa (2012), Nijerya için 1975-2009 yılları arasında kullanılan zaman seri verileri ile özel yatırım, transfer harcamaları, idari harcamalar, ekonomik hizmetler, sosyal ve toplumsal hizmetler ve enflasyon oranı değişkenleri ile Spss programı kullanarak analiz etmişlerdir. Ortaya çıkan sonuçlara göre; idari harcamalar üzerinde yapılan kamu harcamaları özel yatırımları tamamlamakta yani crowding-in etkisi görülmekte iken diğer tüm değişkenlerin özel yatırımlar üzerinde crowding-out etkisi görülmektedir.

Panda ve Sahu (2012), Hindistan için 1970-71 – 2009-10 yılları arasında vektör hata düzeltme modeli (VECM) ile yaptığı çalışmada uzun dönemde GSYİH'nın, özel sektör yatırımları üzerinde pozitif etkisi söz konusu iken kamu yatırımları özel sektör yatırımlarını dışlamaktadır. Ayrıca yapılan uzun dönem nedenselliğin yönü; GSYİH ve kamu yatırımlarının özel sektör yatırımlarına sebep olmasıdır.

Munthali (2012), Koyck esnek hızlandırıcı ve Jorgenson neoklasik hata düzeltme modeli olmak üzere iki yatırım modeli kullanarak 1970-2006 yılları arasında dünyanın en az gelişmiş bölgelerine sahip olan 10 Güney Afrika ülkesi için yaptığı panel analizi çalışmasında kamu yatırımlarının özel yatırımlar üzerinde crowding-in etkisi sonucuna ulaşmıştır.

Gjini ve Kukeli (2012), 11 Batı Avrupa ülkelerinin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler grubuna ayırarak yaptığı Panel analizi 1991-2009 yılları arasında, reel kamu yatırımları, reel faiz oranları, reel özel yatırımlar, banka sektörü kredileri ve tüketici fiyat endeksleri verileri ile kamu ve özel yatırımları arasındaki crowding out ilişkisini ortaya koymuşlardır. Yapılan analiz sonuçlarına göre; kamu ve özel sektör yatırımları arasında crowding out ilişkisi görülmüştür.

Hewings, Marquez ve Ramajo (2013), İspanya'nın 17 bölgesi olarak ele alınan, 1964-2003 yılları arasında kamu sermayesinin özel sermaye üzerinde yarattığı etkiyi çoklu bölgesel VAR (MultiREG-SpVAR) analiz yöntemi uygulanarak değişkenler ele alınmıştır. Analiz sonuçlarına göre; hem crowding-out hem de crowding-in etkisi tespit edilmiştir.

Ifeakachukwu, Omodadepo ve Oluseun (2013), Nijerya için 1981-2010 yılları arasında hata düzeltme modeli kurarak, kamu harcamalarının özel yatırımlar üzerindeki etkisini analiz etmişlerdir. Yapılan analize göre; kamu harcamalarının özel yatırımlar üzerinde kısa dönemde crowding-in etkisi görülür iken, uzun dönemde crowding-out etkisi tespit edilmiştir.

Mahmoudzadeh, Sadeghi ve Sadeghi (2013), 2000-2009 yılları arasında hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için panel veri yöntemi ile kamu maliyesinin (tüketim, sermaye oluşumu ve bütçe açığı) özel yatırımlar üzerindeki etkisini analiz etmişlerdir. Sonuçlara göre kamu tüketiminin özel yatırımlar üzerinde; gelişmiş ülkelerde daha fazla olmasıyla birlikte gelişmekte olan ülkeler için de crowding-out etkisi söz konusudur. Sermaye oluşumunun özel yatırımlar üzerindeki etkisi ise gelişmiş ülkelerde yine daha fazla olmakla birlikte gelişmekte olan ülkelerde crowding-in etkisi ortaya çıkmıştır. Ve son olarak kamu bütçe açıklarının özel yatırımlar üzerindeki etkisi; gelişmiş ülkeler için crowding-out etkisi söz konusu olurken, gelişmekte olan ülkeler için crowding-in etkisi sonucuna ulaşılmıştır.

Xu ve Yan (2014), yapısal otoregresif vektör analizi (SVAR) ile 1980-2011 dönemlerindeki veriler ile Çin için yaptıkları çalışma sonucu; kamu ürünlerine yapılan kamu yatırımları özel sektör üzerinde crowding-in etkisi yaratırken; özel ürünlere yapılan kamu yatırımları özel sektörü dışlamaktadır.

Blackley (2014), U.S.A. için 1956Q1-2010Q2 döneminde özel tüketim, ihracat, kamu bütçesi (yatırım, tüketim, askeri bütçe), kar artışı, reel faiz oranları ve işsizlik oranları olan kamu sektör verilerini kullanarak ARDL analizi ile yaptığı çalışmada, Keynesyen görüşü destekler nitelikte olan ve uzun dönemde crowding-out etkisi görülmediği aksine eşit yüzdelerde bir değişim yaşandığı tespit edilmiştir.

Bahal, Raissi ve Tulin (2015), Hindistan için kamu yatırımları, özel yatırımlar ve çıktı arasındaki ilişkinin 1950-2012 dönem verileri ile yapısal vektör hata düzeltme modeli (SVECM) ile tahminlemişlerdir. Ele alınan dönem aralığında kamu yatırımlarının özel yatırımları dışladığı tespit edilmiştir.

Sineviciene (2015), Bulgaristan, Letonya, Litvanya, Slovenya ve Estonya için 1996-2012 yılları arasında kamu harcamaları ve özel yatırım değişkenlerini kullanarak yaptığı çapraz korelasyon ve Granger nedensellik analizi sonucu Bulgaristan hariç diğer ülkelerde, kamu harcamalarının özel yatırımlar üzerinde zayıfta olsa crowding-out etkisi sonucuna varılmıştır. Özel yatırımların kamu yatırımları üzerindeki etkisi ise her ülke için farklılık göstermiştir.

Yukarıda ele alınan farklı ülkeler için farklı analiz yöntemleri kullanılarak elde edilen sonuçların çoğunluğunda, kamu yatırımlarının özel sektör yatırımlarını dışladığı sonucu elde edilmiştir. Araştırma konusunu oluşturmuş bazı ülkeler için farklı dönemlerde meydana gelmiş dışlama etkisinin yanı sıra az da olsa içleme etkisi veya hem içleme hem de dışlama etkisinin de görüldüğü tespit edilmiştir.

3.1.2. Türkiye İçin Yapılan Çalışmalar

Artan, Berber ve Sivri (2001), Türkiye için yaptıkları 1968-1998 yılları arasında AK model test analizi ile yatırım harcamalarının ekonomik büyüme ilişkisini analiz etmişlerdir. Toplam sabit sermaye yatırımları, büyüme oranları, imalat yatırımları, ulaştırma yatırımları ve enerji yatırımları değişkenleri ile yapılan analiz sonuçlarına göre; içsel büyüme modellerinden biri olan AK model testi Türkiye için ret edilmiştir.

Mucuk ve Uysal (2003), Türkiye için 1975-2000 dönemi için standart en küçük kareler yöntemi (EKKY) ile kamu harcamaları ve özel sektör yatırımlarının GSMH içindeki payları ve tasarruf mevduat faiz oranı değişkenleri kullanılarak yapılan analiz sonunda; kamu harcamaları özel sektör yatırımları üzerinde crowding-out etkisi yaratmaktadır.

Şimşek (2003), Türkiye' de 1970-2001 yıllarına ait verilerle ko-entegrasyon ve hata düzeltme modeli ile GSYH, özel sektör yatırımları, askeri harcamalar, kamu altyapı harcamaları, kamu tüketimi harcamaları, genel kamu hizmetleri harcamaları, sosyal güvenlik ve refah harcamaları ve diğer harcamalar değişkenleri kullanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre uzun dönemde hem gruplara ayrılmış kamu harcamaları hem de toplam kamu harcaması özel sektör yatırımları üzerinde crowding out etkisi yaratmıştır.

Erden ve Holcombe (2006), Türkiye'nin de içinde bulunduğu 19 gelişmekte olan ülke için GSYİH, enflasyon oranı, faiz oranı, döviz kuru, özel yatırımlar ve kamu yatırımları değişkenleri ile yaptıkları Panel analizi ile, 1980-1997 yıllarına ait verilerle elde ettikleri sonuçlara göre kamu yatırımlarının hem kısa hem de uzun dönemde de özel sektör yatırımları üzerinde pozitif yani crowding-in etkisi tespit edilmiştir.

Günaydın (2006), Koentegrasyon ve Granger nedensellik metodunun Hsiao versiyonunu uygulayarak Türkiye'de 1987:1-2004:3 dönem aralığında GSYİH, kamu yatırımları ve özel yatırım değişkenlerini ele alarak crowding in/out etkisini analiz etmiştir. Elde edilen sonuç itibari ile kamu yatırımları ile özel yatırımlar arasında crowding-in etkisine ulaşılmıştır.

Altay ve Altın (2008), Türkiye'de ki kamu harcamalarının ekonomik büyüme ve yatırımlar üzerine olan etkisini, 1980-2005 yılları arasındaki istihdam, yatırım, GSMH ve konsolide bütçe harcamaları toplamı değişkenlerine ait verilerle En Küçük Kareler Yöntemi uygulanarak, uzun dönemde kamu harcamalarının yatırımlar üzerinde dışlama etkisi tespit edilirken büyüme üzerinde ise olumsuz etkiye sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Başar, Polat ve Oltulular (2011), Türkiye'deki kamu harcamalarının özel yatırımlar üzerindeki etkisini; toplam kamu harcamaları, özel yatırım harcamaları, kamu yatırım harcamaları, transfer harcamaları, GSYİH ve faiz değişkenlerini ele alınarak, 1987:Q1-2007:Q3 yıllarına ait veriler ile Johansen-Juselius ko-entegrasyon analizi yapmışlardır. Toplam kamu harcamaları ve transfer harcamaları, özel yatırımları desteklerken kamu yatırım harcamaları dışlamaktadır. Aynı zamanda GSYİH, özel yatırımlar üzerinde pozitif bir etkiye sahip iken faizlerin negatif etkisi söz konusudur.

Aga (2014), Türkiye için 1980-2012 döneminde GSYİH, doğrudan yabancı yatırımlar (FDI), yerli yatırımlar (DI) ve ticaret liberalizasyon değişkenlerini kullanarak, en küçük kareler (OLS), Johansen eş-bütünleşme, VAR ve Augment Dickey Fuller (ADF) testleriyle yaptığı analiz sonucunda değişkenler arasında bir ilişkinin olmadığı sonucunu elde etmiştir. Fakat yerli yatırımların büyüme üzerinde olumlu etkisi söz konusu iken, ticaret liberalizasyonu negatif yönde etkilemektedir.

Kaya ve Şen (2014), Türkiye için 1975-2011 periyodunda kamu harcamalarının özel yatırımlar üzerindeki crowding out / in etkisini Augmented Dickey-Fuller (ADF), Philips-Perron (PP) analiz yöntemleriyle, özel yatırımlar, kamu harcamaları, kamu transfer harcamaları, kamu sermaye harcamaları, kamu faiz harcamaları ve GSYİH değişkenleri ile analiz etmişlerdir. Analiz sonuçlarına göre; sadece kamu sermaye harcamaları özel yatırımlarda crowding-in etkisi yaratırken geri kalan diğer kamu değişkenleri crowding-out etkisi yaratmıştır.

Çoban ve Tuğcu (2015), 28 ülke için yaptıkları çalışmada 2000-2012 dönemine ait verilerle ARDL panel modeli kullanmışlardır. Bütçe açıkları veya fazlasının GSYH'ye oranı, özel kesim sabit sermayenin GSYH'a oranı, GSYH ve reel faiz oranı ele alınan değişkenlerdir. arasındaki ilişki incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre Keynesyen görüşünde savunduğu, bütçe açıklarının özel sektör yatırımları üzerinde işleme etkisi yarattığı yönündedir.

Kesbiç, Dünder ve Devrim (2016), Türkiye için 1986 - 2014 dönemine ait verilerle yaptığı çalışmada; özel sabit sermaye yatırımları, kamu sabit sermaye yatırımları, iç borç stoku ve iç borç faiz oranının GSYH'ye olan oranları dikkate alınarak seçilen değişkenler arasında ekonometrik olarak anlamlılığı test edilmiştir. Modelde Ng-Perron birim kök testi uygulanarak değişkenlerin durağanlığı sınanmıştır. Elde edilen durağan serilerle eşbütünleşik olma durumunu ve uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığının ortaya çıkması için Johansen eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Modelin anlamlılığı için EKKY (En Küçük Kareler Yöntemi) uygulandıktan sonra, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi yönünün belirlenmesi açısından Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Elde edilen

sonuçlara göre; kamu sabit sermaye yatırımlarının özel sektör sabit sermaye yatırımlarını dışladığı ve iç borç faizi ve iç borç stokunun özel sektör yatırımlarını negatif olarak etkilediği tespit edilmiştir.

Yukarıda yapılmış olan çalışmalar değerlendirildiğinde dışlama veya işleme etkisi olarak kesin bir sonuç elde edilememiştir. Kullanılan test ve analiz teknikleri, kullanılan değişkenler ve ele alınan zaman dönemlerinin farklılık göstermesinden dolayı Türkiye için söz konusu konu ile ilgili yapılan çalışma sonuçları birbirinden farklılık göstermektedir. Fakat çalışma sonuçları ele alındığında çoğunluğunun dışlama etkisi gösterdiği konusunda sonuçlar elde ettikleri görülmektedir.

3.2. TÜRKİYE İÇİN DIŞLAMA ETKİSİ ANALİZİ: 1986 -2015

Çalışmada Türkiye' de kamu sektörü yatırım harcamalarının özel sektör yatırım harcamalarına etkisi 1986 – 2015 yılları arasında özel sektörü sabit sermaye yatırımları, kamu sektörü sabit sermaye yatırımları ve iç borç faiz oranı değişkenlerine ait verilerden oluşan zaman serisi verileri, Johansen Eş-bütünleşme, En Küçük Kareler Yöntemi ve Engle – Granger Nedensellik Analizi yöntemleri kullanılarak dışlama etkisi analizi yapılmıştır.

3.2.1. Çalışmada Kullanılan Veri Seti ve Yöntem

Çalışmada Türkiye' de 1986 – 2015 dönem aralığında kamu sektörü sabit sermaye yatırımlarının özel sektör sabit sermaye yatırımlarını dışlama etkisi analizi için; Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımları (OSSY), Kamu Sektörü Sabit Sermaye Yatırımları (KSSY) ve İç Borç Faiz Oranı (IBFO) değişkenleri kullanılmıştır. Kamu sektörü sabit sermaye yatırımları ve özel sektör sabit sermaye yatırımlarına ait veriler 1986 – 2015 dönemi için Kalkınma Bakanlığı' ndan GSYH' ya olan oranları şeklinde alınmıştır. İç borç faiz oranları ise Hazine Bakanlığı ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası internet sayfasından elde edilmiştir. Ayrıca yapılan analizde kolaylık sağlaması bakımından değişkenlere ait isimler parantez içinde verilen şekilde kısaltılmıştır.

Kamu sektörü yatırım harcamalarının özel sektör yatırım harcamaları üzerindeki etkisi ile ilgili yapılmış çalışmalar doğrultusunda, literatürde bu konu ile ilgili genellikle kamu sektörü sabit sermaye yatırımları, özel sektör sabit sermaye yatırımları, iç borç faiz oranı, iç borç stoku, kamu tasarrufları, konsolide bütçe cari harcamaları, konsolide bütçe transfer harcamaları ve konsolide bütçe yatırım harcamaları değişkenleri ele alınmıştır.

Belirlenen dönem itibariyle iç borç faiz oranına ait oluşturulan yıllık zaman serisinin, Devlet İç Borçlanma Senetlerinin ihale yöntemi ile ihracı, Hazine Müsteşarlığınca 1985 yılından itibaren gerçekleştirilmesinden ve 1985 yılına ait değerlerin 30 Mayıs tarihinden itibaren olup yıllık döngüyü tamamlamadığından dolayı 1980 sonrası dönemde analiz başlangıç yılı olarak 1986 yılından itibaren başlatılmıştır. Yine ilgili Bakanlıklar ve birimlerce açıklanan resmi rakamlara göre 2016 yılı verilerinin tahmini değerleri oluşturulmasından ve gerçekleşen değerler 2015 yılına kadar açıklanmış olmasından dolayı analizin bitiş yılı 2015 olmuştur. Ayrıca konsolide bütçe cari harcamaları, konsolide bütçe transfer harcamaları ve konsolide bütçe yatırım harcamaları değişkenlerine ait açıklanan veriler 2014 yılına kadar olmalarından dolayı analize dahil edilmemişlerdir. İç borç stoku ve kamu tasarrufu değişkenlerinin veri setlerine ulaşılmasına rağmen analizde çoklu doğrusal bağlantı sorununa neden olmuştur. Böylelikle bu değişkenlerde yapılan analize dahil edilmemiştir.

Çalışmada eş bütünleşme analizi için serilerin durağan olması gerekmektedir. Durağanlığın test edilmesi için gerekli olan birim kök analizleri literatürde sıklıkla kullanılan Augmented Dickey – Fuller (ADF) birim kök testi ve Phillips – Perron (PP) birim kök testleri gerçekleştirilmiştir. Akabinde ekonomik değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin istatistiksel olarak test edilmesi için Johansen eşbütünleşme analizi yapılmıştır. Modelin ve katsayıların anlamlılığının sınanması için En Küçük Kareler Yöntemi (EKKY) kullanılmıştır. Ve son olarak değişkenler arasında nedensellik ilişkisi ve yönü hakkında Granger nedensellik analizi yapılmıştır.

3.2.2. Ekonometrik Analiz Sonuçları

Çalışmada yapılan analiz yöntemleri ve sonuçları takip eden bölümde sırasıyla alt başlıklar halinde yer almaktadır.

3.2.2.1. Birim Kök Testleri

Değişkenlere ait veri setinin durağanlığının sınanması için birim kök testleri uygulanmaktadır. İlgili konu ile ilgili yapılan çalışmalarda durağanlık analizleri için; literatürde yaygın kullanılan Augmented Dickey Fuller birim kök testi ve Phillips - Perron birim kök testi sırasıyla uygulanmıştır.

Durağanlık kavramı; zaman serisi verilerinin belirli bir zaman periyodunda sürekli olarak artma veya azalmanın olmadığı, verilerin zaman süresince bir yatay

eksen boyunca dağılım gösterdiği veya başka şekilde ifade etmek gerekirse zaman serisi verilerinin sabit bir ortalama etrafında dalgalandığı ve dalgalanmanın varyansının özellikle zaman boyunca sabit kaldığı biçiminde tanımlanır (Çınar ve Sevüktekin, 2014: 239).

Bir serinin uzun dönemde göstermiş olduğu özellik, bu değişkenin bir önceki dönemde aldığı değeri, bu dönemi ne şekilde ve ne yönde etkilediğinin belirlenmesi ile ortaya çıkartılabilmektedir ve bu yöntem doğrultusunda değişkenlere ait serilerin nasıl bir süreçten geçtiklerini anlamak için, değişkene ait serinin her dönemde aldığı değerlerin daha önceki dönemlerde aldığı değerlerle regresyon ilişkisi içerisinde olması gerekmektedir (Tarı, 2015: 387). Bu durum değişkene ait serinin durağan olma özelliği göstermesi ile alakalıdır. Bunun için farklı yöntemler geliştirilmekte olsa da, ekonometride bu durum birim kök testleri uygulanarak serilerin durağan olmaları veya olmamaları test edilip belirlenmektedir.

Aşağıda tablo 1’de ADF birim kök testi sonuçlarında da görüldüğü üzere; değişken OSSY için, düzey verisi halinde olasılık değeri sonuçları; sabitsiz ve trendsiz 0,7327, sabitli 0,0611 ve trendli ve sabitli 0,0883 olarak gerçekleşmiştir. Değişkenin 1. farkında, olasılık değeri sonuçları; sabitsiz ve trendsiz 0,0000, sabitli 0,0000 ve trendli ve sabitli 0,0002 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 1: ADF Birim Kök Testi Sonuçları (Olasılık (Prob.) Değerleri)

	DEĞİŞKENLER	Sabitsiz ve Trendsiz (NONE)	Sabitli (Intercept)	Trend ve sabitli (Trend and Intercept)
DÜZEY	OSSY	0,7327	0,0611	0,0883
	KSSY	0,1280	0,0142 **	0,1326
	IBFO	0,3582	0,8275	0,0454 **
1.FARK	OSSY	0,0000 *	0,0000 *	0,0002 *
	KSSY	0,0003 *	0,0049 *	0,0096 *
	IBFO	0,0000 *	0,0000 *	0,0000 *

(*) 0,01 düzeyinde anlamlılığı ifade eder.

(**) 0,05 düzeyinde anlamlılığı ifade eder.

KSSY değişkeni için düzey verisi halinde, olasılık değeri sonuçları; sabitsiz ve trendsiz 0,1280, sabitli 0,0142 ve trendli ve sabitli 0,1326 olarak geręekleşmiştir. Değişkenin 1. farkında, olasılık değeri sonuçları; sabitsiz ve trendsiz 0,0003, sabitli 0,0049 ve trendli ve sabitli 0,0096 olarak meydana gelmiştir.

Değişken IBFO için düzey verisi halinde, olasılık değeri sonuçları; sabitsiz ve trendsiz 0,3582, sabitli 0,8275 ve trendli ve sabitli 0,0454 olarak geręekleşmiştir. Değişkenin 1. farkında, olasılık değeri sonuçları; sabitsiz ve trendsiz 0,0000, sabitli 0,0000 ve trendli ve sabitli 0,0000 olarak geręekleşmiştir.

Yukarıda tablo 1' de yer alan ve (*) olarak işaretilenen değerler, ADF birim kök testleri sonucunda değişkenlerimize ait veri setinin olasılık ve t istatistik değerleri sonucu 0,01 anlamlılık seviyesinde elde edilen neticelere göre birinci mertebeden durağan olduklarına ulaşılmıştır.

ADF veya Dickey Fuller (DF) birim kök testlerinde, rassal hataların (şokların) istatistiksel olarak bağımsız ve sabit varyanslı olduğu yani şoklar arasında otokorelasyon olmadığı varsayılmaktadır. Dolayısıyla, Phillips – Perron ise bu varsayımı geliştirerek rassal şokların dağılımı ile ilgili yeni bir varsayımda bulunabilmektedir (Çınar ve Sevüktekin, 2014: 378). Birim kök testlerinin her birinin yapısı kendi içinde farklı özellikler taşıdığından ve bu sebep ile geliştirilmiş bu model ile de serilerin durağan olup olmamaları test edilmiştir.

PP birim kök testi sonucu elde edilen aşığıdaki tablo 2 sonuçlarına göre; değişken OSSY için düzey verisi halinde, olasılık değeri sonuçları; sabitsiz ve trendsiz 0,8858, sabitli 0,0746 ve trendli ve sabitli 0,1850 olarak geręekleşmiştir. Değişkenin birinci farkında, olasılık değeri sonuçları; sabitsiz ve trendsiz 0,0000, sabitli 0,0000 ve trendli ve sabitli 0,0000 olarak geręekleşmiştir.

KSSY için düzey verisi halinde, olasılık değeri sonuçları; sabitsiz ve trendsiz 0,1220, sabitli 0,0104 ve trendli ve sabitli 0,5798 olarak geręekleşmiştir. Değişkenin birinci farkında, olasılık değeri sonuçları; sabitsiz ve trendsiz 0,0004, sabitli 0,0073 ve trendli ve sabitli 0,0013 olarak geręekleşmiştir.

IBFO için yukarıdaki tablo 2 incelendiğinde düzey verisi halinde, olasılık değeri sonuçları; sabitsiz ve trendsiz 0,3070, sabitli 0,6337 ve trendli ve sabitli 0,3746 olarak geręekleşmiştir. Değişkenin birinci farkında, olasılık değeri sonuçları; sabitsiz ve trendsiz 0,0000, sabitli 0,0000 ve trendli ve sabitli 0,0000 olarak geręekleşmiştir.

Tablo 2: Phillips - Perron Birim Kök Testi Sonuçları (Olasılık (Prob.) Değerleri)

	DEĞİŞKENLER	Sabitsiz ve Trendsiz (NONE)	Sabitli (Intercept)	Trend ve sabitli (Trend and Intercept)
DÜZEY	OSSY	0,8858	0,0746	0,1850
	KSSY	0,1220	0,0104 **	0,5798
	IBFO	0,3070	0,6337	0,3746
1.FARK	OSSY	0,0000 *	0,0000 *	0,0000 *
	KSSY	0,0004 *	0,0073 *	0,0013 *
	IBFO	0,0000 *	0,0000 *	0,0000 *

(*) 0,01 düzeyinde anlamlılığı ifade eder.

(**) 0,05 düzeyinde anlamlılığı ifade eder.

Tablo 2’de yer alan (*) olarak işaretlenmiş değerlerin, birinci farklara göre PP birim kök testleri sonucunda, değişkenlerimize ait veri setinin olasılık ve t istatistik değerleri sonucu 0,01 anlamlılık seviyesinde elde edilen sonuçlara göre tıpkı ADF birim kök testinde de olduğu gibi birinci mertebeden durağan oldukları sonucuna varılmıştır.

3.2.2.2. Johansen Eşbütünleşme Testi

ADF birim kök testi ve PP birim kök testleri sonucunda serilerin birinci farkı alınarak durağanlık elde edilmiştir. Johansen (1988) tarafından gerçekleştirilen eşbütünleşme analizi, seriler arasında durağanlığın yakalanması sonucu değişkenlere ait seriler arasında uzun dönemli denge ilişkisinin olup olmadığını ortaya koymaktadır. Böylelikle serilerin eş-bütünleşik olma durumlarını yani uzun dönemli denge ilişkisinin varlığını ortaya çıkartmak için Johansen eşbütünleşme testi uygulanmıştır.

Tablo 3: Kısıtlanmış Eş-Bütünleşme Derecesi Testi (İz)

	Eigenvalue (Özdeğer)	Trace Statistic (İz İstatistiği)	0.05 Critical Value (0.05 Kritik Değer)	Prob. (Olasılık Değeri)
None *	0.481431	31.63069	29.79707	0.0304
At most 1	0.360717	13.24358	15.49471	0.1062
At most 2	0.025253	0.716177	3.841466	0.3974

Yukarıda tablo 3' te kısıtlanmış eşbütünleşme testi sonuçları görülmektedir. Eşbütünleşme analizi sonucunda, % 5 anlamlılık düzeyinde iz testi sonuçlarına göre, 1 adet koentegre vektörünün var olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığını mevcut kılmaktadır.

3.2.2.3. En Küçük Kareler Yöntemi Sonuçları

Kamu sektörü sabit sermaye yatırımlarının özel sektör sabit sermaye yatırımlarını dışlayıp dışlamadığını belirlemek amacıyla En Küçük Kareler Yöntemi (EKKY) uygulanmıştır.

İç borç faiz oranlarındaki artış; yatırımcıların, girişimcilerin veya özel sektör için maliyetlerin artışı anlamına geleceğinden ve kamu yatırımlarındaki bir artışın özel sektör yatırımlarının azalmasına veya düşüş göstermesine sebep olduklarından dolayı aşağıdaki model denkleminde negatif işaretlidir. Model ise aşağıda görüldüğü gibi logaritmik olarak oluşturulmuştur.

Aşağıdaki model ve tablo 4' teki EKKY analiz sonuçlarından anlaşıldığı üzere; LOG(KSSY) bağımsız değişkeninin olasılık (prob.) değeri 0,0000 olarak ortaya çıkmıştır ve 0,05 anlamlılık düzeyinden küçük çıkarak katsayının istatistiksel anlamlılığını ortaya koymaktadır. Kamu sabit sermaye yatırımları oranındaki % 1'lik bir artış, özel sektör sabit sermaye yatırımlarını % 0.525463 oranında bir azalmaya sebep olmaktadır. Katsayı işaretinin de negatif çıkması ile birlikte kamu sektörü sabit sermaye yatırımlarının özel sektör sabit sermaye yatırımları üzerindeki etkisi negatif yöndedir ve böylelikle kamu sektörü sabit sermaye yatırımlarının, özel sektör sabit

sermaye yatırımlarını dışladığı veya özel sektör sabit sermaye yatırımları üzerinde dışlama etkisi yarattığı sonucuna ulaşılmaktadır.

LOG(IBFO) bağımsız değişkenin olasılık değeri 0,0345 olarak meydana gelmiştir ve yine % 5 anlamlılık düzeyinden küçük çıkarak değişkene ait katsayının istatistiksel anlamlılığı oluşmuştur. İç borç faiz oranındaki % 1'lik bir artış, özel sektör sabit sermaye yatırımlarını % 0.049646 oranında bir düşüşe sebep olmaktadır. Değişkene ait katsayı işareti de ekonomik beklentilere ve teoriye uygun çıkarak, özel sektör sabit sermaye yatırımları üzerinde negatif ilişki ortaya çıkmıştır. Yani faizlerin artış göstermesi özel sektör yatırımlarının azalmasına veya düşüş göstermesine neden olmaktadır.

C sabit terim katsayısının olasılık değerinin 0,0000 olarak oluşması ve 0,05 anlamlılık düzeyinden küçük çıkması ile birlikte katsayının anlamlılığı görülmektedir.

$$\ln\text{OSSY} = C - C1 * \ln\text{KSSY} - C2 * \ln\text{IBFO}$$

$$\ln\text{OSSY} = 3.655407 - 0.525463 - 0.049646$$

Tablo 4: EKKY Analizi Sonuçları

Değişkenler (Variable)	Katsayılar (Coefficient)	Standart Sapma (Std. Error)	t-istatistik Değeri (t-Statistic)	Olasılık Değerleri (Prob.)
LOG(KSSY)	-0.525463	0.103742	-5.065105	0.0000
LOG(IBFO)	-0.049646	0.022297	-2.226564	0.0345
C	3.655407	0.167127	21.87207	0.0000

EKKY analizi sonuçlarına göre modelin açıklayıcı gücü olan (R^2) değeri; 0,569594 oranında orta düzeyde çıkması sonuçlara olan güvenirliliği sağlamaktadır. Ayrıca F istatistik olasılık değerinin 0,000011 olarak oluşması 0,05 anlamlılık düzeyinden küçük çıkarak modelin anlamlılığını ortaya koymaktadır.

3.2.2.4. Engle - Granger Nedensellik Analizi

Son olarak özel sektör sabit sermaye yatırımı, kamu sektörü sabit sermaye yatırımı ve iç borç faiz oranı değişkenleri arasında nedensellik yönünün istatistiksel açıdan belirlemek amacıyla Engle – Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Analize göre; kurulan hipotezler gereği olasılık değerleri 0,05 anlamlılık seviyesinden küçük ise H_0 hipotezi red, H_1 hipotezi kabul edilir. Tam tersi durumda yani olasılık değerleri 0,05 anlamlılık düzeyinden büyük çıkar ise H_0 hipotezi kabul edilir iken H_1 hipotezi ret edilmektedir. Oluşturulan hipotezler ise H_0 : Granger nedeni değil iken H_1 :Granger nedenidir.

Tablo 5: Granger Nedensellik Analizi Sonuçları

Nedensellik Yönü	Gözlem Sayısı	F İstatistiği	Olasılık Değerleri
KSSY $\Rightarrow$ OSSY	29	5.26286	0.0301
OSSY $\Rightarrow$ KSSY		0.02023	0.8880
IBFO $\Rightarrow$ OSSY	29	0.03099	0.8616
OSSY $\Rightarrow$ IBFO		0.12496	0.7266
IBFO $\Rightarrow$ KSSY	29	0.02605	0.8730
KSSY $\Rightarrow$ IBFO		1.58942	0.2186

Yukarıda tablo 5' te Granger nedensellik analizi sonuçları yer almaktadır. Test sonuçlarına göre sırasıyla; özel sabit sermaye yatırımları ile kamu sabit sermaye yatırımları, iç borç faiz oranı ile özel sabit sermaye yatırımları, özel sabit sermaye yatırımları ile iç borç faiz oranı, iç borç faiz oranı ile kamu sabit sermaye yatırımları ve kamu sabit sermaye yatırımları ile iç borç faiz oranları arasında olasılık değerleri 0,05 anlamlılık düzeyinden büyük çıktığı için H_0 hipotezi kabul edilirken, H_1 hipotezi ret edilerek Granger nedenini oluşturmamaktadırlar.

Tablo 5'te görüldüğü üzere; kullanılan tüm değişkenlerden sadece KSSY değişkeninden OSSY değişkenine yönelik nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Diğer değişkenler arasında nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır. KSSY, OSSY' nin Granger nedeni iken OSSY, KSSY' nin Granger nedeni olmadığı görülmektedir. Bu durumda KSSY ile OSSY arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu ortaya çıkmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kamu sektörü sabit sermaye yatırımlarındaki ve iç borç faiz oranındaki bir artışın teoride girişimcilerin maliyetlerini arttırması anlamına geldiğinden dolayı özel sektör sabit sermaye yatırımlarının azalış göstermesi, değişkenlere ait katsayı işaretlerinin tespit edilip, modelin anlamlılığının test edilmesi En Küçük Kareler Yöntemi sonuçları ile sağlanmıştır. Engle - Granger nedensellik analizi sonuçlarına göre; KSSY, OSSY' nın Granger nedeni olması ile birlikte aralarında ilişki olduğunu göstermiştir. Durağanlıkları ADF ve PP birim kök testleri ile tespit edilen serilerin, Johansen eşbütünleşme analizi ile değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin olduğu sonucuna varılmıştır. Böylelikle, yapılan analizler doğrultusunda oluşturulmuş modelin hem teori ile hem de kullanılan analiz yöntemleri ile eşleşmesi sonucu KSSY' nın OSSY' ni dışladığı sonucuna varılmıştır. Bir başka ifade ile Türkiye' de 1986 – 2015 dönem aralığında KSSY ile OSSY arasında DIŞLAMA ETKİSİ (Crowding – Out) ortaya çıkmıştır.

Dışlama etkisine yapılan ampirik çalışmalar neticesinde, kamu yatırımlarının özel sektör yatırımları üzerinde dışlama etkisi oluşturup oluşturmadığı yönünde alınmış ortak bir sonuç yoktur. Türkiye için yapılan ampirik çalışmaların çoğunluğunda; kamu yatırım harcamalarının, özel yatırım harcamaları üzerinde dışlama etkisi yarattığı sonucu ortaya çıkmış iken, azınlık kısımda ise içleme yada çekme etkisi olduğu sonucu elde edilmiştir.

Türkiye' de 1986 – 2015 dönemi için dışlama etkisinin var olup olmadığı konusunda daha önceki yıllarda yapılan çalışmaların çoğunda ulaşılan sonuçlarla aynı yönde olup olmadığı, Johansen eşbütünleşme testi, Engle – Granger nedensellik analizi ve EKKY ile tahmin edilmiştir. İktisat literatüründe söz konusu konu ile ilgili iki farklı görüş vardır. Elde edilen sonuçlara göre KSSY' nın ekonomide yol açtığı etki konusunda; Klasiklerin, Monetaristlerin ve Neo-klasiklerin dışlama etkisi yaratacağına dair benzer yönde görüşlere sahip olduğu, Keynesyenlerin ise çekme yada içleme etkisi yaratacağını savunan daha farklı bir görüşü olduğu belirtilmiştir. Söz konusu çalışmada, Türkiye için kamu yatırımlarının özel sektör yatırımları üzerinde negatif etki yaratarak dışlama etkisi yaratması, Keynesyen görüşün tersini savunan diğer iktisat ekolleri ile aynı doğrultudadır. Ayrıca Türkiye için yapılan çalışmaların çoğunda ulaşılan sonuçlar ile paralellik göstermektedir.

Yapılan bu çalışma; Mucuk ve Uysal (2003), Şimşek (2003), Altay ve Aydın (2008), Başar, Polat ve Oltulular (2011), Kaya ve Şen (2014) ve Kesbiç, Dündar ve Devrim (2016)' in yaptıkları çalışmalar ile paralellik göstermişken, Erden ve

Holcombe (2006), Günaydın (2006) ve Çoban ve Tuğcu (2015)' nun yaptıkları çalışmalara göre ise zıt sonuçlar çıkmıştır.

Kamu harcamalarının hem tahvil hem de vergi ile finanse edilmesi de özel sektör yatırımlarının dışlanmasına sebep olmaktadır. Kamu harcamaları artışı vergileri artırırken, özel sektörü kayıt dışı ekonomiye sürüklemektedir. Ayrıca kamunun fonlara yönelik talebini artırarak özel kesimin alanını daraltmakta, kredi hacmini küçültmektedir. Böylelikle özel sektör yatırımlarının kamu yatırımları karşısında neden dışlandığı yapılan analiz ve test sonuçları ile değerlendirilebilmektedir.

Faiz oranlarındaki artış, özel sektör yatırımlarının dışlanmasına, azalış göstermesine sebep olmuştur. Bu doğrultuda yatırımların azalması, yüksek faiz oranlarından dolayı bankaların özel sektöre kullanılabileceği kredi miktarının düşmesine ve özel sektörün yüksek faiz ile kredi alıp maliyetlerini yükseltmiş olmaları yatırım kararlarından vazgeçmeleri ile birlikte meydana gelmektedir.

Kamu yatırımlarının özel sektörü teşvik etmede, büyüme ve kalkınmanın sağlanmasında önemli bir unsurdur. Kamu yatırımlarının özel sektör sermaye birikimini artırıcı yönde kolaylıklar sağlamalıdır. Yapılması planlanan kamu yatırımlarının, özel sektör yatırımlarını destekler nitelikte olması gerekmektedir. Yani kamu yatırımlarının niteliksel yönü ikameci değil tamamlayıcı özellikte olmalı ki özel sektör yatırımları üzerindeki dışlama etkisi azalma gösterebilsin.

Kamu yatırım harcamalarının altyapı çalışmaları ve beşeri sermayeyi arttıran sağlık ve eğitim harcamaları vb. olarak gerçekleşmesi, özel sektörün fiziki ve beşeri sermaye verimliliğinin yükselmesini ve özel sektör yatırımlarının artmasını teşvik edecektir.

Kamu yatırımlarının kar amacı taşımasından ziyade sosyal faydayı artırıcı nitelikte olup, özel kesimin finanse edemeyeceği alanlarda yoğunlaşması gerekmektedir. Yatırımın yapıldığı alanda su ve kanalizasyon yapımının devletin üstlenmesi, elektrik kullanımına iskonto sağlanması, ulaşım yollarının revize edilmesi vb. olarak sıralarken özel sektör yatırımcılarını motive ettirir ve sağlanan bu gibi kolaylıklar şirket maliyetlerini düşürür. Böylelikle hem toplumsal çıkarlar hem de özel sektör çıkarları doğrultusunda, rasyonellik çerçevesinde kamu yatırımlarından daha verimli ve etkin sonuçlar elde edilebilir.

Devlet, özel sektör yatırımlarını teşvik edici ve ülke adına avantaja dönüştürecek müdahalelerde bulunmalı, politikalar uygulamalı ve vergi indirimleri sağlamalıdır. Özel sektör yatırımlarının çevreye sağladığı pozitif dışsallıklar üzerinde destek verilmelidir. Çünkü özel sektör yatırımları bir ülkenin milli hasılasını ve istihdamını artırıcı niteliktedir.

Devletin uygulayacağı genişletici bir maliye politikası sonucu kamu harcamalarının finansmanı için vergi artışlarına veya bütçe açığı oluşturacak bir durum ortaya çıkartmak yerine, kayıt dışı ekonomi üzerinde çalışmalar arttırılmalı, denetimler sıkılaştırılmalı ve kayıt altına alınması sağlanmalıdır.

Yapılacak olan kamu yatırım kararlarının siyasi etkilerden uzak tutularak; öncelikli kamu harcamalarının tespit edilmesi, ihtiyacı olan bölgenin gerekli çalışmalarla ihtiyacın giderilmesi ve var olan soruna yönelik gerek yapısal değişimler gerekse yasal düzenlemeler ile revize edilmesi hem yapılacak olan kamu harcamasının etkinliğini artırır hem de özel sektör yatırımlarını teşvik edici, özel sektörün ekonomiden dışlanmayacağı alanlar yaratılmış olunur. Girişimciler, yasal düzenlemeler sonucunda hukuki güvence elde ederek yapılacak olan yatırımları kaygısız ve kolay bir şekilde gerçekleştirecektir. Böylelikle yatırımlarda artış sağlanarak, özel sektör yatırımları desteklenip ortaya çıkan dışlama etkisi ise azaltılmış olunur.

Yapılan bu çalışma doğrultusunda politika yapıcılarına kamu kesiminin daraltılmasının gerekli olup olmadığı konusunda önem arz etmektedir. Bu çalışma, özelleştirmelerin arttırılması veya hangi alanlarda kamunun daraltılması gerektiği konusunda yapılacak olan çalışmaları gerekli kılmaktadır ve yardımcı olmaktadır. Konu ile ilgili yapılacak olan analiz teknikleri ve istatistiki verilere ulaşma vb. ihtiyaçların karşılanması için ön hazırlık bakımından önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Akdoğan, A. (2011). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Aksoy, Ş. (1998). *Kamu Maliyesi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Beck, M. (1981). *Government Spending –Trends And Issues*. New York: Praeger Publisher.

Bilgili, Y. (2012). *Karşılaştırmalı İktisat Okulları*. İstanbul: İkinci Sayfa Yayınevi.

Buchanan, James M. ve Flowers, Marilyn R. (1987). *The Public Finances*. Homewood, Illinois, ABD: IRWIN Publisher.

Bulutoğlu, K. ve Kurtuluş, E. (1981). *Bütçe Ve Kamu Harcamaları*. İstanbul: Araştırma, Eğitim, Ekin Yayınları.

Çağlayan, E., Güriş B. ve Güriş S. (2013). *Eviews ile Temel Ekonometri*. İstanbul: Der Yayınları.

Çelebi, Ahmet K., Muter, Naci B. ve Sakınç, S. (2008). *Kamu Ekonomisi*. Manisa: Emek Matbaacılık.

Çetinkaya, Ö., Edizdoğan, N. ve Gümüş, E. (2011). *Kamu Maliyesi*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Çınar, M. ve Sevüktekin M. (2014). *Ekonometrik Zaman Serileri Analizi: Eviews Uygulamalı*. Bursa: Dora Basım Yayın Dağıtım Ltd. Şti.

Dalton, H. (2003). *Principles Of Public Finance*. London, UK: Routledge Publisher.

Doğruyol, C. (2012). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Savaş Yayınevi.

Dornbusch, R. ve Fischer, S. (1994). *Macroeconomics*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.

Durmuş, M. (2008). *Kamu Ekonomisi*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Gürsoy, B. (1980). *Kamusal Maliye Giriş- Masraflar*. Ankara: Sevinç Yayınları.

Kalkınma Bakanlığı (2015). *Ekonomik Ve Sosyal Göstergeler 1950 – 2014*. Ankara.

Kesbiç, Cüneyt Y., İnci, M. ve Topcuoğlu, A. (2012). *Makro İktisadın Püf Noktaları*. İzmir: Birleşik Matbaacılık.

Mikesell, John L. (2007). *Fiscal Administration: Analysis And Applications For The Public Sector*. ABD: Thomson/ West Publisher.

Musgrave, Richard A. ve Musgrave, Peggy B. (1989), *Public Finance In Theory And Practice*. New York, ABD: McGraw-Hill Publisher.

Nadaroğlu, H. (1981). *Kamu Maliyesi Teorisi*. İstanbul: Sermet Matbaası.

Nadaroğlu, H. (1984). Maliye Politikası ve Türkiye'de Uygulama (1980 Sonrası Dönemi). *1983' de Türk İktisat Politikası Sempozyumu ve 1980 Sonrası Türk Vergi Politikası Semineri - Tebliğler ve Yorumlar – Kitabı* (ss: 46), Düzenleyen Marmara Üniversitesi. İstanbul, 17 Ocak 1983 ve 8 Mart 1983.

Sönmez, S. (1987). *Kamu Ekonomisi Teorisi Kamu Harcamalarında Etkinlik Arayışı*. Ankara: Teori Yayınları.

Stiglitz, Joseph E. (1994). *Economics Of The Public Sector*. (Çev. Ömer Faruk Batirel). İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.

Şener, O. (2006). *Kamu Ekonomisi*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

Tarı, R. (2015). *Ekonometri*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

Türk, İ. (1992). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Turhan Kitabevi.

Türk, İ. (2011). *Maliye Politikası*. Ankara: Turhan Kitabevi.

Ulutürk, S. (1998). *Türkiye'de Planlı Dönemde Kamu Harcamalarının Gelişimi Ve Devletin Ekonomideki Rolü*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Wagner, A. (1994). *Three Extracts On Public Finance*. Ed. Richard A. Musgrave ve Alan T. Peacock, *Classics In The Theory Of Public Finance*. New York: Palgrave Macmillan Publisher.

Makaleler Ve Web

Aga, Ahmed A. K. (2014). The Impact of Foreign Direct Investment on Economic Growth: A Case Study of Turkey 1980–2012. *International Journal of Economics and Finance*. 6(7): 71-84.

Ahmed, H. ve Miller, Stephen M. (2000). Crowding – Out and Crowding – In Effects of the Components of Government Expenditure. *Contemporary Economic Policy*. 18(1): 124-133.

Ali, A., Hyder, K. Ve Saeed N. (2006). The Impact of Public Investment on Private Investment: A Disaggregated Analysis. *The Pakistan Development Review*. 45(4): 639-663.

Altay, Oğuzhan N. ve Altın O. (2008). Türkiye'de Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Ve Yatırımlar Üzerine Etkilerinin Analizi (1980–2005). *Ege Akademik Bakış*. 8(1): 267-285.

Altunöz, U. (2013). Kamu Kesimi İç Borçlanmasının Özel Yatırım Harcamaları Üzerinde Etkisi: Türkiye Örneği. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 32(2): 25-53.

Arslan, İ. ve Bayraktutan, Y. (2008). Türkiye'de Sabit Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi:Koentegrasyon Analizi (1980-2006). *KMU İİBF Dergisi*. 10(14): 1-12.

Artan, S., Berber, M. ve Sivri, U. (2001). Türkiye'de Yatırım Harcamaları – Ekonomik Büyüme İlişkisi Ak Modeli Testi: 1968-1998. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 25: 61-70.

Aschauer, David A. (1988). Government Spending and the Falling Rate of Profit. *Federal Rezerve Bank of Chicago Economic Perspectives*. Pg: 11-17.

Badawi, A. (2003). Private Capital Formation And Public Investment In Sudan: Testing The Substitutability And Complementarity Hypotheses In A Growth Framework. *Journal of International Development*. 15(6): 783-799.

Bahal, G., Raissi, M. ve Tulin, V. (2015). Crowding-Out or Crowding-In? Public and Private Investment in India. *International Monetary Fund (IMF) Working Paper*. No:15/264: 1-24.

Başar, S., Oltulular S. ve Polat Ö. (2011). Crowding Out Effect of Government Spending On Private Investments in Turkey: A Cointegration Analysis. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 8: 11-20.

Başar, S. ve Temurlenk, M. (2010). Investigating Crowding-Out Effect Of Government Spending For Turkey: A Structural Var Approach. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 21(2):95-104. http://dergipark.gov.tr/atauniiibd/issue/2692/35421_ (erişim tarihi 6.12.2016).

Bayrak, M. ve Kanca, Osman C. (2015). Türkiye’de Kamu Harcamalarının Gelişimi (Dönemsel Bir Analiz 1980-2011). *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 3(2): 9-24.

Bayraktar, Y. (2009). İç Borçlanmanın Ekonomik Ve Sosyal Etkileri: 1980 Sonrası Türkiye Deneyimi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 0(34): 285-313.

Bello, Muhammad Z., Nagwari, Aminu B. ve Saulawa, Mubarak A. (2012). Crowding In Or Crowding Out? Government Spending And Private Investment: The Case Of Nigeria. *European Scientific Journal*. 8(28): 9-22.

Blackley, Paul R. (2014). New Estimates of Direct Crowding Out (or in) of Investment and of A Peace Dividend For The U.S. Economy. *Journal of Post Keynesian Economics*. 37(1): 67-90.

Brian, M., Chiranga, N., Chiwira, O. ve Enowbi, Michael B. (2012). The Causal Relationship between Private and Public Investment in Zimbabwe. *British Journal of Economics, Management & Trade*. 2(3): 239-264.

Buyrukoğlu, S. ve Tulumce, Sevinç Y. (2013). Türkiye’de Kamu ve Özel Yatırımlar Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi: Dışlama Etkisi (1980-2010). *İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası Mali Çözüm Dergisi*. Eylül - Ekim, (119): 59-77.

Carlson, Keith M. ve Spencer, Roger W. (1975). Crowding Out and Its Critics. *Federal Reserve Bank of St. Louis*. Pg: 2-17.

Cavallo E. ve Daude C. (2008). Public Investment In Developing Countries: A Blessing Or A Curse?. *Research Department, Inter-American Development Bank*. 648: 1-42.

Cural, M., Eriçok, Recep E. ve Yılcı, V.(2011). Türkiye’de Kamu Yatırımlarının Özel Sektör Yatırımları Üzerindeki Etkisi: 1970-2009. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 12(1): 73-88.

Çoban, S. ve Tuğcu, Can T. (2015). Do Budget Deficits Crowd-out or in Private Investment? A Dynamic Heterogeneous Panel Estimation. *The Empirical Economics Letters*. 14(4): 1-16.

Devlet Planlama Teşkilatı (1989). *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990 – 1994*. Ss: 1-375 <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/4/plan6.pdf> (21.11.2016).

Devlet Planlama Teşkilatı (1995). *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996 – 2000*. (1-319). <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/4/plan7.pdf> (21.11.2016).

Ditimi, A. ve Matthew O. (2014). FDI, Private Investment And Public Investment In Nigeria: An Unravalled Dynamic Relation. *Journal of Business And Economic Policy*. 1(2): 29-38.

Durmuş, M. (2006). Kamu Harcamalarının Artışını Açıklayan Makro ve Mikro Modellere İlişkin Bir Değerlendirme. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 8(3): 251-299.

Egeli, Hüseyin A. (1992). Türkiye'nin Dış Borç Yapısının Analizi (1980 – 1990). *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 47(3): 123-138.

Erden, L. ve Holcombe, Randall G. (2006). The Linkage Between Public And Private Investment: A Co-Integration Analysis Of A Panel Of Developing Countries. *Eastern Economic Journal*. 32(3): 479-492.

Gjini, A. ve Kukeli, A. (2012). Crowding-Out Effect Of Public Investment On Private Investment: An Empirical Investigation. *Journal of Business and Economics Research*. 10(5): 269-276.

Günaydın, İ. (2006). Türkiye'de Kamu Ve Özel Yatırımlar Arasındaki İlişki: Ampirik Bir Analiz. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 20(1): 177-195.

Fujii, T., Hiraga, K. ve Kozuka, M. (2013). Effects Of Public Investment On Sectoral Private Investment: A Factor Augmented Var Approach. *Journal of The Japanese and International Economies*. 27: 35-47.

Furceri, D. ve Sousa, Ricardo M. (2011). The Impact of Government Spending on the Private Sector: Crowding-out versus Crowding-in Effects. *KYKLOS*. 64(4): 516-533.

Hassan, S., Karim, Mohd Z. A. ve Othman, Z. (2011). Private and Public Investment in Malaysia: A Panel Time-Series Analysis. *International Journal of Economics and Financial Issues*. 1(4): 199-210.

Hatano, T. (2010). Crowding-In Effect of Public Investment on Private Investment. *Policy Research Institute, Ministry of Finance, Public Policy Review*. 6(1): 105-120.

Hewings, Geoffrey J.D., Marquez, Miguel A. ve Ramajo, J. (2013). Does Regional Public Capital Crowd Out Regional Private Capital? A Multiregional Analysis For The Spanish Regions. *Estadística Espanola*. 55(180): 33-54.

Hyder, K. (2001). Crowding-out Hypothesis in a Vector Error Correction Framework: A Case Study of Pakistan. *The Pakistan Development Review*. 40(4): 633-650.

Ifeakachukwu, Nwosa P., Omodadepo, Adebisi O. ve Oluseun, Adedeji A. (2013). An Analysis Of The Relationship Between Public Spending Components And Private Investments In Nigeria. *Journal of Finance & Economics*. 1(2): 14-27.

Kara, A. ve Taban S. (2006). Türkiye'de Kamu Kesimi İç Borçlanmasının Özel Yatırım Harcamaları Üzerindeki Etkisi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 1(2): 11-26.

Karagöl, Erdal T. (2010). Geçmişten Günümüze Türkiye'de Dış Borçlar. *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, SETA Analiz*. (26): 1-32.

Kaya, A. ve Şen, H. (2014). Crowding-Out or Crowding-In? Analyzing the Effects of Government Spending on Private Investment in Turkey. *Panoeconomicus*. 6: 631-651.

Kesbiç, Cüneyt Y. (1998). 1980 Sonrası Dönemde Kamu Kesiminin Özel Kesimi Dışlama Etkisi: Bir Model Analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 13(2): 147-161.

Kesbiç, Cüneyt Y., DüNDAR Ö. ve Devrim A. (2016). Kamu Yatırımlarının Özel Sektör Yatırımlarını Dışlama Etkisi: Türkiye Örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 31(2): 59-94.

Kuştepelı, Y. (2014). Effectiveness Of Fiscal Spending: Crowding Out And/Or Crowding In?. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 12(1): 184-192. <http://dergipark.gov.tr/yonveek/issue/13682/165572> (erişim tarihi 6.12.2016).

Lean, Hooi H. ve Tan, Bee W. (2011). Linkages Between Foreign Direct Investment, Domestic Investment and Economic Growth in Malaysia. *Journal of Economic Cooperation and Development*. 32(4): 75-96.

Looney, Robert E. (1995). Public Sector Deficits and Private Investment: A Test of the Crowding-out Hypothesis in Pakistan's Manufacturing Industry. *The Pakistan Development Review*. 34(3): 277-297.

Mahmoudzadeh, M., Sadeghi, S. ve Sadeghi, S. (2013). Fiscal Spending And Crowding Out Effect: A Comparison Between Developed And Developing Countries. *Institutions and Economies*. 5(1): 31-40.

Maliye Bakanlığı, (2013). *Kamu Mali Yönetimi Ve Kontrol Kanunu*. Aralık, <http://www.maliye.gov.tr/Sayfalar/Kanunlar.aspx>, (28 Ekim 2016).

Mitra, P. (2006). Has Government Investment Crowded Out Private Investment in India?. *The American Economic Review*. 96(2): 337-341.

Mucuk, M ve Uysal D. (2003). Crowding-Out (Dışlama) Etkisi: Türkiye Örneği (1975-2000). *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. 1(5): 159-171.

Munthali, Thomas C. (2012). Interaction Of Public And Private Investment In Southern Africa: A Dynamic Panel Analysis. *International Review of Applied Economics*. 26(5): 597-622. <http://dx.doi.org/10.1080/02692171.2011.624500>

Naqvi, Naveed H. (2002). Crowding-in or Crowding-out? Modelling the Relationship Between Public and Private Fixed Capital Formation Using Co-integration Analysis: The Case of Pakistan 1964–2000. *The Pakistan Development Review*. 41(3): 255–276.

Naqvi, Naveed H. ve Tsoukis C. (2003). Does Public Investment Crowd Out Private Investment? Evidence on Investment and Growth in Asia, 1971-2000. *European Research Studies*. 6(1-2): 58-72.

Naraya, Paresh K. (2004). Do Public Investments Crowd Out Private Investments? Fresh Evidence From Fiji. *Journal of Policy Modeling*. 26: 747–753.

Panda, Sitakanta ve Sahu, Jagadish P. (2012). Is Private Investment Being Crowded Out in India? Some Fresh Evidence. *Economics Bulletin*. 32(2): 1125-1132.

Özcan, Kıvılcım M. ve Günay, A. (2012). Türkiye’de Özel Tasarrufları Belirleyen Unsurlar. *Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni*. Ss: 1-16. <http://www.tek.org.tr> (21.11.2016).

Özker, N. (2003): Dışlama (Crowding-Out) Etkisi Açısından Kamu Harcamaları Politikası Ve Türkiye Örneğinde Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 17(3-4): 95-114. <http://dergipark.gov.tr/atauniiibd/issue/2686/35273> (6.12.2016).

Öztürk, S. ve Özyakışır, D. (2005). Türkiye Ekonomisinde 1980 Sonrası Yaşanan Yapısal Dönüşümlerin GSMH, Dış Ticaret Ve Dış Borçlar Bağlamında Teorik Bir Değerlendirmesi. *Mevzuat Dergisi*. 8(94): 1-18.

Serven, L. (1996). Does Public Capital Crowd Out Private Capital? Evidence from India. *The World Bank Policy Research*. Working Paper:1613, 1-44.

Sineviciene, L. (2015). Testing The Relationship Between Government Expenditure And Private Investment: The Case Of Small Open Economies. *Journal of Economics, Business and Management*. 3(6): 628-632.

Şimşek, M. (2003). Kamu Harcamalarının Özel Yatırımlara Etkileri, 1970- 2001. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 4(2): 1-20.

Takım, A. (2011). Küresel Krizin Türkiye’de Finansal Kesim Üzerindeki Etkileri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 10(35): 337-352.

TÜİK, *Tüfe - Analitik Çerçeve, Kapsam, Tanımlar Ve Sınıflamalar*. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1014, (17.11.2016).

Xu, X. ve Yan, Y. (2014). Does Government Investment Crowd Out Private Investment in China?. *Journal of Economic Policy Reform*. 17(1): 1-12.

Voss, Graham M. (2002). Public And Private Investment In The United States And Canada. *Economic Modelling*. 19: 641-664.

Yavuz, Nilgün Ç. (2001). Türkiye'de Kamu Yatırım Harcamalarının Özel Sektör Yatırım Harcamalarını Dışlama Etkisi Üzerine Ekonometrik Bir Analiz (1990-I / 2000-IV). *Kamu İşletmeleri İşverenleri Sendikası, Kamu – İş Dergisi*. 6(2): 47-64.

Yavuz, Nilgün Ç. (2005). Türkiye'de Kamu Harcamalarının Özel Sektör Yatırım Harcamalarını Dışlama Etkisinin Testi (1980 – 2003). *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 20(1): 269-284.

Yılmaz, C. ve Yılmaz, Hakan H. (1997). Dünyada ve Türkiye'de Sabit Sermaye Yatırımı Kavramı ve Türkiye Uygulaması. *Devlet Planlama Teşkilatı İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü*. Ss:1-148.
<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/content.aspx?List=7a0b8e4a-dd0f-43b1-880ce682b9d15cc3&ID=399&ContentTypeId=0x0100DE8270CCA7D3DE48B4EF5418BF3404B9> (Erişim Tarihi 7.12.2016).

TEZLER

Beloscova, L. (2012). *Avrupa Birliğinin Rusya İle İlişkilerinin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Açısından Değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Düzgün, R. (2007). *Kamu Harcamalarının Özel Sektör Yatırımları Üzerindeki Dinamik Etkileri*. (Doktora Tezi). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Erdoğan, E. (2010). *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türkiye' De Yerli Yatırımlar Üzerine Etkisi: 1980 – 2008*. (Yüksek Lisans). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gharamaleki, Hossein H. (2007). *Kamu Yatırımlarının Büyüme Ve Özel Yatırımlar Üzerinde Etkisi: İran Örneği*. (Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kalem, A. (2015). *Türkiye’deki Kamu Yatırımlarının Özel Sektör Yatırımlarına Etkisinin İncelenmesi*. (Uzmanlık Tezi). Ankara: Kalkınma Bakanlığı, Yatırım Programlama, İzleme Ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü.

Kaya, M. (2010). *Türkiye’de 1980 Sonrası Kamu Kesimi İç Borçlanmasının Özel Sektör Yatırım Ve Tasarrufları Üzerindeki Etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Miynat, M. (1993). *Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Kamu Harcamaları Politikasının Gelir Dağılımına Etkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Narin, G. (2007). *Türkiye’ye Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Özellikleri Ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Olası Etkileri*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şahin, H. (2010). *Türkiye’deki Kamu Borçlarının Gelişim Süreci Ve Ekonomi Üzerine Etkileri*. (Yüksek Lisans Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Üçler, G. (2011). *Kamu Harcama Çeşitleri Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisi İçin Ekonometrik Bir Analiz (1970-2009)*. (Doktora Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

EK

EK 1: Analizde Kullanılan Değişkenlere Ait Veri Setleri

YILLAR	Kamu Sektörü Sabit Sermaye Yatırımları	Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımları	İç Borç Faiz Oranları
1986	7,6	9,4	47,1
1987	7,4	11,0	56,6
1988	6,6	12,8	67,6
1989	5,7	11,3	59,8
1990	5,2	11,8	54
1991	5,6	12,1	80,5
1992	5,5	12,1	87,7
1993	5,4	14,3	87,6
1994	3,7	14,6	164,4
1995	3,1	14,9	121,9
1996	3,8	15,1	135,2
1997	4,6	15,3	127,2
1998	4,8	18,3	122,5
1999	4,9	14,4	109,5
2000	5,2	15,7	38
2001	4,7	11,7	96,2
2002	4,9	12,2	63,8
2003	3,8	13,6	45
2004	3,2	17,5	25,7
2005	3,8	17,6	16,9
2006	3,8	18,9	18,2
2007	3,9	17,9	18,8
2008	4,1	16,1	19,3
2009	4,1	13,1	12,7
2010	4,3	15,0	8,5
2011	4,1	18,0	8,7
2012	4,2	16,3	8,8
2013	5,0	15,6	7,7
2014	4,8	15,7	9,8
2015	4,9	15,8	9,5

